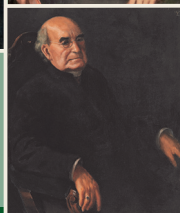

*Magyarbíráló Apj. István v. Benczúr
1843. 10. 12. születés napján*

*Magyarbíráló Apj. István v. Benczúr
1843. 10. 12. születés napján*

FRAKNÓI EMLÉKKÖNYV

Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész
a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának emlékezete

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

EXCERPTUM EX CLASS. I, VOL. 24

FRAKNÓI MEMORIAL BOOK

Remembrance of Vilmos Fraknói (1843–1924)
Bishop, Historian, Secretary-General of the
Hungarian Academy of Sciences

On the 100th Anniversary of his Decease
edited by
PÉTER TUSOR & VIKTOR KANÁSZ

BUDAPEST ♦ ROME

2024

FRAKNÓI EMLÉKKÖNYV

Fraknói Vilmos (1843–1924) püspök, történész
a Magyar Tudományos Akadémia főtítkárának
emlékezete

Halálának 100. évfordulóján

szerkesztette

TUSOR PÉTER & KANÁSZ VIKTOR

Bibliotheca Historiae Ecclesiae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi
P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Előadások a Fraknói (Nyári) Akadémián 17–25.

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
(HUN-REN PPKE-PTE)

és a BTK Moravcsik Gyula Intézet
(HUN-REN)

Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
and the BTK Gyula Moravcsik Institute

HUN-REN
Hungarian Research Network

A kutatásokat a Magyar Kutatói Hálózat és az MTA Bolyai-ösztöndíj (III/3),
a kötet megjelentetését a PPKE-BTK-Kut-23-6. sz. projekt támogatta

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors*, 2024

ISSN 1786-2116

ISBN 978 963 308 504 2

ISBN ebook 978 963 308 505 9

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Tördelte - *Typography*: É. Lipót

Mutató - *Index*: Gy. Sági

Olvasószerkesztők - *Correctors*

Zs. Matus, Zs. Bellovics, G. Nemes, O. Kőhalmi

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

Fraknói Vilmos, az MTA főtitkára, a *Monumenta Vaticana Hungariae* alapítója
(Bükösd Gábor – Pécs, 2024)

NÁPOLY BÚVKÖRÉBEN

Óváry Lipót és az itáliai magyar történetkutatás

„Sehol egész Európában nincs annyi Hazánkat érdeklő írott történeti emlék összehalmozva, mint Nápoly könyv- s levéltárában; és annál becseesebbek ez emlékek hazai tudományosságunkra nézve, miután azok többnyire oly korból erednek, melyből nekünk az idő s viszonyok romboló hatalma csak igen keveset, úgyszólván semmit, engedett megőrizniünk; s a hazai történelem különösen a 13., 14. s 15. századbeli legbecesebb s legbiztosabb kútfőit csakis a távol külföld régiségtáraiban lelheti föl.”¹

I. „JELES FIÚ ÉS SZÉPEN VISELI MAGÁT” VESZPRÉMTŐL NÁPOLYIG

Óváry Lipót Altstädter Lipót Sámuelként 1833. december 31-én, Veszprémben született jómódú zsidó kereskedő családban. Édesapja Altstädter Herman, édesanyja Markus Bertha volt.² A veszprémi izraelita hitközség iskolájában

---

¹ Óváry 1566. augusztus 15-ei levele Knausz Nándornak. KNAUZ NÁNDOR, *A nápolyi Margitlenda*, MS 5 (1867) 8. sz., 561–590, 585–586.

² Születési ideje nem tisztázott megnyugtatóan, ugyanis az Óváry életében készült munkák, valamint a későbbi szakirodalom 1833-at említenek (legutóbb: FIZIKER RÓBERT, *Óváry Lipót*, A nemzet levéltára [szerk. Reisz T. Csaba], Budapest 2023, 180–181.) az 1855-ös keresztelési anyakönyvi bejegyzése szerint 1832. december 20-án született, a halálózási polgári anyakönyvi bejegyzés pedig 1919-ben 89 évesnek mondta, s így 1830-ra teszi a születési idejét. Mivel azonban az 1848 júniusában készült veszprémi összeírás 15 éves *deáknak* mondja (JAKAB RÉKA–KÁKONYI ANNA, *Tárguló és szűkülő terek. A veszprémi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete*, Veszprém 2020, 76. 81. 100. 346), valamint a pápai kollégium névsora az 1847–48-as tanévben 14 évesnek említi (KÖBLÖS JÓZSEF, *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861*, Pápa 2006, 657), az 1833-as dátum tűnik a legvalószínűbbnek. Ezúton köszönöm Jakab Rékának a segítségét. Testvéréről, Jozefáról: Pesti Hírlap 39 (1917) 288. sz., 11.

kezdte meg edukációját, majd gimnáziumba szintén Veszprémbe, valamint Pápara járt.³

1848-ban a forradalom és szabadságharc hatására magyarosította Óváryra a nevét, illetve az iskolapadot otthagya megpróbált honvédnek állni, azonban fiatal kora miatt elutasították. A következő évben sikerült Nagysándor József honvéd tábornok dandárjába a 6. vörössapkás úteghez csatlakoznia, ahol őrmesterként harcolt.⁴ Az orosz intervenció hadseregével vívott augusztus 6-ai debreceni csatában súlyosan megsebesült, és ezt követően rövid ideig orosz, majd három hónapra a budai József-kaszárnyában osztrák fogságba került, ahol „a legembertelenebbül kínozták”.⁵ Szabadulását követően 1850-ben a pesti József-ipariskolába iratkozott be, ahonnan hamarosan „Bécsbe ment, hol öt évet töltött és az egyetem bölceleti és nemzetgazdasági előadásait is hallgatta.”⁶ Az ’50-es évek közepén visszaköltözött Magyarországra. 1855. szeptember 23-án a budapesti belvárosi plébániatemplomban katolizált.⁷ Ezt követően, 1856-ban a pesti *Déliab* című lapnál kezdett dolgozni, valamint nyelvtanítással és zongoraoktatással foglalkozott. 1859-ben döntő lépésre szánta el magát: az ország déli részébe, Aradra költözött, és átvette az *Aradi Hiradó* című lap szerkesztését.⁸

1859 év végén életre szóló elhatározásra jutott: az Aradon megismert Dunyov István biztatására⁹ Bécsen, Csehországon, Drezdán és Genfen keresztül Torinóba ment, ahol szardíniai szolgálatba lépett, s az olasz egységért fegyvert ragadó Giuseppe Garibaldi seregébe állt, így harcolva a magyar szabadság

³JAKAB-KÁKONYI, *Táguló és szűkülő terek*, 144; SZÉP LIPÓT, *A veszprémi izraelita hitközség iskolájának története 1805–1905*, Magyar–Zsidó Szemle 22 (1905) I. sz., 379; PRAZNOVSZKY MIHÁLY, *Két baza szolgálatában (Óváry Lipót pályaképe)*, Veszprémi Szemle 1 (1993) I. sz., 20–29, 20.

⁴SZINNYEI, *Magyar írók*, X, 28; PRAZNOVSZKY, *Két baza*, 20.

⁵HALÁSZ IMRE, *Egy letűnt nemzedék*, Budapest 1911, 286.

⁶SZINNYEI, *Magyar írók*, X, 29.

⁷A szertartást Szántófy Antal somlyóvásárhelyi prépost alesperes és pestbelvárosi plébános végezte, a keresztapja Nádasdy Lipót lett. A belvárosi plébánia keresztelési anyakönyve, 1855, n. 583.

⁸SZINNYEI, *Magyar írók*, X, 29. Ekkor már kapcsolatban állt többek közt Thaly Kálmán, aki a lapban is publikált. PRAZNOVSZKY, *Két baza*, 21–22. Ekkor tette közzé első kötetét: ÓVÁRY LIPÓT, *Emlény*, Arad 1859.

⁹Szinnyei József életrajza máshogy tudatja a történeteket: „ő rendezte az aradi Kazinczy-ünnepélyt; ezért üldözték és ő dec. 25. megvált a laptól és Olaszországba vándorolt ki”. SZINNYEI, *Magyar írók*, X, 29. Óváry 1859. október 21-én Toldy Ferenc segítségét kérte, hogy a Magyar Tudós Társaság a Kazinczy Ferenc emlék-ünnepélyre küldje el Tompa Mihály és Szász Károly költeményeit. MTA KIKK Magyar Irodalom, Levelezés 4r., n. 85.

ügyéért is.¹⁰ Így került Frigyesi Gusztáv¹¹ századába, ahol főhadnagyi rangot kapott.¹² Harcolt Palermo bevételénél, illetve a voltturnói csatában. Utóbbiban Dunyov súlyosan megsebesült, s ő vitte kórházba, ápolta barátját, s tájékoztatta többek közt Kossuth Lajost is a hogylétéről.¹³ 1860 decemberétől 1861 májusáig a Magyar Légión vezetőjének, Vetter Antalnak a törzskarában századosi rangban segédtsztként szolgált, s az adminisztrációval foglalkozott. Vetter le-

¹⁰ PRAZNOVSZKY, *Két baba*, 22; „...annyira el volt telve gyűlölettel az osztrákok ellen, hogy... barátja Dunyov ezredes meghívására... sietett a megalakult magyar légión zászlaja alá.” HALÁSZ, *Egy letűnt nemzedék*, 286. Nyáry Albert búcsúztatásánál így írt az elhunytól, s minden bizonynyal saját akkori érzéseiről is: „Midőn ő is, mint számosan mások, a hazaszeretet túlradó hevétől lelkesítve, az akkor a népszabadság és nemzeti függetlenség harcteréről szolgáló Itália földjén keresett itthon ki nem elégíthető tettvágyának szabad cselekvési tért, Garibaldi legendaszerű szicíliai expedíciójának hírére 1860-ban ő is odasietett a tettek mezejére, buzdítatva azon benső meggyőződés által, hogy a majdan főlzszabaduló Itáliában a magyar nemzet erős szövetségest fog találni saját felszabadítására is...” ÓVÁRY LIPÓT, *Báró Nyáry Albert emlékezete*, Századok 20 (1886) 490–500, 490.

¹¹ Frigyesiről cikket is írt. ÓVÁRY LIPÓT, *Frigyesi Gusztáv*, *Hazánk és a külföld* 4 (1868) 35. sz., 545–547.

¹² „1860-ban Garibaldi hadseregében küzdött és a csatatéren főhadnagynak léptették elő s arany érdempénzt kapott; azon év nov. 1-től a magyar légiónban szolgált századosi ranggal; 1861 máj. azonban visszavonult...” SZINNYEI, *Magyar írók*, X, 29; Dunyov a kinevezésről: „Óváryval is találkoztam. Ez tüzér főhadnagynak nevezett ki F. által a csatatéren... Jeles fiú és szépen viseli magát.” LUKÁCS LAJOS, *Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth*, Budapest 1962, 117. Hadítetteiről később is megemlékezett: HALÁSZ, *Egy letűnt nemzedék*, 286–288; ÓVÁRY, *Nyáry*, 494–495. Ugyanakkor több kortárs negatív véleménnyel bírt tetteiről és jelleméről, például Gőcze István 1861-ben az acqui táborból: „Itt találkoztam Óváryval, nem sokat voltam azonban vele, nem rokonszenvezvén jellemével. Ő most itt senki által nem szeretett egyén, én ellensége nem vagyok, de távol tartom magam tőle... Sok furcsát beszélnek itt Lipótról, tudd meg, hogy áll ő a Sáro-sy Gyula barátunk dolgában?, kit nagyon tisztelék.” BÖHM JAKAB, *Légionisták levelei Itáliából (1861–1863)*, HK 29 (1982) 2. sz., 264–293, 272–273. 1862-ben szintén az acqui táborból Egressy Gábor: „Óváry Lipót százados (kikeresztelkedett zsidó) Szegeden léte alkalmával a boldogult Sáro-sy Gyulát az osztrákoknak feladta, a miért ezt néhány hónapra be is börtönözték. – Óváry-nak rossz lelkiismerete e miatt otthon nyugtot nem hagyván ide menekült. Ő most néhány pártfogói ajánlatára (kiknél Óváry magát behizelgé) a szicíliai hadjáratban elkövetett (illetőleg: kikoholt s ráfogott) vitézségéért egy olasz érdemjellel díszesített; pedig mások állítása szerint a lőpor füstjének nagyobb ellensége alig volt az egész délolaszthoni hadjárat alatt Óvárynál, s amint már én is kiismerém: nagyon aj-váj természetű.” „*Irjátok a mi tollatokra jön*”. Egressy Gábor *családi levelezése (1841–1865)* I, s.a.f. SZALISZNYÓ LILLA, Debrecen 2017, 513.

¹³ LUKÁCS LAJOS, *Az olaszországi magyar légión története és anyakönyvei 1860–1867*, Budapest 1986, 53. Kossuthal a későbbiekben is kapcsolatban állt: 1866. augusztus 1-jén Kossuth eltávozási igazolást állított ki a Nápolyba visszatérő Óváry számára, aki évtizedekkel később Kossuth halálos ágyánál is jelen volt. MNM Újkori Dokumentumgyűjtemény, I.sz. 2004.3.3.

váltását követően Óváryt is az *acqui* tisztí telepre küldték, s innentől kezdve végképp otthagya a katonai pályát.¹⁴

Garibaldi hadjáratainak emléke azonban szervesen élhetett Óváryban későbbi évei során is. Ennek tudható be, hogy 1862-ben, Nápolyban született gyermekének a Vincenzo Giulio Garibaldi nevet adta. A legérdekesebb megnyilvánulása mégis az, hogy évtizedekkel később *A magyar légió Olaszországban* címmel egy színművet is írt, amelyet 1885-ben Budapesten Füleky Miklós társulata színpadra vitt. A színmű a magyaroknak a délolasz brigantik ellen vívott harcait¹⁵ mutatta be, nagy várakozás előzte meg,¹⁶ azonban a premiért követően kirívóan erős kritikát kapott.¹⁷ Mindez úgy tűnik, kedvét szegte Óváry további ezirányú tevékenységének, s irodalmi téren saját darabok helyett immár inkább csak fordítással foglalkozott.¹⁸ Az olasz újságírók vi-

¹⁴ PRAZNOVSZKY, *Két baza*, 22–24; LUKÁCS LAJOS, *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei. 1860–1867*, Budapest 1986, 70. 226.

¹⁵ Saját élményeit dolgozta fel, vö. „Csak a magyar légió maradt meg, melyre egyrészt nagy szükség volt az elharapódzott brigantaggio elfojtására...” *Emlékezésed Capasso Bertalan k. tag felett Óváry Lipót l. tagtól* (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek 10/9), Budapest 1901, 2. Legújabbban: PETE LÁSZLÓ, *Polgárháború Dél-Olaszországban. A brigantaggio és a magyar légió*, Budapest 2023.

¹⁶ Például Pesti Hírlap 7 (1885) 120. sz., 3; „Az új darabot már tanulja a gyapju utcai színház társulata s itt május hó folyamán színre kerül. A színmű, melynek színrehozatala sok költségbe fog kerülni, hét képből áll s ezek címei a következők: A brigantaggio. A magyar légió Nólában. A kelepce. A magyar légió tábora. Harc a brigantik ellen. Haramia ármány. Az igazság. Az előadás igen látványosnak ígérkezik, s a darabba számos eredeti nápolyi dal van szőve a Garibaldi korszakból. A «tarantella» olasz tánc is előfordul a darabban.” Pesti Hírlap 7 (1885) 126. sz., 3–4; „A darab komoly történeti dráma, de egyszersmind látványosság is; hét érdekes képből fog állani és számos új díszletet festett hozzá Goldstein Nándor...” Pesti Hírlap 7 (1885) 137. sz., 3.

¹⁷ „Mint kiállításos darab megállja helyét, mint «színmű» gyenge kísérlet...” Ország-Világ 6 (1885) 21. sz., 351; „...most meg ezzel a látványos valamivel akarja elriasztani a közönséget a gyapjúutcai színházból. Mi azt hiszszük, hogy ez nem fog neki sikerülni, és darabja oda kerül a hová való – a lomtárba. Gyermekei indokolatlan meséjének elmondásába fölösleges volna bocsátkoznunk. A mai est nyűg volt a színészeknek, nyűg volt a közönségnek.” Pesti Hírlap 7 (1885) 140. sz., 10; „«A magyar légió Olaszországban» nem vált be... A szerkezet hibáit a technika gyöngéi teszik még kirívóbbakká... Szóval a darab kevés színpadi ismeretet árul el. A szerző részéről, ki más téren nagyobb sikerrel szolgálja a nemzeti művelődés sokágú ügyét, nem tekinthető egyébként, mint kísérletnek, mely nem felelt meg a várakozásnak.” Fővárosi Lapok 22 (1885) 118. sz., 768.

¹⁸ A várszínházban „Színre kerül ugyanis Ferari-nak hírneves drámája a «Kétkedő» Óvári Lipót fordításában.” Pesti Hírlap 7 (1885) 69. sz., 4.

szont nem feledkeztek meg a Garibaldi mellett betöltött szerepéről, s még a 20. század elején is írtak a történetéről.¹⁹

2. „NÁPOLYBAN LE IS TELEPEDETT” DÉL-ITÁLIAI KEZDETEK

A katonaságot maga mögött hagyó Óváry Nápolyban alapított családot. 1861 áprilisában feleségül vette a neves famíliából származó Clementina Pessinát (1831–1916),²⁰ így sógorságba került Enrico Pessinával, aki a későbbiekben a miniszteri posztot is viselte.²¹ Feleségétől²² legalább hat gyermekéről van

¹⁹ Például *Gazetta di Venezia* 168 (1910) 272. sz., 2. A cikkről a magyar sajtó is beszámolt: „A *Gazetta di Venezia* múlt vasárnapi száma meglehetősen érdekes cikket közöl Óváry Lipótól, az olaszországi magyar légió utolsó életben levő kapitányáról. Megemlíti, hogy a magyar légió csodát műveit az olasz szabadság érdekében ötven évvel ezelőtt, és tagjai sorában a legvitézebb tisztek egyike Óváry lovag volt. A *Gazetta* a félszázados forduló alkalmából meglátogatta az egykori kapitányt, aki megmutatta neki 1866-ból való fényképét. A fotográfia Garibaldista hadnagy uniformisában ábrázolja az akkor még ifjú katonát. A lap közli egész életrajzát, részvételét a magyar szabadságharcban, börtönbe jutását és menekülését. Részletesen szól Itáliában viselt hősi dolgairól és tudományos munkásságáról a nagy felszabadító háború befejezése után.” *Budapesti Hírlap* 30 (1910) 240. sz., 12; *Az Ujság* 5 (1907) 158. sz., 10. III. Viktor Emánuel 1937-es budapesti látogatása során pedig a következők írtak: „Egy garibaldista őrnagy leánya az olasz király előtt. A budapesti olasz kolónia – mint megírtuk – szombaton hódolt az olasz királyi pár előtt. A követség kertjében összegyűlt olaszok között volt egy matróna, aki súlyos beteg, de hordszéken vitette el magát, hogy láthassa az olasz királyt. III. Viktor Emánuel megszólításával tüntette ki az idős hölgyet, R. Óváry Máriát, aki különben leánya néhai lovag Óváry Lipót 48-as honvéd, garibaldista őrnagynak, az egykori jeles történettudósnak.” *Pesti Hírlap* 59 (1937) 116. sz., 7.

²⁰ „a csatatéren ismerkedett meg nejevel, aki ott az anyja társaságában a sebesülteket ápolta.” *Tolnai Világlapja* 11 (1911) 22. sz., 1298; *Budapesti Hírlap* 6 (1886) 100. sz., 5; *Pesti Hírlap* 38 (1916) 314. sz., 12. Születési idejét halálhíréből tudjuk kiszámolni, elhunytakor 85 éves volt. *Világ* 7 (1916) 318. sz., 12. Árpádina – akinek a keresztnévje Crouy-Chanel Ágoston volt – is itáliai jegyest talált Andrea Cantalupi személyében. *Budapesti Hírlap* 5 (1885) 268. sz., 7; NYÁRY ALBERT, *Az utolsó magyar trónkövetelő, II. és befejező közlemény*, *Századok* 46 (1912) 2. sz., 89–112, 111.

²¹ MARCO NICOLA MILETTI, *Pessina, Enrico*, *DBI* 82 (2015) [https://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-pessina_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/enrico-pessina_(Dizionario-Biografico)/) (2024. 01. 10.). A sógorával jó viszont ápolhatott, ennek ékes példája, hogy Pessina 1879-ben gyűjtést indított a szegedi árvíz károsultjainak. *Ellenőr* 11 (1879) 153. sz., 3. A katasztrófáról Óváry tájékoztatta az olasz közvéleményt. *Pesti Hírlap* 1 (1879) 79. sz., 4.

²² Ezüstlakodalmukról: „Óváry Lipót országos alleveltáros és neje, született Pessina Clementina, holnap ülik ezüst-menyegzőjüket, s ez alkalomból d. e. 10 órakor a belvárosi róm. katolikus plébánia templomában ünnepi isteni tisztelet lesz. Olaszországból az Óváry-párt számosan üdvö-

tudomásunk: Vincenzo Giulio Garibaldi (Nápoly, 1862 – ?), Maria Carolina Raffaella Arpadina (Nápoly, 1864 – 1922 e.), István Mario Rafael²³ nyelvtanár (Nápoly, 1868 – Budapest, 1910), Toldi Ferenc János²⁴ pénzügyi számvizsgáló (Nápoly, 1873²⁵ – Budapest, 1959), Anna Aranka (1874 – Budapest, 1907),²⁶ illetve egy 1871-ben született, de három hónaposan elhunyt kisfiú.²⁷

A családalapítás mellett munkába állt, valamint ekkor vették kezdetüket történelmi kutatásai is. Mindebben Bartolommeo Capasso, „a nápolyi állami levéltárak főintendánsa, az olasz történetírók egyik legjelesebbike”²⁸ segítette. A történetet maga a történész mesélte el a Capasso halálakor elmondott búcsúbeszédében, Garibaldi 1860. évi nápolyi bevonulása alkalmával:

„Engem, ki akkor ideiglenesen szintén a törzskarhoz voltam beosztva, két házigazda foglalt le... Az egyik házigazdám Capasso volt, egy lelkes öreg úr, ki megtudván, hogy magyar vagyok, kétszeresen örvendett fogásának. Én azonban csak néhány napig élvezhettem kedves házigazdám vendégszeretetét, ki kellvén vonulnom az azalatt Capua alá érkezett hadtestemhez...

zölték, a «Perseveranza» pedig a melynek Óváry a budapesti levelezője, ez alkalomból a jubiláns életrajzát közli.” Budapesti Hírlap 6 (1886) 100. sz., 5. Aranylakodalmuk 1911. április 9-én volt. MTA KIKK Ms. 5164, n. 387.

²³ Óváry Márió Henrik István néven is ismerték, foglalkozására nézve „műegyetemi olasz nyelvtanár, az olasz konzulátus volt titkára”. Budapesti Hírlap 30 (1910) 8. sz., 9.

²⁴ Toldi – aki később Erkel Ferenc unokáját vette feleségül – keresztapjául Toldy Ferencet kérték fel: „1873. márc. 8. „Fiamat ugyanis f. h. 15-én fogván megkereszteltetni az itteni magyar emlékekben gazdag székesegyházban, s őt a magyar irodalom egyik legimádottabb szentje, Toldy-nevére óhajtván kereszteltetni, valóban boldognak érezvén magamat, ha ezenkívül még Nagyságod keresztatyaságával is büszkélkedhetnék.” „A pap kérdezte, hogy hát micsoda szent az a Toldy – mondtam: magyar szent – így belenyugodott.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 106. 107; a le származottak ismertetésével: D. NAGY ANDRÁS, *Az Erkel család krónikája*, Budapest 2009, 51–55.

²⁵ Születéséről az édesapa Toldynak is beszámolt: „f. hó 5-én családom egy egészséges fiúval lett gazdagabb”. MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 106.

²⁶ Férje Rössel Nándor volt.

²⁷ A születési és halálozási időt a polgári és egyházi anyakönyvek segítségével sikerült rekonstruálni. Vincenzo sorsát nem sikerült felvázolni, valamint az 1871-ben született kisfiúról csak Óváry leveleiből értesülünk. MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 82. 86. Arany János egy 1865-ös akadémiai titoknoki jelentés szerint „fiainak halála” nehezíti Óváry munkáját. Ugyanakkor egy másik akadémiai beszámolóban már csak egy fiú haláláról emlékeztek meg. Mindez arra enged következtetni, hogy legalább egy – ha Garibaldi lehetett az egyik elhunyt gyermek –, de lehet, hogy két korán elhunyt fiúval kell a felsorolt gyermekeken felül számolnunk, de az is lehetséges, hogy Garibaldi nevű gyermekének haláláról szólnak e hírek. *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei*, 3, közzétesszi: CSENGERY ANTAL, Pest 1865, 81. 129.

²⁸ ÓVÁRY, *Capasso*, 365.

Vetter a fölös számú tisztek számára Sorrentóban tiszti telepet létesített gróf Teleky Sándor ezredes vezénylete alatt, hová nekem, mint segédtisztjének, igen gyakran kellett szolgálati ügyekben el-ellátogatnom; s... egyszer az én kedves nápolyi házigazdám, Capassóval találkoztam, ki voltaképen sorrentói birtokos volt... Sok szép napot töltöttem itt e jóságos öregúr társaságában, kiben akkor csak a vendégszerető olaszt, a lelkes magyarbarátot ismertem, nem is sejtván, jó sorsom mily kiváló s mily nagy tekintélyű tudóssal hozott érintkezésbe...

Csak midőn 1861-ben összejöttünk Nápolyban, tudtam meg, kivel van dolgom, látván azt az általános tiszteletet, melylyel mindenütt környezték s azt a nagy tekintélyt, melyet a tudományos körökben élvezett. Ekkor... jóakaró tanácsának s buzdításainak engedve megváltam a katonai pályától s visszatértem a publicistikához.

«Nem tudnak itt semmit az ön szép hazájáról – mondá nekem Capasso –, milyen jó volna, ha leírná mindazt, mit nekem Sorrentóban elmondott. Hadd ismerjek meg azt a szép országot s a vitéz s nemes magyar nemzetet.» S erre nekem nemsokára alkalmat is nyújtott, beajánlván a De Sanctis, későbbi miniszter szerkesztése alatti «*L'Italia*» című hírlaphoz, melynek 1866-ig voltam belmunkatársa s a külföldi rovat vezetésén kívül «*Lettere di un emigrato ungherese*» cím alatt írtam cikkeket hazám viszonyairól.

Majd megismertette velem Nápoly gazdag könyv- s levéltárait s nemcsak kalauzom, de mesterem is volt. Az ő vezetésé alatt kezdtem búvárkodni a méltán grande-nak nevezett nápolyi állami levéltárban s a nápolyi könyvtárak kéziratgyűjteményeiben. Első sikereimet a nápolyi Margit-legenda s a II. Ulászló s Beatrix közti válópörre vonatkozó oklevelek fölfedezését egyenesen Capassónak köszönhetem. Azután hosszú éveken át együtt búvárkodtunk...²⁹

Óváry tehát kezdetben újságírásból kereste a kenyerét,³⁰ később napilapot indított, valamint a magyarországi újságokról sem feledkezett meg. 1864-ben vette fel újra a kapcsolatot a magyarországi publicisztikával. *Nápolyi levelek* címmel írt a *Nefejejs* divatlapba, melyben a nápolyi élet jellegzetességeit mutatta be az olvasóknak,³¹ majd Pompeii históriáját járta

²⁹ *Emlékezésed Capasso Bertalan k. tag felett*, 1–4; vö. ÓVÁRY LIPÓT, *Capasso Bertalan*, Századok 34 (1900) 4. sz., 365.

³⁰ Kezdetben franciául, majd olaszul írt. HALÁSZ, *Egy letűnt nemzedék*, 288.

³¹ 1864-ben például a következőkről írt: „A capuai kapu élelmi piaca – a nápolyi komlókert s a lazzarone töltöttkáposztája – zöldségek – nápolyi gyümölcs – piaci zaj – koldusok – rejtélyes alakok – Camorristák – a nápolyiak vallása – népnevelés”, s egészen újságírói attitűddel írt – talán Magyarországon elsőként – a pizzáról és a makaróniról: „Ily macaroni-sátrak gyakran egész családok gyűlhelyeül – szerelmesek légyottjául szolgálnak, – s különös nézni, mily gratiával kínálják meg egymást egy tányér macaronival; de még különösebb, mily furcsa módon eszik, vagyis nyelik le azt. Kalán [!] vagy villa ismeretlen eszközök lévén a lazzarone előtt, tányérját bal kezében tartva, jobbával oly magasra emeli a macaroni szálaít, hogy végüképen szája nyílásához érjen, ekkor aztán egy arcfintorítás segélyével villámsebességgel tünteti el az egész részletet, s ez

körbe.³² Egy évvel később azonban belevetette magát a középkori és kora újkori nápolyi magyar vonatkozású emlékek minél szélesebb körű megismertetésébe.³³ Mindez azonban nem jelentette az olasz élet könnyed témáinak, a kulináris élvezetek és a nevezetes históriák útikönyvszerű bemutatásának végét sem.³⁴ Emellett tudományos témákkal is foglalkozott, többek közt a nápolyi Academia Pontaniana és az MTA között próbált – sikeresen – könyvcserre-kapcsolatot kialakítani.³⁵

Önszorgalomból, Capasso biztatására kezdte meg 1864-ben történelmi kutatásait, majd a napi szintű, rendszeres munka valószínűleg 1865-ben indult el.³⁶ Vizsgálatainak színtere elsősorban a korábban magyar szempontból nem kutatott nápolyi levél- és könyvtárak volt. Felfedezéseiről már 1865-ben tájé-

---

operatórt 5–6 sőt több tányérral is ismétli.” Ugyanakkor komolyabb témákról, például a nápolyi maffia térmérséről is érzékletes képet adott. Nefelejts 6 (1864) április, 1. sz., 8–9.

³² Nefelejts 7 (1865) 1. sz., 1–3.

³³ A nagy váltásról így írt: „De komoly foglalkozásaimnál fogva jelenleg sem lévén időm tudományos tárgyra helyezett tollamat könnyű tárcairói modorra idomítani, ...bárha én se divatból, se színházakról, se bálók- s egyéb szépirodalmi s divatlapok szakmájába vágó szép dolgokról nem fogok szólni, de a tárgy, melyet fölveendek, fényes nemzeti múltunk, dicsőségünk egyes képeit derítvén föl...” Nefelejts 8 (1866) 10. sz., 114.

³⁴ Ennek során többek közt beszámolt a Nápolyban nagy népszerűségnek örvendő makaróni-ról és pizzáról. Nefelejts 9 (1867) 11. sz., 130; Hazánk s a Külföld 2 (1866) 13. sz., 203–204; Uo., 43. 685–686.

³⁵ „A jegyző előadja Óváry Lipót úrnak több olasz politikai és tudományos folyóirat munkatársának Nápolyban f. é. sept. 26-án kelt levelét, melyben nevezett hazánkfia tudatja a titoknoki hivatallal, hogy Nápolyban megismerkedett az Akademia Pontaniana nevű régiség-tani társulat több tagjával, s hogy e tudós társulat hajlandónak mutatkozik a M. Tud. Akadémiával csereviszonyba jöni kiadásaira nézve, s hogy az egyes tagok közül is többen megígérték munkáiknak a M. Tud. Akadémia részére leendő megküldését és Pessina Henrik már meg is küldötte az egyetem megnyitása alkalmával mondott beszédét. Az Akadémia köszönetet mond tisztelt honfitársunknak tudományos intézetünk érdekében tett eddigi fáradozásáért s utasítja a titoknoki hivatalt fejzeze ki a levélíró előtt készségét a mondott csereviszony elfogadására nézve, mihelyt e részben az Academia Pontaniana részéről hivatalos értesítést nyerend.” *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei*, 2, közléteszi CSENERGY ANTAL, Pest 1864, 149. lásd még 161–162; *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei*, 3, közléteszi CSENERGY ANTAL, Pest 1865, 82.

³⁶ Melléklet az Akad. Ért. májusi füzetéhez 1892, 31. 1866. feb. 26-án a következőket vetette papírra: „E könyv- s levéltárak képezik egy év óta majdnem állandó tanyámat, s bárha a kutatás, a levéltárak rendtelensége s a régi elmosott és sokféleképen megrövidített kéziratok nehéz megfejtése miatt igen sok fáradságot igényel, s az eredmény oly dúsan jutalmazza a kutató fáradozásait, hogy mind több szenvedélyvel köti le ez érdekes munkához.” Nefelejts 8 (1866) 10. sz., 115. Augusztusban így írt: „...én már évek óta a legnagyobb szenvedélyvel folytatom kutatásaimat e classicus városban...” KNAUZ, *A nápolyi Margitlegenda*, 586.

koztatta az MTA-t, s már ekkor elkezdődött a nápolyi források összegyűjtése és lemásolása.³⁷ Ennek kezdeteiről jó áttekintés nyújtanak az Akadémia 1865-ös jegyzőkönyvei:

„Olvastatott Óváry Lipót hazánkfianak Nápolyban folyó évi ápril. 27-én kelt levele, melyben előre bocsátván, hogy három havi súlyos betegség s egyetlen fiának kora halála által okozott levertsége több időre félbeszakaszták az ottani országos levéltárban hazai történeti irodalmunk érdekében megkezdett nyomozásait, hogy azonban már szabad óráit ismét hazai tudományosságunknak szentelheti, írja: „sajnosan kell tudatnom, hogy a levéltári tisztviselői kar jelentékeny része – katolikus lelkészek – az eskületétel megtagadása miatt hivatalaiktól elmozdítottván, s a fenmaradt tisztviselők csak is a belszolgálatra s a sajtó alá bocsájtandó okmányok átírására szorítottván ezentúl mind a kutatást, mind az átírást magamnak kell végeznem, mit ha a palaeographiai nehézségek miatt csak lassan fogok tehetni az M. T. Akadémia szíves bocsánatát kérem. Biztosítom mindazáltal az Akadémiát, hogy kutatásaimat szakadatlanul folytatván, ha keveset is, de pontosat fogok időről időre nyújtani, annál is inkább, mivel Trinchera lovag szíves rendelete következtében Del Giudice felügyelő tartozik, az esetre, ha az átírásban némi palaeographiai nehézségeket találándok, felvilágosítást s magyarázatot nyújtani.

Szíveskedjék t. titkár úr a M. Tud. Akadémiával tudatni, hogy az Exterorum című arragoniai gyűjtemény, melyből szerencsém volt a múlt év végével vagy 30 okmányt átírni s megküldeni, újabb rendelet következtében sajtó alá bocsájtatik, eddig azonban csak az első kötet; a másodikra, melyből azon érdekes okmányokat átírtam, később kerül a sor. Bírom Trinchera lovag ígéretét, hogy ez érdekes gyűjteményt megjelenése után rögtön megküldendi a M. Tud. Akadémiának, ezzel kezdvén meg a már megajánlott cserevizsont, melyet remélni vagyok bátor a t. M. Tud. Akadémia tán szívesen viszonzand.” „Az Exterorum sajtó alá kerülvén, most már minden figyelmemet az anjoui regestákra fordítantom, s a már kijelölt okmányok ezek közt a t. Akadémia által kijelöltek átírását a napokban kezdendem meg.”³⁸

³⁷ Arany János Toldy Ferencnek 1865. május 13-án: „Óváry Lipót Nápolyban élő hazánkfia levelet, melyben az oklevél másolatás körülményeiről értesít, ...szerencsém van... áttenni a Történelmi Bizottsághoz.” MTA KIKK RAL 1865, n. 817/108. A bizottság válasza késett, Arany pedig folyamatosan sürgette őket. Uo., 1865, n. 817/222; 1865, n. 817/225. Vö. „Annyit positive irhatok, hogy a M. Akadémiának épen nincs szándéka felhagyni a Nápolyi okmányok kiadásával, s a történelmi bizottság híven készíti azokat sajtó alá: de más részről nem vagyok bizonyos benne, vajon e bizottság a jelen évre kap-e oly budgetet, hogy egész erővel munkálhasson.” *Arany János levelezése 5. 1866–1882*, s. a. r. KOROMPAY H. JÁNOS, Budapest 2015, 13–14. Mindezek ellenére Arany az 1864–65-ös titoknoki jelentésében arról számolt be, hogy: „...Óváry Lipót honfitársunk Nápolyban gondoskodik hazánkat illető oklevelek szerzéséről...” ARANY JÁNOS, *Prózai művek* (Magyar Remekírók), szerk. KERESZTURY DEZSŐ–KERESZTURY MÁRIA, Budapest 1975, 932.

³⁸ *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei*, 3, közzéteszi CSENGERY ANTAL, Pest 1865, 81–82. Erről Arany János is beszámolt: „Nápoly igen fontos lelhelye a Magyarországot illető írott emlékeknek mind az árpádi mind a vegyes korra nézve névszerint a XIII. századtól a XV. végéig. Onnan Óváry Lipót hazánkfia nyújtotta a Bizottmányoknak segédkezzeit, ki mint a kir.

A feltárt források fontosságát hamar átlátta: 1866-ban már azt írta, hogy: „Nápoly a magyar történeti források kincsbányája; sehol sincs annyi, s reánk nézve oly érdekes írott történeti emlék összehalmozva, mint Nápoly könyv- s levéltáraiban”.³⁹

Kutatásainak eredménye 1866-ban robbant be a magyar történetírásba, amikor is – egyik legnagyobb eredményeként – egy kódexben rátalált egy eddig ismeretlen Szent Margit-legendára. Mindezt 1866 júniusában megírta Scitovszky János hercegprímásnak, majd a lemásolt legendát elküldte Knauz Nándornak, aki azt kiadta a *Magyar Sionban*.⁴⁰ Az ezt követő években folyamatosan kapcsolatban maradt az Akadémiával, valamint a magyar tudományos élettel.⁴¹

---

akadémia titkárának, Pessina úrnak síve szorosabb összeköttetéseket szöhetett a kir. levéltár őrsemélyzetével. Ellátatván Wenzel Gusztáv bizottm. tag által vázolt utasítással, s az Anjou korra vonatkozó Elenchusra fordítatván, figyelme lelkesen indult meg működése midőn több nehézség lassítólag hatott arra: t.i. fiainak halála, s egy a múlt év végén kibocsátott miniszteri rendelet, mely politikai okok miatt három levéltári tisztet (mind katolikus papok) felfüggesztett, kik közt volt Don Gennaro Russo is, kinek nagybecsű útbaigazításainak köszönheti Óváry úr, hogy most útmutató nélkül is folytathatja kutatásait, de magára levén hagyatva természetesen csak lassan, miután most kénytelen maga másolni; különben is a régi Indexek többnyire csak családi ügyekre vannak figyelemmel s azok segedelmével historiai érdekű dolgokra bajos akadni az anjoui és aragoniai Regesták csak némely királyokra nézve rendezettek; igen sok okmány pedig rendezetlenül halomban levén (percameni sciolti), azok megtekintése s kiírása csak tisztek jelenlétében van megengedve. Mind az által vett már a Bizottmány mutatványul 21 érdekes Okmányt 1269–71 évekből az I. Károly és V. István közti családi és politikai szövetséget, úgy 1407-ből hármat Durazzo László ellenkirályt illetőket Óváry úr nyár óta már kirekesztőleg az I. és II. Károly nápolyi királyok okmányaik másolásával foglalkodik hogy azokat kimerítvén Johanna és Durazzo Lászlóéival foglalkodhassék.” *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei*, 3, közléteszi CSENERGY ANTAL, Pest 1865, 129.

³⁹ Nefelejts 8 (1866) 10. sz., 114.

⁴⁰ „Bátor voltam e két codexből némi másolati mutatványokat hazánk főpapjának beküldeni, és csak parancsát várom, hogy azokat azonnal néhány facsimilével együtt sajtó alá bocsássam.” Pesti Napló 17 (1866) 4782. sz., 3; „múlt évben, ha jól emlékszem jun hóban, Nápolyból kelt leveleiben jelente boldogult Scitovszky János bíbornokprímásnak, hogy egy margit-legendát fedezett fel s egyúttal beküldte mutatványul a tartalmat s néhány fejezet szövegét.” KNAUZ, *A nápolyi Margitlegenda*, 585–586. A hírről a lapok is beszámoltak, például „Óváry Lipót... már egészen befejezte az általa Nápolyban fölfedezett sz. Margitlegenda megfejtését s átíratását, s az egész codexet fényíratú facsimilé kiséretében a napokban küldendi meg bíbornok-hercegprímás ő eminentiának.” Nefelejts 8 (1866) 36. sz., 435. Vö. Religio (1866) 18. sz., 144; Politikai Ujdonságok 12 (1866) 36. sz., 447; Pester Lloyd 13 (1866) August n. 203. 3.

⁴¹ *Arany János összes művei*, XIV. szerk. KERESZTURY DEZSŐ, Budapest 1964, 215–216. 699.

Végezetül meg kell emlékeznünk Óváry egy igazán különleges próbálkozásáról, a *Pompejioramáról*. A Nápolyban élő tudós 1872-ben azzal kereste meg Pest városát, hogy amennyiben átenged 100 négyszögölnyi területet az Erzsébet- vagy József-téren, akkor egy az egykori Pompeii mindennapjait bemutató „állandó panorámát” hoznának létre, amely 40 év elteltével visszazállna a városra.⁴² „Az ügyet egy külön bizottmány tárgyalta, mely az elvet elfogadta, de a 40 évet túlságosan hosszú időnek találta, s ezért a kiviteli módozatok megállapítása végett egy szűkebb bizottmányt küldött ki.”⁴³ A bizottság valószínűleg *ad acta* tette az ügyet, s innentől kezdve nem hallunk többet róla.⁴⁴

3. „VALÓDI KINCSESBÁNYÁRA TALÁLTAM” KUTATÁSOK NÁPOLYBAN ÉS KÖRNYÉKÉN

Óvárynak az MTA megbízásában 1869 és 1873 között folytatott nápolyi tudományos működésével kapcsolatban levelezése – melyből elsősorban a Toldy Ferencnek az Akadémiára írt levelei maradtak fenn –, a korabeli újságcikkek, illetve a kutatásai eredményei alapján napvilágot látott írások segítségével rekonstruálni tudjuk nápolyi tevékenységének körülményeit. Ezen évek alatt nemcsak a magyar középkorkutatás terén alkotott maradandót, de a Nápolyba került szentszéki levéltár kora újkori magyar vonatkozású forrásainak feltárása és publikálása révén a vatikáni kutatások korabeli élvonalába került.

⁴² „Pompéji csarnok. Óváry Lipót, ki Nápolyban lakik, oly állandó panorámát akar Pesten felállítani, a milyen Nápolyban is van. Ebben megláthatnék, minő volt Pompéji tizennyolc század előtt, s milyen most. A főépületekről, népszokásokról, utcákról, terekről kapnánk képeket. A tervező Rajner Gyulával együtt, ki most szintén Nápolyban időz, e célra Pest várostól száz négyszögölnyi hely átengedését kéri az Erzsébet- vagy József-téren, s ha ezt megnyerné, a száz-ezer forint értékű csarnok negyven év múlva a város birtokába menne.” Nefejejs 14 (1872) 16. sz., 194. Hallatszottak szkeptikus hangok is: „De váljon oly panoráma, melynek képei nem változnak, kifizetheti-e a tőke illendő kamatját s négy évtized alatt magát a tőkét is?” Fővárosi Lapok 9 (1872) 85. sz., 368.

⁴³ Archaeologiai Értesítő 7 (1873) 4. sz., 71. Régóta érdeklődött Pompeii iránt. Nefejejs 7 (1865) 1. sz., 1–3; Hazánk s a Külföld 2 (1866) 13. sz., 203–204; ÓVÁRY LIPÓT, *A pompeji viasztáblák*, Archaeologiai Értesítő 12 (1878) 4. sz., 129–137; MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 108.

⁴⁴ Köszönöm Jakab Rékának és Ternovác Bálintnak, hogy megnézték, találhatóak-e források a BFL-ben.

Óváry Nápolyban újságírással és oktatással⁴⁵ kereste a kenyerét, valamint két évig vezette az általa alapított *Progresso Nazionale* című nápolyi lapot.⁴⁶ Vágya, miszerint történeti kutatásoknak szentelje teljes idejét azonban nem csillapodott. Már az 1860-as években többször felajánlotta szolgálatait az Akadémiának, azonban e kezdeményezései pozitív válasz nélkül maradtak. Amikor 1868-ban elhatározta, hogy hazaköltözik, otthagya oktatói munkáját, valamint eladta az újságját, két hónapra hazatért, s személyesen próbált a tervéhez támogatókat szerezni.⁴⁷ Mindez nem járt sikerrel, így két út állt előtte: vagy Simonyi Ernő felkérésére elfogadja a *Magyar Újság* szerkesztését, vagy vállalkozásba kezd, melynek keretében jelentősebb olasz városokban lóvasút-engedélyeket szereznek. Mivel az újság szellemisége nem tetszett Óvárynak, valamint az Akadémiáról sem kapott választ, a vállalkozás mellett döntött, ami végül komoly pénzügyi gondokat okozó fiaskónak bizonyult. Szerencséjére időközben személyesen találkozott Toldyval és sikerült tető alá hozni az akadémiai megbízást.⁴⁸ Mindez az MTA egy szélesebb körű programjába illeszkedett, amelynek keretében a magyar történészek elkezdték a fontosabb itáliai gyűjtemények átnézését.⁴⁹

Munkájának lényege abban állt, hogy Óváry a magyar állam által dotált negyedéves fizetésért a Nápolyban és környékén átfogó hungarika-kutatást végez. Eredményeiről a pénzt folyósító Akadémiának rendszeres jelentéseket küld, melyben beszámol a kutatás állásáról, valamint elküldi a megtalált források másolatát is.⁵⁰ Toldy Ferencsel levélben tartotta a kapcsolatot, azonban több esetben, Pesten, s egyszer Nápolyban is találkoztak.⁵¹

⁴⁵ „A nápolyi egyetemen a magyar nyelv és irodalomnak rendes tanszéket állítottak. Tanáruul Óváry Lipót, lapunk munkatársa, van kinevezve.” Nefelejts 8 (1866) 38. sz., 458. Vö. Szegedi Híradó 8 (1866) 76. sz., 2; Kassa-Eperjesi Értesítő 28 (1866) 75. sz., 3. Vö. MTA KIKK Magyar. Irod., Lev., 40 III, n. 93; „[Óváry Lipót] hazánkfia, a nápolyi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára” Nefelejts 9 (1867) 32. sz., 394.

⁴⁶ *Dokumentumok*, 5. sz.

⁴⁷ Talán e stratégia részeként küldött három olasz kötetet az Akadémia könyvtára számára, melyekért Arany János írt köszönő levelet neki. MTA KIKK RAL 1868, n. 1400/590.

⁴⁸ MTA KIKK Magyar. Irod., Lev., 40 III, n. 83. – *Dokumentumok*, 5. sz.

⁴⁹ Részletes historiográfiával: CVH I/20, 19–20.

⁵⁰ Jelentéseiről a sajtó is írt, például Pesti Napló 5 (1871) 22. sz., 2; Budapesti Közlöny 5 (1871) 47. sz., 1014.

⁵¹ Toldy 1873. május 23-án: „Nápolyban engem csak megismer. Tehát addió, tisztelt barátom, eddig még személyesen tisztelhetem. Közelebbi levelem Rómából fogja üdvözelní, mely utam fő célja. Hazulról 28-kán indulok. Hárman megyünk együtt: Tárkányi egri kanonok, Frankl, leen-

A megbízás értelmében Óváry ismét Nápolyba utazott, s 1869. november 28-án értesítette Toldy Ferencet, hogy már négy napja megérkezett, s várja az Akadémia utasításait.⁵² Erre azonban hiába várt, az Akadémián ugyanis lassan őrlöttek a malmok, s a megszokottnál tovább kellett a válaszra várnia. Közel egy hónapnyi várakozás után viszont elfogyott a türelme, s valószínűleg tartott attól, hogy az oly nagy lelkesedéssel elkezdett küldetés végül meghiúsul. Ennek tudható be, hogy karácsony napján ismét tollat ragadott, s emlékeztette Toldyt, hogy ha nem történik előrelépés, januárban haza fog térni.⁵³ A pozitív választ követően végre 1870 elején megindulhatott a munka, azonban március folyamán az első fizetéssel kapcsolatban újabb nehézségek adódtak. E hónap 27-én erősebb hangú levélben kérte számon egyrészt a fizetés és az utasítások hiányát, illetve azt a tényt, hogy leveleire és az elküldött forrásaira az Akadémia semmiféle visszajelzést nem adott.⁵⁴

A helyzet a későbbiekben is csak nehezen rendeződött. A fő probléma a *salarium* küldése körül bontakozott ki. Bár sikerült elérnie, hogy a háromhavi fizetést havi bontásban kapja meg,⁵⁵ Óváry a későbbiekben is hosszabb-rövidebb

dő Fraknay Vilmos, a Pázmány kitűnő biográfusa, és én.” MS 1403/3; Századok 8 (1873) 520. Toldy 1873 júliusában így írt: „Kedves emlékéet őrzöm meg nápolyi tartózkodásomnak”. MS 1403/4.

⁵² „Ígéretem szerint kötelességemnek tartom Nagyságodat tisztelettel értesíteni, miszerint már 4 nap óta Nápolyban vagyok s Nagyságod a tek. magyar Akadémia rendelkezésére készen állok.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 72.

⁵³ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 73 – *Dokumentumok*, 2. sz.

⁵⁴ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 74. – *Dokumentumok*, 3. sz.

⁵⁵ 1870. április 18-án a következőket írta Toldynak: „semmi egyébbe nem foglalkozván s csupán e csekély keresetre levén utalva ez igen drága városban, a három havi várakozás sok, annál inkább most, miután az érkezendő első negyed alig leendő elégséges kötelességeim teljesítésére, melyeket az akadémiai díj késése miatt magamra vállalni kényszerültem. Mert én, alighogy Rajner nekem januárban telegraphirozott, hogy megbízatásom eldöntött tény, minden egyéb keresetforrást földadva, egyedül kutatásoknak éltem – s nem érkezvén a megállapított díj, óról óra kénytelen voltam kölcsönöket fölvenni. Méltóztassék elhinni, miszerint az akadémiai megbízást tiszta s őszinte hazafiságból vállaltam el azon az áron, mert én akár itt Nápolyban, akár honn mint tanár s journalista kétszer annyit is keresek. Méltóztassék tehát Nagyságod odaműködni, hogy ezentúl gondtalanul dolgozhassam, mert csak így fogok sikeresen dolgozhatni.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 75., valamint 1873 júliusa, a történelmi bizottság felterjesztése: „A... megkezdett kutatások folytatására, és még e f. évben leendő befejezésére Óváry Lipótnak 1000 forintot engedélyezvén, felhívom ezennel hogy ezen összeget u. m. 1000 ft-tot Toldy Ferenc bizottsági előadónak kellő bélyeggel ellátandó nyugtáira f. évi július 1-től kezdve utólagosan havi részletekben fizesse ki.” MTA KIKK Ms. n. 1403/4.

fejtegetésekben nehezményezte a nem egyszer több heti késést.⁵⁶ E helyzet még küldetése utolsó időszakában, 1873-ban sem oldódott meg, melyről Óváry a legváltozatosabb módon hívta fel az Akadémia figyelmét.⁵⁷

A munkát nem csak e tény nehezítette meg. További bizonytalansági faktort jelentett Óváry számára, hogy a megbízását mindig csak egy évre adták, s ezt az év második felében hosszabbították csupán meg még egy esztendőre. Az ezzel kapcsolatos döntésről szeptember-október felé minden évben érdeklődött.⁵⁸

Óváry mindemellett megtapasztalta a kutatók által oly sokszor átélt jelenséget: munkájának volumenét, idejét alaposan alábecsülte, ugyanis vagy nem számolt azzal, hogy egy-egy hosszabb vagy nehezebb forrás feldolgozása mennyire el tudja vinni az időt,⁵⁹ vagy a könyvtár órének elutazása, illetve forrásai rendezettsége okozott meglepetést.⁶⁰ Leveleiben megörökítette a kutatók másik visszatérő bánatát: a nagy munkával, komoly erő- és időbefektetéssel végzett iratfeltárás ellenére éppen csak fel-felbukkanó források kis számát.⁶¹ Végül a leveleiből megtudjuk, hogy a kutatást tovább nehezítették a családi

⁵⁶ Például „ma június 25-én nem kaptam még meg májusi havi díjamat”, MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 83. – Lásd *Dokumentumok*, 5. sz.

⁵⁷ Például „Íme, már március vége felé járunk, s nem kaptam még meg februárt! – Gondolják meg, hogy Itáliában vagyok, hol még a levegő sem jár ingyen; különben itt Nápolyban minden méregdrága – s nekem családomról kell gondoskodnom... Egyszóval dolgozom folyvást – de csak is saját szenvedélyem unszolásánál fogva – mert bizony a t. akadémiának irántami magatartása rendkívül elkedvetlenít.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 107.

⁵⁸ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 78.

⁵⁹ Például „A Bibl. Naz. sokkal több dolgot adott, mintsem gondoltam, egész kötetekből kellvén kivonatokat csinálnom s igen hosszú szakaszokat lemásolnom; úgy hogy ezen kívül csak az esti órákban nyitva állott Brancaccianával foglalkozhattam.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 88; 80; „Az anjoui regesták az okmányok hosszúsága s a regesták rossz állapota miatt igen sok munkát adtak.” Uo., n. 109.

⁶⁰ „Tegnap érkeztem meg Cává-ból, hol 2 napig időztem, várva, de hiába a távollevő priort, ki ama zárda könyvtárára felügyel. Tudatni fogják velem, mihelyt visszaérkezik. Megtekintém ugyan a könyvtárat, de a tanulmányozás csak a prior jelenlétében levén megengedve, nem tudhatom még, mily fontosságúak az ott őrzött codexek. Remélem, miszerint a jövő héten vissza fogok térhetni Cávába. A tartózkodás ama hegyi magányban kissé bajos, s költséges; legalább volna aztán eredménye. Jelenleg minden reggel föllovagolok a s. martinoi zárdába, van vagy 200 codex, de cathalogus s számozás nélkül, úgy ahogy azok a több eltörölt zárdából összegyűjtve oda halmozva lónek rakva. Egyenkint kell áttekintennem minden codexet, hogy lássam, mit tartalmaznak.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 89.

⁶¹ „Május havi jelentésemet f. h. 1-én adtam föl az itteni oszt. magy. consulatuson. Kissé szegény küldemény, igaz, de hosszú s fáradalmas munka eredménye: mintegy 100 óriási kötetet

problémák: elsősorban felesége és gyermekei betegsége. Különösen Clementina szenvedett sokat, nem egyszer életéért is aggódott a férje.⁶²

Mindezek ellenére Óváry óriási lendülettel vetette bele magát a munkába.⁶³ Kezdetnek a nápolyi múzeum és a *Biblioteca Nazionale* kéziratárát, illetve a nápolyi állami levéltár fondjait nézte át,⁶⁴ s emellett a kisebb nápolyi és környékbeli gyűjteményeket is sorra felkereste, amennyiben az időjárási nehézségek nem állták útját.⁶⁵

Mindennapjairól egy 1871. júniusi levél részlete fest pasztikus képet: „Reggeli 8-tól 12-ig a Gerolomini könyvtár [*Biblioteca dei Girolamini*] gazdag kéziratárának, 1-től 5-ig a grande archivi [*Archivio di Stato Napoli*] kutatásával foglalkozom, este pedig alig győzöm nappali munkámat lemásolni s rendbeszedni. Nemcsak tudományos művek tanulmányozására, de még hírlapolvasásra is alig marad néhány percem.”⁶⁶

---

s 160 iratsomagot kellvén átfürkésznem, míg e 16 darab hungarikát kihalásznom sikerült.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 82.

⁶² „nőm közbejött súlyos betegsége miatt későn válaszolok” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 82; „Nőm az itt járványos torok-rák betegségbe esett, s két hétig élet-halál közt lebegett” Uo., n. 90. Előfordult, hogy maga is lebetegedett (uo., n. 108), illetve felesége és fia betegsége miatt vidékre kellett költözniük, s onnan járt be dolgozni Nápolyba. (Uo., n. III.) Más esetben pedig a kolerajárvány miatt utaztak el huzamosabb ideig Campagnába. (Uo., n. 113; 114.) A leg-súlyosabb eset 1871 júliusában történt: „Többet küldtem volna, ha a múlt napokban egy borzasztó csapás nem sújtott volna... elvesztettem kedves 3 hónapos fiamat, s e csapás legalább két hétre képtelenné tett bármily munkára...” Uo., n. 86.

⁶³ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 76; „Minden egyes regesta adatait külön füzetbe egyesítem, természetesen csupán a minket érdeklő adatokat gyűjtve össze.” Uo., n. 77.

⁶⁴ Például 1871. augusztus 15-én azt írta, hogy „Teljes buzgalommal kezdtem meg a Biblioteca Nazionale kéziratárának tanulmányozását...” majd pedig 17 magyar szempontból releváns 16–17. sz.-i kötet adatait mellékelte. MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 87. Lásd még Uo., n. 95.

⁶⁵ Például „Aztán a kötetlen pergamenekkel, s Nápoly d környéke, különösen Cava s Montecasino levél- s könyvtárával foglalkozandom.” Óváry Toldynak 1870. december 16. MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 79; „A Hierosolomitanusok könyvtárát már teljesen kikutattam, e hét folyamában kezdendem meg a S. Martino-i könyvtár híres kéziratárában kutatását. – E zárdába, mely magas hegyen van számárháton kellend fölmásznom.” Uo., n. 85; „Elkezdtem a Brancacciana kéziratának kutatását is s az averzai, capuai s amalfii kirándulások a szakadatlan eső megszüntével kerülendnek napirendre.” Uo., n. 112.

⁶⁶ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 83. – Lásd *Dokumentumok*, 5. sz. Mindeközben azért 1872. december 28-án például arról írt, hogy Toldy István *A jó hazafiak* című darabjának olasz fordításán dolgozik. MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 102.

E kutatások során elsősorban középkori forrásokat talált Óváry. Ezek közül kiemelkedett az Anjou-korszak, melynek forrásaival éveken át behatóan foglalkozott. Külön követte a nápolyi antikváriumok kínálatát is, ha amikor magyar vonatkozással rendelkező kötetre bukkant, értesítette az akadémiát róla, megtudakolva, hogy fellelhető-e az adott mű Magyarországon, s amennyiben nem, vegye-e meg azt az Akadémia megbízásából.⁶⁷ Emellett a későbbi századokkal is foglalkozott, például Thaly Kálmán megbízásából Rákóczi Ferenc József nevű fiának itáliai kapcsolatait is kutatta.⁶⁸

A fizetési nehézségek ellenére Óváry működésével kapcsolatban az Akadémia meg volt elégedve. Wenzel Gusztáv például így nyilatkozott róla: „Óváryban egy oly lelkes és szorgalmas férfiút bírunk, ki a történeti kútfői kincsek ezen gazdag tárházának hasznosítását hazai történetünk számára közvetíteni képes, és ezen célra helyes tevékenységet fejt is ki.”⁶⁹ Óvárynak ezenkívül azt is feladatul szabták, hogy kutakodjon esetleges Corvinák megléte felől is, s amennyiben talál, tegyen jelentést róla, valamint adott esetben fotóztassa, másoltassa le őket. E megbízás azonban nem hozott eredményt.⁷⁰

Óváry nápolyi kutatásai sok olyan forrást hoztak felszínre, amelyek Rómával, illetve a pápasággal álltak kapcsolatban. Vatikáni kutatásainak csúcspontja ugyanakkor az 1871-es esztendő vége hozta el, amikor is felfedezte a nápolyi Farnese-levéltárat,⁷¹ s benne 1873 januárjában a III. Pál pápa (1534–1549) kora-

⁶⁷ Például MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 98.

⁶⁸ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 92, 95, 96, 101, 102.

⁶⁹ A második osztály ülése 1872. január 8-án. AÉ 6 (1872) I. sz., 9–13, 9; Óváry levele Toldynak 1870. december 16: „nagy örömmre szolgál, Ns. Wenzel tanár úr meg van működésemmel elégedve. Remélem a bennem helyezett bizalmat jövőre is teljesen kiérdemelni.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 79.

⁷⁰ „...szíveskedjék Óváry Lipótot utasítani, hogy kutatásai és másolataiban legyen tekintettel a Magyarországra vonatkozó festészeti műemlékekre, s különösen a corvinákra s azoknak hol-tétéről évnegyedes jelentésétől elkülönítve tegyen jelentést, tüzetesen leírván ezen Corvináknak címlapjait, s amennyiben azok a lemásoltatást vagy lefényképeztetést megérdemelnék, mellékeljen jelentéséhez költségvetést.” MTA KIKK Ms. n. 1403/4; „Florenzen, Mediciek könyvtárában igen is volna mit fényképeztetni: a Corviniánatok címlapjai és szebb initialei, talán van Kegyelmednek ott levelezője, ki azt teljesíthetné, az árnak is megírásával.” Uo., 1403/7. Mindemellett Kapisztrán János kapcsán is levelezett Toldyval, például Uo., Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 92; 94.

⁷¹ „Elkezdtém a farnesi levéltár aknázását s valódi kincsesbányára találtam. Hat nap óta egy köteggel foglalkozom – s találtam eddigelé 60 hungarikát – van pedig a farnesi levéltárban 2000 ily köteg.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 91.

beli szentszéki diplomáciai iratokat.⁷² Munkája során rájött, hogy „A farnési levéltár római osztálya, melyet most kutatok, valódi pápai levéltár...”. Ezért „méltóztassék tudomást szerezni ma beküldött decemberi jelentéséből, melyet nagyobb fontossága miatt egyenesen Wenzel őnagyságához (postán biztosítva) intéztem az akadémiának való átadás végett. Leleteim 1537–1543-ig terjednek s részint utasítások, részint a római curiához intézett levelek- s jelentésekből állanak. Kérem Nagyságodat, kegyeskedjék odahatni, hogy míg a farnesi levéltárat ki nem merítettem, itteni működésemben meg ne zavar-tassam”.⁷³

Felfedezésének fontosságát a kezdetektől fogva világosan látta, s szokásához híven minderről a magyar újságolvasó közönséget is tájékoztatta.⁷⁴ Úgy tűnik, a munka teljesen magával ragadta. 1873. február 9-ei levelében örömmel írta Toldynak, hogy az általa fellelt iratokban milyen fontos nunciusi iratok – elsősorban Rorario jelentései – rejtőznek, melyek egy része titkosírással lett papírra vetve. Felvetette, ha kapna kiegészítő anyagi támogatást, felvenne egy segédet a másolások meggyorsítása végett, mert ő már sokszor hajnali kettőig dolgozik. Örömeiben mellékelte Toldynak Rorario 1539. december 12-i, Budáról írt jelentését is.⁷⁵

⁷² Mindez a legjobbkor jött, ugyanis a történelmi bizottság elégedetlen volt az utolsó jelentésekkel: „Ennek tárgyai közül megemlítjük Óváry Lipót Nápolyban kutató hazánkfia tudósítását, mely szerint múlt január hó folytán sikerült fölfedeznie a Farnesi-levéltárban Rorario lengyel- és magyarországi pápai nuntiusnak chiffrékben írt nagyfontosságú jelentéseit... Óváry a szintén föllelt kulcsok segítségével most foglalkozik ez értékes papírok teljes mérvű dechiffrehozásával és lemásolásával, s legközelebb teljes másuk beküldését ígéri. Annyival örvendetesebb pedig e körülmény, mert Óváry újabb időbeli küldeményei éppen nem elégtették ki az igényeket, úgy tartalmi becs, mint mennyiség szempontjából, s igen itt van már ideje, hogy elvégre valami beceset is kapjunk tőle.” Századok 7 (1873) 211. Óváry ezen meg is sértődött, s a következőket írta Toldynak 1873. április 16-án: „A Bizottság véleményezőjének irántam adott jelentése zokon esett. Igazságtalan ez s némileg sértő is – s minden betűjéből kilátszik, hogy nem tudományosan tökéletes férfi, sem pedig eddigi kutatásaimat részrehatlatlanul tanulmányozott egyén írta...” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 108.

⁷³ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 103.

⁷⁴ Például „egy jan. 9-éről Nápolyból keltezett levelében arról értesíti lapunkat, hogy engedélyt nyert az eddig még senki által nem kutató Farnesi levéltár tanulmányozására.” Budapesti Közlöny 5 (1871) 38. sz., 818.

⁷⁵ „Legérdekesebbek a római király (Ferdinánd) mellett volt nunciások jelentései a Ferdinánddal, Broderics püspökkel, Statilioval, Laszkó Jeromossal, a lundeni érsekkel stb. tartott politikai párbeszédeikről.” Mindemellét „Ez érdekes relációk személyekre – u.m. János király, Fráter György, Török Bálint, Laskó stb-re vonatkozó része chiffrékben van írva, de a megtalált kulcs segítségével eddig már két ilyen jelentést sikerült teljesen megfejtenem. Ugyancsak Rorariótól

E gyűjteményben végzett munkájáról hazatérése után így írt: „Nagyfontosságú a nápolyi levéltárba a hetvenes években bekebelezett Farnese levéltár, mely voltaképpen a vatikáni levéltár egy része s III. Pál pápa után szállt a pármái hercegekre, ezekről pedig a nápolyi Bourbon-házra. E minden mutatót nélkülöző nagybecsű levéltárnak én voltam az első kutatója és sok fáradtságomba került a később a M. T. Ak. által «III. Pál pápa dipl. levelezései» cím alatt kiadott magyar érdekű oklevelek kihalászása. A nápolyi levéltárnak az 1873-iki bécsi kiállításra küldött munkájában az akkori levéltár főintendánsa, Trinchera, csakis az én kutatásaim nyomán adhatott számot a Farnese levéltárról; úgy hogy a ki azt olvasta, azt hihette, hogy a Farnese levéltár csakis magyar érdekű okleveleket foglal magában.”⁷⁶ A gyűjtemény magyar vonatkozású forrásainak részleges publikálására 1879-ben került sor.⁷⁷

4. „SZÁNDÉKA VAN RÓMÁT IS MEGLÁTOGATNI” ÚJ KUTATÁSI IRÁNYOK

Nápoly mellett szélesebb perspektívákban is gondolkodott: elsősorban Itália és Spanyolország neves levéltárait szerette volna felkeresni. Már 1870-ben leveleztek Toldyval egy Magyarországról kapott ajánlólevélről.⁷⁸ Ezzel kapcsolatban októberben arra kérte Toldyt, hogy az egész Itáliára szóljon, mert a következő évben Monte Cassino és Cava gyűjteményeit is fel szeretné keresni, „de megtörténhetik az is, hogy időközben megnyílik a megbecsülhetetlen kincseket rejtő római vatikáni levéltár, s ez alkalmat minden egyébnek ideiglenes

---

találtam a napokban két 1540-ben kelt levelet, melyekben érdekes adatokat közöl János király haláláról.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 104; 105.

⁷⁶ Emlékezés Capasso Bertalan k. tag felett, 7.

⁷⁷ III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549) (MHH I/16), közli ÓVÁRY LIPÓT, Budapest 1879. Mindez azonban nem a teljes gyűjtést jelentette: „III. Pál pápának, illetve unokaöccsének, Farnese Sándor bíbornok államtitkárnak a levelezése részben a nápolyi, részben pedig a pármái levéltárba került. A nápolyi anyagot Óváry Lipót átkutatta. Az összegyűjtött magyar anyagnak azonban Óváry csak kisebb részét közölte, a nagyobbik sok más anyaggal együtt elkallódott a «Monumenta Hungariae Vaticana» bizottság kezén. A kiadott anyag rendkívül fontos s nagymértékben hozzájárul a mohácsi vész utáni állapotok megérthetéséhez.” PÁSZTOR LAJOS, *A Vatikáni Levéltár*; LK 20–23 (1942–1945) 100–129, 125.

⁷⁸ Toldy 1870. augusztus 10-én azt írta neki, hogy „Az ajánló levél, reményilem, még e héten következik.” MNM Újkori Dokumentumgyűjtemény, lsz. 2004.3.14.

mellőzésével azonnal meg kellendne ragadnom”.⁷⁹ Az ajánlólevél későbbi soráról nem tudunk, Óváry azonban a magyar olvasókat is tájékoztatta tervéről,⁸⁰ valamint a kultuszminisztériummal is közölte a terveit.⁸¹

Egy év múlva, 1871 szeptemberében is egy hosszabb kutatóutat fontolgatott: „Az itteni kutatások befejeztével kész vagyok bármely olasz városban vagy akár Spanyolországban is folytatni működésemet, ez esetben azonban kegyes leend a t. bizottság az útiköltségek s a Rómában s Spanyolországban uralkodó rendkívüli drágaság iránt szíves tekintettel lenni.”⁸² Decemberben már konkrét tervekkel kereste meg Toldyt levelében, s azt kérte, hogy míg Andrássy Gyula a külügyminiszter, kezdhesse el római kutatásait. Ehhez pedig – a nagy drágaság következtében – „az osztrák tulajdonú Palazzo Venezia-óriási palotában kis szállást” adjon neki Andrássy.⁸³

Óváry minden próbálkozása ellenére a római és a spanyolországi kutatás terve nem járt sikerrel. A következő év, 1872 októberében már arról írt Toldynak, hogy „Tavaszig mindenesetre lesz dolgom Nápolyban, azután úgy lehetne intézkedni, hogy beutazván Felső-Olaszországot, megvizsgálni a nevezetes levéltárakat, mint a bolognait, ferrarait, sienait, mantuait, paduait, veronait stb. mindegyikről külön jelentést adván, s csak ez általános vizsgálat után állapodván meg az egyes városokban a részletek végett. E kóbor élet nekem mint családapának nem csekély áldozatomba fog kerülni, de a hazai tudományosságért mindenre kész vagyok.”⁸⁴ Végül – talán éppen a nápolyi Farnese-levéltár felfedezése miatt – e terv sem valósult meg.

⁷⁹ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 78. – Lásd *Dokumentumok*, 4. sz.

⁸⁰ „Szándéka van Rómát is meglátogatni, ha ugyan a szentséges atya megengedi, hogy a Vatikán küszöbét átléphesse. Nem hisszük, mivel Óvárynak, mint Magyarország egyik képviselőjének, a pápa-ellenes nápolyi zsinaton, sokkal gyűlöltebb neve van a pápai tábor előtt, semhogy e kívánatának eleget tegyenek.” A Hon 8 (1870) 310. sz., 2.

⁸¹ „Ezek után még megjegyezzük, hogy a folyó évben, nevezett hazánkfia a római (ha lehet főként a vaticáni) és a monte-casinói levéltárakat fogja átbúvárolni, s úgy 1872-re visszatér. És ezzel Wenzel, Nagy Iván, Simonyi, Nyáry, Mircse és Óváry kutatásai folytán az olaszföldi nevezetes levéltárak magyar érdekű okmányait meglehetősen ismerendjük. Vajh, mikor mondhatjuk el ugyanezt például a szomszéd Lengyel-, vagy a távolabb Francia- és Spanyolországról?” Századok 5 (1871) 2. sz., 157.

⁸² MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 88.

⁸³ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 91 – Lásd *Dokumentumok*, 7. sz. Vö. „Óváry Lipót is folytatandja, e bizottság megbízásából és utasításai szerint Dél-Olaszországban s tán Rómában is Anjou-kori okmánykutatásait. Az általa koronként beküldött okmánymásolatok Wenzelnek adatnak ki, a majdan kiadandó olaszföldi Magyar Okmánytárhoz.” Századok 5 (1871) 1. sz., 52.

⁸⁴ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 101.

Miután 1876-ban végleg hazatért Magyarországra, jóval kevesebb lehetősége adódott az itáliai levéltárakban kutatni. Ennek ellenére fontos munkát végzett e ritka alkalmak során is. 1884-ben például sikerült a velencei levéltárban kutatnia, ugyanis az előző évben elhunyt Mircse János Bethlen Gábor korával foglalkozó kéziratát készítette kiadásra elő.⁸⁵ E munka 1886-ban nyomtatásban is megjelent.⁸⁶ E kutatóút során Nápolyba is visszatért, s röviden folytatta a levéltárban a Farnese-levéltár, illetve a nápolyi könyvtár gyűjteményeinek feltárását. Ennek során az Anjou-kori iratokat, illetve a III. Pál pápa alatti nunciusi jelentéseket vizsgálta.⁸⁷ Emellett a könyvtárban Burgio nuncius életrajzához keresett adatokat, valamint a Margit-legenda másolatát revideálta.⁸⁸

⁸⁵ „...megbízván a M. T. Ak. tört. bizottsága részéről bold. Mircse János hazánkfiának a velencei állami levéltárból származott Bethlenkori okmánygyűjteményének rendezésével és sajtó alá adásával, különösen a nem Mircse által eszközölt másolatok megbízhatlanságánál fogva szükségesnek mutatkozott e gyűjteménynek az eredeti oklevelekkel való pontos összehasonlítása. Olaszországi utam első állomása tehát Velence volt, hol ez érdekes gyűjtemény collationálása, kijavítása s kiegészítése képezte foglalkozásom egyedüli tárgyát.” ÓVÁRY LIPÓT, *Jelentés olaszországi kutatásaimról*, Századok 18 (1884) 6. sz., 504–510, 504.

⁸⁶ *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez*, szerk. ÓVÁRY LIPÓT, Budapest 1886. Vö. „A Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez szolgáló... általam 1886-ban közrebocsátott oklevélgyűjtemény előszavában a kötet nagy terjedelme miatt csak néhány tájékoztató sorra szorítkozhatván, akkor tett ígéretemhez képest kötelességemnek tartom ezen... gyűjteményt kimerítően ismertetni s ez által a nagyobbára olasz nyelvű oklevelek megértését is lehetőleg megkönnyíteni.” ÓVÁRY LIPÓT, *Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetéseiről*, (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 13), Budapest 1888.

⁸⁷ „Nápolyi kutatásaim egyik tárgyát az ottani Farnese-levél-tárban létező s III. Pál korabeli magyarországi nuntiusi jelentéseknek, lelkes főpapjaink által kiadott Monumenta Vaticana című nagyszabású mű számára való teljes összegyűjtése képezé; minthogy III. Pál pápa dipl. lev. című művében azoknak csak kis része s ezek is nagyobbán csak kivonatilag vannak közölve. Ebbeli fáradozásom eredménye közel 400 darab nunciusi jelentés s egyéb oklevél 1535-től 1545-ig, melyek az ellenkirályok versengéseire, békealkudozásaira, valamint általában hazai viszonyainkra sok fényt derítenek, de a melyeknek ismertetését más alkalomra tartom fönn magamnak.” ÓVÁRY, *Jelentés olaszországi kutatásaimról*, 507.

⁸⁸ „Nápolyi könyvtári kutatásaim a Magyarországon járt nevezetesebb pápai követek, különösen a mohácsi vést közvetlenül megelőzőtt korszakban oly nevezetes szerepet játszott Burgio báró életrajzára vonatkozó adatok összegyűjtésére irányultak. Ezenkívül még az általam 1865-ben lelt s bold. Scitovszky hercegprimás kívánatára lemásolt Margit legendát bizonyos kételyek földerítése végett újabban revideálván, egyúttal az ugyanabban a könyvtárban levő s Szt-Margit vallásos elmékedéseit olasz fordításban tartalmazó «Specchio dette anime semplici» címet viselő codexből több lapot lemásoltam s egynek fényképi facsimiléjét is elkészítettem, hogy e codex a bécsi császári könyvtárban létező hasonló című codexsel összehasonlíthatassék.” ÓVÁRY, *Jelentés olaszországi kutatásaimról*, 508.

Eme út során jutott el Firenzébe is, ahol a *Monumenta Vaticana Hungariae* számára a VII. Kelemen-kori nunciusok jelentéseivel foglalkozott.⁸⁹ E munkát Ipolyi Arnoldddal és Fraknoi Vilmossal dolgozva 1884-ben publikálták *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526* címmel.⁹⁰ Burgio nuncius jelentéseiről a későbbiekben is írt.⁹¹

A nunciusi jelentésekkel továbbra is foglalkozott: Fraknoi Vilmossal együtt Buonvisi bécsi nunciusnak az 1680-as évekbeli jelentéseit adták ki, szintén a *Monumenta Vaticana Hungariae* keretében.⁹² Emellett Anjou-kori nápolyi és egyéb olasz levéltári kutatásait az elkövetkezendő években regesztázva kiadta,⁹³ illetve több tanulmányban is bemutatta, valamint a Hunyadi- és Jagelló-

⁸⁹ „Végül florenci kutatásaimról leszek bátor néhány szóval megemlékezni. Itt különösen a Medici házból származott VII. Kelemen pápa korabeli magyarországi nuntiusok jelentéseit s más magyar érdekű okleveleket kutattam a fönnemlített Monumenta Vaticana számára. Sikerült is több ily jelentést találnom Burgio nuntiusától 1524–25-ből, valamint több érdekes levelet II. Lajos-tól s Szalkay esztergomi érsektől. A florenci Nazionale vagyis Magliabecchiana könyvtárban is találtam több igen érdekes magyar tárgyú oklevelet VII. Kelemen pápa idejéből, melyeket más alkalommal leszek bátor ismertetni.” ÓVÁRY, *Jelentés olaszországi kutatásaimról*, 508–509.

⁹⁰ MVH II/1 (*Könyvészet/A*). Óváry ezirányú iratainak egy része megtalálható: MN-OL P 2266 (Régi jelzete: MNL-OL R 57, 3. d.). Vö. CVH I/20, III.

⁹¹ ÓVÁRY LIPÓT, *Hazai állapotaink a mohácsi vész előtt I–II*, Századok, 19 (1885) 5. sz., 398–403; 6. sz., 482–490. Vö. „A történelmi társulat tegnapi ülésén nagy és díszes hallgatóság volt jelen. Ott volt gróf de Gubernatis Angelo is, az elnöki tisztet pedig Ipolyi Arnold püspök és báró, Kemény Gábor miniszter viselték. Első felolvasó Óváry Lipót volt, ki a vatikáni magyar okirattár első kötetében foglalt okiratok alapján, Campeggio és Burgio nunciusok jelentéseiből, élénk színekkel vázolta a mohácsi vészt megelőző viszonyokat, az általános erkölcsi silyedést.” Fővárosi Lapok 22 (1885) 30. sz., 197; Nemzet 4 (1885) 873. sz., 3.

⁹² FRAKNOI-ÓVÁRY, *Buonvisi bíbornok bécsi nuntius jelentései (Fraknoi-bibl., 294. sz.)*. „A bizottság tagjai körében fölmerült azon terv, hogy Budavára visszafoglalásának kétszázados emlékünnepe alkalmából, a pápai nuntiusok 1686-ik évi jelentéseit és a szentszékek a magyarországi hadjáratra vonatkozó levelezéseit önálló kötetben bocsássák közre. A nuntiusok olasz nyelven írt jelentéseinek lemásolása a vatikáni levéltár tisztviselőinek felügyelete alatt, általok kijelölt másolókkal eszközöltetik. Az olasz szöveg sajtó alá készítését és a nyomdai correcturát, a bizottság főlshóltására, Óvári Lipót országos allevéltárnok, ki olasz oklevéltári kiadásokban jártassággal bír, vállalta el. Mivel III. Pál pápa (1534–1549) iratainak nagy része, a Farnese-levéltárral Nápolyba került, és ott az állami levéltárban őriztetik, a bizottság szükségesnek látta a vatikáni anyagkészlet kiegészítése végett a Nápolyban őrzött nuntiusi levelezéseket lemásoltatni. Ezen munkálat végrehajtását szintén Óvári Lipótra bízta.” Religio 42 (1883) 2. sz., 404. Emellett az MVH megbízásából mással is foglalkozott: „Óváry Lipót a Monumenta Vaticana c. nagy vállalatnál működik s Beatrix királynő életéhez gyűjt adatokat.” Századok 18 (1884) 557.

⁹³ ÓVÁRY LIPÓT, *Regesták a Magyar Tudom. Akadémia kéziratárában létező s olaszországi levéltárakban másolt magyar történelmi vonatkozású oklevelekből I*, TT 3 (1888) II. sz., 450–470.

kor egy-egy aspektusát is megírta.⁹⁴ Mindezeket kiegészítve Óváry olasz nyelvű történeti munkák hazai ismertetésével is foglalkozott.⁹⁵ Mindebből látszik, hogy Óváry bár nem került be a vatikáni levéltárba, a Nápolyba került Farnese-levéltár révén a magyar vatikáni kutatások élvonalába került, s emellett aktívan részt vett a *Monumenta Vaticana Hungariae* munkálataiban is.

Ugyanakkor Róma és a vatikáni gyűjtemények vonzerejének Óváry sem tudott ellenállni, s ötletéről, miszerint kutatóútra indul a Vatikánba, továbbra sem mondott le, és 1879. március 5-én újabb próbálkozásra szánta el magát.⁹⁶ A frissen megjelent *III. Pál pápa és Farnese Sándor bibornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései (1535–1549)* című munkáját mellékelve engedélyt kért arra, hogy a vatikáni könyvtárban és levéltárban kutathasson.⁹⁷

E megkeresésre az államtitkár, Lorenzo Nina bíboros március 19-én válaszolt Óvárynak, tudatva, hogy XIII. Leó pápa köszöni a küldeményt, apostoli áldá-

Regesztázó munkáját máshonnan származó forrásokkal is folytatta: ÓVÁRY LIPÓT, *A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai*, 1–3, Budapest 1890–1901.

⁹⁴ ÓVÁRY LIPÓT, *A nápolyi magyar történelmi műemlékek*, BSz (1874) 7–8. sz., 403–410; Uő, *Nápolyi történeti kutatások* (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 4), Budapest 1874; Uő, *A nápolyi Anjou-korszak történelmi kútfoi*, Századok 11 (1877) 5. sz., 446–451; Uő, *Nápolyi Anjoukori kutatások*, Századok 13 (1879) 3. sz., 207–222; Uő, *Otranto főlészabadításának 400-dik évfordulója*, Századok 15 (1881) 6. sz., 493–498; Uő, *Az Árpádok és Anjouk összeköttetései történetéhez*, 1323, Történelmi tár 8 (1885) 4. sz., 761–762; Uő, *Mátyás király szárazföldi s vízi haderejének leírása az 1479-ki hadjárattól*, Történelmi tár 8 (1885) 4. sz., 762–764; Uő, *A modenai és mantuai levéltári kutatásokról. I.* Századok 23 (1889) 5. sz., 392–402; Uő, *Zsigmond király és az olasz diplomácia*, Századok 23 (1889) 4. sz., 273–293; Uő, *II. Ulászló és Beatrix házassága*, Századok 24 (1890) 10. sz., 761–774; Uő, *A nápolyi anjou regestakönyvekről*, Századok 24 (1890) 2. sz., 142–144; Uő, *Nápolyi Johanna, I–III*, Századok 27 (1893) 6. sz., 491–503; 7. sz., 584–593; 8. sz., 668–679; Uő, *A magyar Anjouk eredete* (Értekezések a Történeti Tudományok köréből 16), Budapest 1893.

⁹⁵ ÓVÁRY LIPÓT, *La storia di Venezia nella vita privata, dalle origini alla caduta della repubblica. Írta Molmenti P. G. Pályakoszorúzott mű. Turin, 1880*, Századok 15 (1881) 4. sz., 356–363; Uő, *Memorie per la storia della Liburnica città di Fiume. Scritte dal Fiumano Giovanni Kobler. Vol. I–III. Fiume, 1896–1898*, Századok 33 (1899) 10. sz., 913–919; Uő, *Az 1866-iki hadjárat és a magyar emigráció*, Századok 37 (1903) 1. sz., 16–37; Uő, *Augusto Pierantoni: II colonnello Alessandro Monti e la legione italiana in Ungheria, 1849.* Századok 38 (1904) 5. sz., 469–473. Mindemellett mások számára olasz munkák fordítására is vállalkozott, például Thallóczy Lajosnak, Szily Kálmánnak, valamint Roith György számára Marin Sanudo krónikáját (MNM Újkori Dokumentumgyűjtemény, l.sz. 2004.3.18.b; 2004.3.2.c; 2004.3.13), illetve a DBI munkájában is részt vett. Ellenőr 11 (1879) 466. sz., 3.

⁹⁶ Ebben nyilván közrejátszott az is, hogy bár a levéltár még zárva volt az általános kutatás előtt, azonban többeknek, például Fraknói Vilmosnak már ezekben az években is sikerült benne külön engedéllyel kutatni, de még nem személyesen. CVH I/20, 20; Századok 8 (1873) 520.

⁹⁷ *Dokumentumok*, II. sz.

sát küldi, s amennyiben megküldi a kutatni kívánt források listáját, intézkedni fog.⁹⁸ Óváry erre válaszul 1879. április 4-én hálás köszönete kifejezése mellett közölte a bíborossal, hogy nemsokára elküldi az általa megnézni kívánt iratok jegyzékét.⁹⁹ A történet fonalait itt sajnos kénytelenek vagyunk elejteni. Óvárynak az Akadémián őrzött iratai között található egy kézzel írt lista, amely a Vatikáni Apostoli Könyvtár és a Vatikáni Titkos Levéltár magyar vonatkozású középkori forrásait tartalmazza.¹⁰⁰ Valószínűsíthető, hogy ez Óváry tervezett listája lehet. Ugyanakkor sem a Vatikáni Apostoli Levéltárban, sem az MTA-ban nincsenek további források az esetről. Az azonban bizonyos, hogy Óváry végül nem lépte át a vatikáni levéltár kapuját, ennek okát ugyanakkor jelenleg nem tudjuk megállapítani. Felmerül, hogy Óvárynak az I. Vatikáni Zsinat hatására összehívott 1869-es „nápolyi ellenzsinaton” való hangsúlyos szerepvállalása,¹⁰¹

⁹⁸ *Dokumentumok*, 12. sz. Minderről a sajtót is tájékoztatta: „Óváry Lipót a magyar tudományos Akadémia által legújabbban kiadott s III. Pál pápa Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezéseit tartalmazó munkájának egy példányát e hó elején XIII. Leó pápának levél kíséretében megküldvén, egyúttal engedélyért folyamodott ő szentségéhez, hogy legközelebbi olaszországi útja alkalmával magyar történelmi érdekű kutatásokat tehessen a vatikáni könyv- és levéltárban. Nina bíbornok folyó hó 19-én kelt levelében tudatja Óváryval, hogy a szent atya a küldött művet örömmel fogadta s hogy jó akarata jeléül neki apostoli áldását küldi. (Le imparative di Cuore l' apostolica Benedixione.) Ami a vatikáni könyv- s levéltárban való kutatást illeti, Nina bíbornok fölszólítja Óváryt, hogy küldje be azon művei s oklevelek jegyzékét, melyeket átkutatni óhajt, hogy miután általános engedély nem adható, a specificus engedély kiadása iránt intézkedhessék. Hogy mily megbecsülhetetlen előnyére válnék történelmi irodalmunknak, ha a magyar emlékekben annyira gazdag vatikáni levéltár egy a diplomatikában s a levéltári kutatásokban oly jártas és tapasztalt írónak, mint Óváry Lipót, hozzáférhetővé tételnek, felesleges mondanunk.” *Ellenőr* 11 (1879) 157. sz., 3; *Pesti Hírlap* 1 (1879) 86. sz., 5.

⁹⁹ *Dokumentumok*, 13. sz.

¹⁰⁰ MTA KIKK Ms. n. 1403/8; MS n. 1403/9.

¹⁰¹ A szervezésben is részt vett, valamint mondott egy pápaság-ellenes beszédet. „...a «Hon» szerkesztőse az általa gyűjtött aláírási ívek benyújtásával, itt lakó jeles honfitársunkat Óváry Lipót tisztelt barátomat bízta meg. ...ő az olaszok előtt mint volturnoi bajtársuk igen kedvelt és tisztelt egyéniség, fáradhatlan tevékenységet fejtett ki a zsinat ügyében... Az íveket egy határtalan lelkesedéssel fogadott, classicus olasz beszéd kíséretében nyújtá be, melyből néhány passust íme itt közlök magyar fordításban... Mindinkább tért nyer Magyarhonban azon meggyőződés, miszerint a pápaság akadály a művelődésnek, ellene van a népek úgy szellemi mint anyagi jóllétének, a pápaság világi csapás.” (Zajos taps és éljenzés.) „Valamint már a dicső harcok mezején, úgy ma a gondolat mezején is a magyarok olasz testvéreiknek kezét nyújtanak, fölkiáltván: Ideje hogy legyen világosság! Ideje hogy leomoljék a békó, mely az emberi szellemet 19 évszázad óta tartja lenyügözve! Le a pápai babonával! El a sötétséggel!” A lelkesedés legmagasabb fokát a következő szavak idézték elő: „Én uraim! volt vulturni hadtársaik testvéri ölelésén kivül 25000 magyar szabadgondolkodó aláírásait illetőleg megbízásait nyújtom át önöknek kik ma mind til-

szabadkőműves volta¹⁰² vagy ateizmusáról szóló hírek álltak a háttérben,¹⁰³ esetleg Garibaldi egykori katonájaként néztek Rómában rossz szemmel rá. Óváry az ezt követő években többször járt Olaszországban és Rómában is, tudomásunk szerint azonban ezen alkalomok során sem láthatta belülről a Vatikán levéltárát.

5. „VALAMI ÁLLÁSRÓL GONDOLKODOM” HAZATÉRÉS ÉS ÁLLÁSKERESÉS

Óváry már az 1860-as évek végétől kezdve bizonyíthatóan azon gondolkodott, hogy eljövendő hazatérése után hol tud elhelyezkedni. Mint láttuk, az újságírás, vállalkozás indítása, illetve a kutatói-oktatói tudományos munka jöhetett elsődlegesen szóba, s mindezek közül az utóbbit preferálta. Az évek múltával egyre agilisabban igyekezett állást biztosítani magának. 1872. január elején már így írt Toldynak: „Azon leszek, hogy a farnesi levéltárt mihamarabb kimerítsem, s azalatt jó volna tán magamnak valami helyet előkészíteni otthon, hogy aztán a tömérdek nápolyi *Hungaricák* rendezésére és kiadására is felügyeljek. Tekintve a tanügy körül a hazában s külföldön szerzett gyakorlati tapasztalataimat, lelkiismerettel mondhatom, miszerint a tanfelügyelői állásnak becsülettel megfelelnék. Gondolja Nagyságod, hogy jó volna eziránt idejekorán lépéseket tennem?”¹⁰⁴ A kérdéskör a Toldyval folytatott levelezésében folyamatosan napirenden volt.¹⁰⁵ Toldy igyekezett számára az egyetemi könyvtárban állást biztosítani, amit az alacsony fizetés miatt kénytelen volt

---

takozni kívannak, a római jesuitizmus fondolkodásai ellen.” A Hon 7 (1869) 288. sz., 1; „Ovary dice che qui si è venuto per protestare contro il Concilio di Roma, e per combattere il papato.” Il libero pensiero 5 (1870) I. sz., 14–15. 92.

¹⁰² A Reform páholy tagja volt. „A fehér asztalnál is lelkesen ünnepelték Óváry Lipótot, megállapítva azt, hogy az ő ünneplése nem jelent személyi kultuszt, mert hiszen ő benne igazán az egész szabadkőművességet ünneplik.” Kelet 33 (1908) 6. sz., 115; Uo., 29 (1904) 10. sz., 260; 29 (1904) 11. sz., 285.

¹⁰³ Például „(Szent Januarius) nápolyi csodájára nézve azt mondja egy lap, hogy a papok ámitása... Ha ennek sem akartok hinni ott, Nápolyban lakik az ateizmus bigotja Óváry Lipót, kérdezzétek meg vajon papok ámitása-e az évenként megújuló csoda. Magyarázatokat fog mondani, de a tényt ő sem tagadhatja.” MS 3 (1872) 878.

¹⁰⁴ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 93.

¹⁰⁵ Például Toldy 1873. április 2-án írta neki, hogy „Valami állásról gondolkodom, de jó alkalomra kell várni...” MTA KIKK Ms. n. 1403/2.

viSSzautasítani.¹⁰⁶ Óváry bízott Toldy és Wenzel Gusztáv támogatásában,¹⁰⁷ akik továbbra is a könyvtári munkát preferálták.¹⁰⁸ 1873. december 11-én Toldy már így írt Óvárynak: „A könyvtárőri hely iránt ne disputáljunk. Senki sincs még oda kilátásba véve. És ha concurentia lesz is, másképp alig lehetvén, senkinek sem lehet több chance-a Kegyelmednél. E hely pedig hamar, tán tavaszig fog betöltetni. Eljönne Kegyelmednek nagyon jó lesz.”¹⁰⁹ Az újságok is pedzegették, hogy Óvárynak valamelyik hazai intézményben kellene folytatnia munkáját,¹¹⁰ s azt is megszégyesítették, hogy az egyetemi könyvtár első őr évé neveznék ki.¹¹¹ Óváry végül elfogadta a felkínált lehetőséget,¹¹² s – írja – „Ha pedig – mit ne adjon Isten – sehogy nem sikerülend állást találnom, már

¹⁰⁶ 1873. március 8-án Toldynak: „Őszinte hálaérzettel vettem Nagyságod rólam való kegyes megemlékezését az egyetemi könyvtár újjászervezése alkalmán. Sajnos azonban, hogy a Nagyságod által velem sejtetett évi díj nem elegendő családom fönntartására, s ha jobb állás nem kínálkozik a hazában, ismét csak itt künn kellened journalistáskodnom vagy professoroskodnom.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 106.

¹⁰⁷ 1873. augusztus 7-ei levele szerint: „De aztán, quid tunc? a sokévi kutatás egészen elterelt régi pályáimtól, összeköttetéseim megszakadtak, s az újrakezds nem csekély nehézségekkel jár. Egyedüli reményem tehát, hogy a hazában, hogy véget vetve e cigánylétnek, a hazában nyerjek valami biztos állást, mely esetben leleteim rendezése s kiadására is személyesen ügyelhetnék föl. Fog-e ez sikerülni? Isten tudja! Bízom azonban Nagyságod s Wenzel ő nagysága kegyes pártfogásában, melynek segélyével tán csak kerürend akár valamely államhivatalnál – legjobb volna a levéltárnál vagy könyvtárnál, ha ezzel valamely tanári állomás összeköttetésben lehetne – akár vasúti vagy más társulatnál oly állást nyerni, hogy tehetségeimet s külföldön szerzett tapasztalataimat érvényesíthessem s egyúttal családomat is becsülettel fönntarthassam. Alkalmas állás volna e létcél elérésére a tanfelügyelői állás. De hát annyi óriás praetendens közt mit remélhet az én törpeségem? No de Kommt Zeit Kommt Rath – mondá Nagyságod egyik utóbbi levelében, és Lasciamo far a Dio, mondja a fatalista napolitanus!” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 110.

¹⁰⁸ MTA KIKK Ms. n. 1403/6. – *Dokumentumok*, 9. sz.

¹⁰⁹ MTA KIKK Ms. n. 1403/7.

¹¹⁰ „Óváry Lipót... visszatért a hazába s a tört. bizottság utóbbi ülésében benyújtván utolsó jelentését, a bizottság jegyzőkönyvileg köszönetét és megelégedését nyilvánító Óváry ur működéséért. Kívánatos volna, ha Óváryt, ki különösen a könyv- s levéltári szakmában bő tapasztalattal s gazdag nyelvismerettel bír, megnyerhető ók hazai intézeteink egyike számára.” Pesti Napló 25 (1874) 10. sz., 2; Budapesti Közlöny 8 (1874) 11. sz., 84; Nefejejs 16 (1874) 3. sz., 35; „[Óvárynak] az olasz korány f. hó 1-én az olasz korona-rend lovagkeresztjét adományozta. Kár, hogy ily tevékeny és jeles hazai munkaerő kénytelen a külföldön működni s nem nyer hazánkban valamely könyvtárban vagy az országos levéltárban alkalmazást.” Nefejejs 16 (1874) 25. sz., 298.

¹¹¹ Fővárosi Lapok 14 (1874) 18. sz., 80.

¹¹² „Igen kívánatos volna, ha a custosi állás mellett valamely (egyetemi vagy gymnasiumi) francia vagy olasz nyelv s irodalmi tanárságot elvállalnék, s ha emellett még szállás is jutna a könyvtárban, tisztességesen fogok megélni szerény családommal, teljes életemben áldván Nagysá-

csak nem maradand egyébb hátra, mint véglegesen meghúznom magamat itt a Lazzaronik közt.”¹¹³ Mindez azonban csak nagyotmondás volt, ugyanis amint kiderült, hogy a könyvtárban mégsem kapja meg az olyannyira kívánt állást, megváltozott a véleménye: „A könyvtárőri helyet illetőleg sajnálom, hogy az ez iránt táplált reményeim alkalmasint meghiúsultak. No de nem baj! Azért én megteszem honfiúi kötelességemet, s mielőtt itt kinn véglegesen megtelepedném, hazajövök felajánlani szerény szolgálatomat.”¹¹⁴

Mindeközben Óváry azt is megpróbálta elérni, hogy hazafelé Firenzében megállva kutathasson még egy ideig, vagy esetleg Rómában folytathassa a munkáját.¹¹⁵ E terve végül nem járt sikerrel. Így tehát először maga utazott haza, helyet készíteni, illetve állást szerezni, s csak ezt követően, hónapokkal később indult volna utána családja is.¹¹⁶ Végül 1873 decemberében megírta, hogy „holnap megindulok Veszprémben töltvén az ünnepeket”.¹¹⁷ Mindebből kitűnik, hogy Óváry különösen szeretett volna Itália kék ege alatt maradni. Ezért igyekezett mindent megtenni,¹¹⁸ egyrészt eddig Nápolyban végzett kutatómunkájáról beszámolt az Akadémián,¹¹⁹ másrészt Szapáry Gyula belügy-

---

godat, kinek nagylelkű pártfogása azt nekem lehetővé tette.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 112.

¹¹³ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 113.

¹¹⁴ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 115.

¹¹⁵ „Szívesen elvállalom a flórenci commissiót is, melyet hazamenet teljesíthetnék.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 112; „odahatni kegyeskednék, hogy azon esetre, ha a t. Bizottság szolgálomat a jövő évre is akár Rómában, akár Flórenben vagy másutt igénybe venni jónak látná, azt velem a lehető leghamarabb tudatni méltóztassék...” Uo., n. 113.

¹¹⁶ „Családomat már csak májusban fogom hazaterelni, nagyobbik lányomat pedig fölneveltetéséig az itteni intézetben hagyom.” MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 112. Az intézetről: Uo., n. 97.

¹¹⁷ MTA KIKK Magy. Irod., Lev., 40 III, n. 116. Óváry 1869 és 1874 között is járt Magyarországon, például 1872 nyarán. Uo., n. 100.

¹¹⁸ „Óváry Lipót hazánkfia több évet szentelt a nápolyi levéltár hungaricumainak tanulmányozására és az akadémiának be is mutatta fáradozásainak sikeres eredményét. Most több mint három hava itt van, családjától távol, hogy hazájában találjon alkalmazást tehetségeinek, akár az akadémiánál, akár a múzeumnál, akár más országos közintézetnél és a kormány még mai napig sem tudta alkalmazni őt. Úgyhogy nemsokára kénytelen lesz visszamenni. Figyelmeztetjük a kormányt, hogy ezt engednie nem szabad, miután hely és költség van arra, hogy e szorgalmas bűvárunkat a hazában megtartsuk és ha protectió hiány miatt elveszítjük, ez bélyegző lesz kormányunkra.” A Hon 12 (1874) 49. sz., 2.

¹¹⁹ „A bizottság e helyt is szívesen kifejezi Óváry úr irányában buzgóságáért és szakavatottsággal folytatott szerencsés vizsgálataiért méltó elismerését.” AÉ 8 (1874) 9. sz., 109; Nefejejts 16 (1874) 3. sz., 35; A Hon 12 (1874) 37. sz., 1–2; Fővárosi Lapok 11 (1874) 33. sz., 145.

miniszternél elérje, küldje őt vissza Itáliába „külföldi levéltárak szervezésének tanulmányozása végett”, majd ezt követően állást kapjon a nemzeti levéltárban. Ennek öröme vissza is utazott Nápolyba, azonban megbízása késett. Ezért miközben egy 1848-49-es diplomáciai forráskiadványon dolgozott, államszegélyért folyamodott, illetve felajánlkozott az Akadémián egy párizsi kutatóútra.¹²⁰ Utóbbi sikeréről nem tudunk, ugyanakkor 1877-ben több oklevelet is közölt a francia országos levéltár gyűjteményéből.¹²¹ Az állami megbízás végül csak 1874 végére érkezett meg.¹²² Így nem meglepő, hogy 1875 decemberében még Nápolyban időzött, s tartott előadást a város és Magyarország középkori kapcsolatairól, s majd csak 1876 tavaszán tért haza.¹²³

Nápolyi évei egész életében meghatározták későbbi sorsát. Az Akadémia 1874. február 9-ei ülésén így nyilatkozott: „Nápoly a középkori magyar történelmi emlékek egyik leggazdagabb lelhelyét képezvén, közel 14 évi ott tartózkodásom alatt, a mennyire katonai s később irodalmi s tanári működésem engedé, ez emlékek kutatása vala legkedvesebb foglalkozásom; és 1870. óta a Magy. Tud. Akadémia megbízása folytán magamat kizárólag e kutatásoknak szentelhetvén, e négy évet életem legérdekesbjei közé kell sorolnom.”¹²⁴

6. „A HAZAI TUDOMÁNYOSSÁGÉRT MINDENRE KÉSZ VAGYOK” LEVÉLTÁROS, TÖRTÉNÉSZ ÉS PUBLICISTA

Újabb olaszországi kutatásait befejezván az akkori országos főlevéltárnok, Pauler Gyula támogatása mellett allevéltárnokként bekerült az Országos Levéltárba, ugyanakkor nem egyhamar, hivatali esküjét csak 1876. május 25-én tette le.¹²⁵ Nagy feladattal bízták meg: „Ez allevéltárnoknak ugyanis első és

¹²⁰ *Dokumentumok*, 10. sz.

¹²¹ ÓVÁRY LIPÓT, *A Nagy Lajos és V. Károly francia király között tervezett szövetségre vonatkozó oklevelek, 1374–1376*, TT 2 (1877) II. sz., 29–82.

¹²² „Óváry Lipót... e napokban a magyar kormánytól megbízást kapott, hogy tanulmányozza az olaszországi, kiválóbb levéltárak berendezését s tapasztalatainak eredményét közölje a kormánynyal, mely azokat az állami levéltár rendezésénél szándékozik értékesíteni.” Vasárnapi Ujság 21 (1874) 52. sz., 844.

¹²³ Nefejejts 2 (1876) 1. sz., 8; *Emlébeszéd Capasso Bertalan k. tag felett*, 8.

¹²⁴ ÓVÁRY LIPÓT, *Nápolyi történelmi kutatások* (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből 4), Budapest 1874.

¹²⁵ BORSA IVÁN, *A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára I. A gyűjtemény kialakulása*, LK 40 (1969) 2. sz., 289–323, 295. Ekkor 1500 ft. fizetést és 400 ft. lappenzt kapott, majd az alap-

fő feladata lesz az országos levéltári régi, a mohácsi vész előtt való okleveleit rendezni, azokról a tudomány jelen követelményeinek megfelelő előadásokat, mutatókat készíteni.”¹²⁶ Tehát az általa vezetett diplomatikai osztály feladata az volt, hogy a különböző gyűjteményekben elszórtan őrzött Mohács előtti forrásokat felmérje, kiválogassa és külön rendezze.¹²⁷ Óváry egészen 1903-ig dolgozott e grandiózus projekten.¹²⁸ Munkássága elismeréseképpen 1900-ban az osztálytanácsosi címet is elnyerte Ferenc Józseftől.¹²⁹

Pauler Gyula 1903-as halálát követően az Országos Levéltár élére – a levéltár alkalmazottainak támogatásával – 1904-ben Óváryt nevezték ki.¹³⁰ Az idős

---

bére 1800 ft-ra emelkedett. SASHEGYI OSZKÁR, *Az Országos Levéltár személyzete 1874–1903*, LK 47 (1976) 2. sz., 217–245, 227. 237.

¹²⁶BORSA, *A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára I.* 291.

¹²⁷„Az akkor kinevezett országos levéltárnok, dr. Pauler Gyula a belga és francia, lovag Óváry Lipót országos allevéltárnok pedig az olasz nagy levéltárakban tanulmányozták a rendszereket az oklevelek legcélszerűbb elhelyezésére és kezelésére vonatkozólag, s a szerzett tapasztalatok alapján egy új, amint már eddig is bebizonyult, célszerűsége minden igényt kielégítő rendszert dolgozván ki, a nagy munka a belügyminisztérium támogatásával kezdetét vette, és öt éven keresztül folyt nem szűnő buzgalommal... A felállítás és rendezés munkájában lovag Óváry Lipót allevéltárnok vezetése alatt dr. Thallóczy Lajos, dr. Szalay József fogalmazók, Tagányi Károly, Z. Kiss Béla, Karlovsky Endre fogalmazó tisztek és dr. Csánky Dezső levéltári gyakornok vettek részt.” Pesti Napló 33 (1882) 27. sz., 1–2.

¹²⁸Ezirányú munkásságát elismerés övezte, ugyanakkor találkozhatunk kritikusabb hangokkal is, például „Az ő allevéltárnoki működése idejében s vezetése alatt osztatott be az ú. n. kincstári levéltár és nagyszabású fiscalis levéltár az Orsz. Levéltár gyűjteményei közé, s kezdeményezésére jött létre ugyanitt az ú. n. diplomatikai osztály, amelynek nagyterjedelmű munkálatait is ő vezette, sőt nagy részben végezte is. Bámulatos munkaerő volt, sokat és gyorsan dolgozott. S ha néha e gyors munka az alaposág és belső érték rovására ment is, az ő érdeme, hogy az Orsz. Levéltárnak a mohácsi vész előtti okleveleket dátum szerinti időrendben tartalmazó eme nagybecsű része fennáll.” CSÁNKI DEZSŐ, *Óváry Lipót* †, *Századok* 54 (1920) 1–3. sz., 216–218, 217–218; „Dőry Ferenc mutatta nekünk a diplomatikai osztályt, s benne Óváry Lipót felemás, félszeg regestáit, majd Csánki, Barabás stb. alapos, de 1504 tájt félben hagyott szép regestáit.” KELEMEN LAJOS, *Napló I (1890–1920)*, (Sas Péter), Kolozsvár 2017, 591.

¹²⁹MNL-OL K 27. 19001031 p. 2; Magyar Szó 1 (1900) 247. sz., 6. Thallóczy Lajos levélben gratulált neki: MNM Újkori Dokumentumgyűjtemény, l.sz. 2004.3.18.a.

¹³⁰MNL-OL K 27. 19040325 p. 4. Márki Sándor így írt erről naplójában: „Az országos főlevéltárnok Óváry Lipót lett: életének immár 71. évében. Üdvözöltem, de Csánkiékat alkalmasint bántja ez a kinevezés, melyről a lapok egy része is nagyon szárazon emlékezik meg.” *Márki Sándor naplói. III: 1904–1914*, szerk. ERDÉSZ ÁDÁM, Gyula 2021, 39. Ennek ellentmond Csánki Dezső Thallóczy Lajoshoz 1903. július 16-án írt levele: „Engedd meg azért legbizalmasabban kijelentenem, hogy mi a főlevéltárnoki állásra legjobban a rang szerint következő Óváryt szeretnők, aki a leginkább elnyomottak egyike volt, és akit eleven esze, találékonysága, levéltári érdemei

Óváry már nehezen látta el az igazgatói feladatokat.¹³¹ Különösen – a levéltár kapacitásainak nagy részét lefoglaló – nemességi ügyek kapcsán tanúsított érdektelenséget,¹³² valószínűleg ez vezetett végül az 1907-ben bekövetkező szabadságoláshoz, majd saját kérelmére 1908-as nyugdíjazásához.¹³³

* * *

Óváry munkája a hazai és az európai – elsősorban az itáliai – tudományos életben is elismerést váltott ki. Ennek köszönhetően 1877-től a Magyar Történelmi Társulat választmányi tagja, 1883-ban a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság igazgató-választmányi tagja lett, majd legnagyobb elismerésként 1892-ben az MTA levelező tagjává választották.¹³⁴ Emellett 1875-től a nápolyi *Accademia Pontaniana* levelező, 1876-tól pedig a *Società di Storia Patria* alapító

(a diplomatikai osztály megalkotása) egyaránt képesítenek ez állásra. Mögötte támogatólag állana, egy emberként, az országos levéltár tisztikara. Csupán az a kifogás lényegesebb, hogy már idősebb (49 éves [*Csánki téved az életkorban*]) ember, bár még mindig nagy munkaképességgel. Mindenesetre rászolgált már, hogy a valóságos osztálytanácsosságot elnyerje, s ezért még egy ideig szolgáljon.” „*Kedves Lajosom!*” *Csánki Dezső levelei Thallóczy Lajoshoz. 1879–1916* (Századok Könyvek), s.a.r. REISZ T. CSABA, Budapest 2017, 55; Vasárnapi Ujság 51 (1904) 16. sz., 261.

¹³¹ „Óvári erélytelensége és a hivatalos ügyek iránt való csekély érdeklődése folytán a Levéltár évekig úgyszólván teljesen vezetés nélkül maradt.” DÖRY FERENC, *Dr. Csánki Dezső*, LK II (1933) 1–2. sz., 1–15, 6.

¹³² Az ügymeneti nehézségekre: SASHEGYI OSZKÁR, *Csánki Dezső*, Békési Élet 17 (1982) 4. sz., 427–437, 431.

¹³³ Óváry így írt Wlassics Gyulának: „Az országos levéltár továbbá nem egyéb voltaképpen, mint egy a belügyminisztériumnak alárendelt heraldikai s nemességi osztály. Folyó ügyeink majdnem 9/10 részét nemességi ügyek, ősfák vizsgálata, címerek meghatározása képezik... Az igazat megvallva, kegyelmes uram, én mint kizárólag levéltári szakember, a nemességi ügyek iránt némi közönyösséggel viselkedtem és valószínűleg az volt az oka, hogy Andrassy ő Excellentiája felkérte, hogy koromnál fogva kérjem nyugdíjaztatásomat, amit, tekintettel arra, hogy a külföldön hosszú éveken át szerzett tapasztalataimat s levéltáros szakképzettségemet az országos levéltárnál a fentebbi okoknál fogva úgy sem értékesíthetem, azonnal meg is tettem.” IVÁNYI EMMA, *Adalék az Országos Levéltár történetéhez: Óváry Lipót országos főlevéltárnok levele 1908. február 15-én Wlassics Gyulához*, LSz 14 (1964) 4. sz., 181–184, 183. Ennek során megkapta a miniszteri tanácsosi címet. MNL-OL K27. 19080118, p. 31; Szeged és Vidéke 7 (1908) 36. sz., 6; Pesti Hírlap 29 (1907) 299. sz., 12.

¹³⁴ Turul I (1883) 1. sz., 52; *Magyar Tud. Akadémiai Almanach*, [h.n.] 1893, 100; CSÁNKI, *Óváry Lipót*, 218. Zsilinszky Mihály ajánlása: *Melléklet az Akad. Ért. májusi füzetéhez 1892*, 31–32.

tagja volt, valamint megkapta az olasz koronarend lovagkereszt *Cavaliere* fokozatát, 1904-ben pedig a *Commendatore* fokozatát is elnyerte.¹³⁵

1898-ban ott volt a Hágában ülésező történész világkongresszuson,¹³⁶ az 1899-es cividalei kongresszuson,¹³⁷ majd 1903-ban többek közt Fraknoi Vil-

¹³⁵ *Dokumentumok*, 10. sz.; MNM Újkori Dokumentumgyűjtemény, I.sz. 2004.3-1; „1876 tavaszán, közvetlenül végleges hazatérésein előtt, segédkezhettem neki a nápolyi «Società di Storia Patria» megalapításában s engem a társulat alapító tagjai közé fölvétethetett.” *Emlékbeszéd Capasso Bertalan k. tag felett*, 8; ÓVÁRY LIPÓT, *Capasso*, 365. E kitüntetés az élelapok céltáblájává tették, például „Óváry Lipót lovag, országos levéltáros, a kiállítás megnyitásánál elvesztette az olasz koronarend középkeresztjét (gyémántok nélkül). Erről a veszteségről az ország összes lapjai beszámoltak, de nem mondták el az okát. Mi ezt is kiderítettük. Óvárynak, aki 1674 elismert, 287 függőben lévő és 983 tiltott kitüntetés birtokában van, zsenge ifjúkorában egy cigányasszony megjósolta, hogy összes rendjeleit el fogja veszíteni. A jóslat beteljesült. A világ legrendjelesebb fia azóta makacsul elveszti. Újév napján: A patagón csillagot (szallagon). Epiphania napján: A hohenhäusen-elmersheimi házi keresztet (tokban). Hamvazó szerdán: a puerto cabellói városi tűzoltó-temetkezési egyesületnek Flórián-rendjét (bekormozva). Gyümölcsoltó Boldogasszony napján: a villafrancai laskasítók egyesületének tagsági igazolványát (aranykeretben). Húsvét hétfőjén: az abu-bekri Mohamed-rend nagy kordonját (gombokkal). Áldozó csütörtökön: a popocatepetl-i turistarend kiskeresztjét (láva-alapon, drágakövekkel). Bonifác napján: a celebesi naprend csillagát (üstökkel). Országos vásárok alkalmával: a delagoa-bay-i vízkeresztet (mentő-övön). Gyűrűs napfogyatkozáskor: az euxinográdi csillagkeresztet (hölgykiséret nélkül). Országos védőszentek nevenapján: a buonaventurái terrakotta-rend térdszallagját (harisnyástul). Szegény cigányasszony, ha tudta volna, dehogy átkozta volna meg őt!” Kakas Márton 3 (1896) 19. sz., 5. Vö. „Talált kincsekben gazdag életpályámon még nem szedtek rá annyira, mint Ön, rendjeltulajdonos úr! Találtam én már újpesti húszasokat, zabheggyező készüléket, Wasmuth tyúkszem gyűrűt az órában, városligeti pofozógépet, de ilyen izét, mint az Ön olasz koronarendjele, még soha nem találtam. A rendjelét expressz visszaküldöm és kérem a gyanútlan emberiség nevében, hogy máskor, ha elveszít valamit, veszítsen el olyan izét, amit érdemes megtalálni. Szégyelje magát!” Uo., 6.

¹³⁶ „A M. Tud. Akadémia második osztályának január-hó 9-én tartott ülésében Óváry Lipót lev. tag a Hágában múlt év szeptember havában összeült első nemzetközi történelmi és diplomatai congressusról tett jelentést.” *Századok* 33 (1899) 174. 276; „Ez alkalommal szólalt fel Óváry Lipót országos levéltárnok hazánkba, néhány rövidke mondatban megemlékezvén a hazai okmánygyűjteményekről. Nyilvános szereplése mindössze erre szorítkozott. De utólag volt alkalmam meggyőződni, hogy t. tagtársam magánértekezletben, tájékoztatásokban igen hatályosan képviselte a magyar történelmi kutatás ügyét, és hogy a congressusnak a nemzetközi vagyis inkább államonkénti publikáló tervezései, actiója terén vele és benne Magyarországgal komolyan és szeretetreméltóan számoltak a nemzetközi s elsősorban a francia intézők, s így Óváry t. tagtársunk itt is, mint mindenütt a hol szerepel, sikeresen képviselte a magyar ügyet.” *Századok* 33 (1899) 511.

¹³⁷ *Századok* 33 (1899) 474. 755. Az ülés során tartott bankettről, illetve Óváry fontosságáról Márki Sándor írt naplójában: „én Óváry és Antonio Grassi mérnök, az udinei polgármester képviselője közt ültem. Ötödiknek, és valamennyi közt legnagyobb hatással, Óváry mondott

mossal részt vett a római történeti kongresszuson, ahol a kutatásairól, valamint a diplomatikai levéltár felállításáról értekezett.¹³⁸

Rendszeresen részt vett az olasz–magyar kulturális kapcsolatok ápolását célzó fogadásokon, rendezvényeken,¹³⁹ újságírói talentumát pedig a magyar kormány is felismerte, s kamatoztatta, így 1878-tól a miniszterelnökség sajtóosztályának állandó publicistájaként dolgozott. Szépírói munkássága mellett a *Perseveranza* és a *Nazione* olasz hírlapok budapesti levelezőjeként működött.¹⁴⁰ Ennek köszönhető publicisztikájának egy izgalmas szegmense: az Olaszországban és Franciaországban kifejtett sajtótevékenysége. Ennek során elsősorban az egyre erősödő román nacionalizmus külföldi megítélését próbálta befolyásolni, illetve a magyar szempontot ismertetni. Ezirányú tevékenysége elsősorban az 1890-es évekre tehető, csúcspontja 1893–1894 volt. 1893-ban szabályos körútra indult, szerte Itáliában felolvasásokat tartott, s számos folyóiratban értekezett

---

áldomást, hangoztatva, hogy Magyarország részt vett Itália minden örömeiben, bívában. Lelkes Viva l'Ungheria kiáltások és tapsok közt folytatta s végezte beszédét. Igen sokan jöttek hozzá s az ő révén én hozzám is bemutatkozni, gratulálni...” *Márki Sándor naplói. II: 1893–1903*, szerk. ERDÉSZ ÁDÁM, Gyula 2018, 251. lásd még Uo., 248. 250.

¹³⁸ „Mindenesetre jó volna Fejérpatakynak írni. Én is fogok vele beszélni. Azt nem lehet kivárni, hogy a magunk költségén képviseljük a gazdag akadémiát. A cividalei congressus alkalmával 100 ft-ot kaptam útiköltségre. Készülsz-e valami felolvasással? Én az olasz-magyar történelmi vonatkozásokról fogok olvasni, azonkívül pedig be fogom mutatni a diplomatikai levéltárunk rendszerét és a m. t. Akadémia történelmi kiadványainak jegyzékét.” Ms. 5164, n. 362. 363; gépelt másolatban: MNL Békés Vármegyei Levéltár, XIV, 3. d., 22. t., p. 3; valamint 85, 8. d., 37. t., p. 3. 1908. február 15-én így írt erről Wlassics Gyulának: „...engedélyt kértem arra, hogy minden egyéb foglalkozás mellőzésével én kizárólag egy magyar diplomatikai levéltárat állíthassak fel s Pauler beleegyezését megnyervén, külföldön szerzett tapasztalataimmal sikerült azt oly mintaszerűen megalkotnom, hogy alkalmazott rendszeremnek az 1903-ki római nemzetközi történelmi congressuson történt bemutatásakor az összes európai tudósok elismerésével találkoztam s az olasz király a koronarend commandeur keresztjével tüntetett ki.” IVÁNYI, *Adalék*, 183; „A kongresszuson tizenkét magyar tudós vett részt, köztük Fraknoi Vilmos püspök is... Óvári Lipót és dr. Darvas Móric olaszul két-két... előadást tartott; mindketten a csoportok alelnökeiül is ki voltak jelölve... Április 3-án délelőtt Óvári Lipót a középkori és újkori történelmi csoportban Magyarország történelmi relációiról beszélt hatásosan... Vasárnap, e hónap 5-én a diplomáciai történet csoportjában Óvári Lipót ismertette a magyar országos levéltár berendezését...” Pesti Napló 54 (1903) 102. sz., 8., „A Kabinetirodába menet először is Óvári Lipóttal találkoztam. Még meg is csókolt a talián lovag és verbuvált, hogy ha lehet, mégiscsak menjek el a római tört. kongresszusra.” *Márki Sándor naplói. II: 1893–1903*, szerk. ERDÉSZ ÁDÁM, Gyula 2018, 351. 330.

¹³⁹ Például A Hon 12 (1874) 32. sz., 2; Fővárosi Lapok 22 (1885) 38. sz., 251. 252.

¹⁴⁰ Melléklet az Akad. Ért. májusi füzetéhez, 1892, 32.

a román sajtó magyarellenes támadásainak tarthatatlanságáról.¹⁴¹ A következő évben hasonló céllal Franciaországba látogatott, és „Párisban is nagy sikert ért el felolvasásával s alkalma volt a francia sajtó kiváló embereit is meggyőzni az oláh hazudozások alaptalan voltáról”.¹⁴² Az olasz és francia nyelv mellett németül is értekezett a románok törekvései kapcsán.¹⁴³ A századforduló után sem hagyott fel publicisztikai tevékenységével, többek közt Horvátország és Szlavónia kapcsán a *L'Italia all'Estero*-ba és más itáliai lapokba írt hosszú cikket.¹⁴⁴

¹⁴¹ Erről a magyar sajtó is beszámolt, például „Óváry Lipót olaszországi körútjában szép sikerrel folytatja hadjáratát az oláh irredentista sajtó ellen. Előbb a firenzei s a nápolyi, most a római lapok közölnek tőle felvilágosító cikkeket... Óváry most Milano és Turin felé vette útját, ahonnet a Mont-Cenis-n át Parisba megy.” *Nemzet* 12 (1893) 3934. sz., 2; „Il Mattino»-nak e ho 2-ki száma: «Magyarország és a nemzetiségek» cím alatt hosszú cikket közöl a lap élén. A cikk, mely Óváry Lipótnak tollából eredt, valódi világitásban tünteti föl a dákó-román törekvéseket, s a románoknak világga kürtölt hazudozásait. A cikk, mely Olaszországot híven informálja románaink jajgatásainak a becseről, így szól: ...Szerintük, ha Európa nem lép közbe, a magyar állam vissza fog esni a középkor teljes barbarizmusába. Szerencsétlenségünkre az európai sajtó egy része s főleg a francia sajtó hiszékenységében átengedi magát a pánszláv és román ágenseknek. Nekünk, magyaroknak kötelességünk tehát az árulók hamis vádjait megcáfolni és én most Olaszországban járván, elvállaltam a hazafiai feladatot, hogy a liberális olasz sajtót a dolgok valódi állásáról felvilágosítsam...” *Nemzet* 12 (1893) 3930. sz., 1; „A *Gazetta di Torino*... közli Óváry Lipót búcsúlevelét az olasz sajtótól. A szerkesztő dicséző szavakkal emlékezik meg bevezetésében az Óváry által Itáliának tett szolgálatokról s kijelenti, hogy... örömmel fogadja Magyarországot érintő közleményeit. ...Óváry levelében megemlékezik az olasz sajtónak arról a részéről is, mely mint a francia cárizmus uszályhordozója, fölvilágosító cikkeit vagy épen nem, vagy csak fentartással közölte. ...Óváry a Magyarország ellen szórt vádakat illetőleg így szól: «Barbárnak mondják a magyar nemzetet, mely annyi századon át előőrse volt az európai civilizációnak! Zsarnoknak mondják Magyarországot, mely a nemzetiségeknek oly terjedelmes szabadságot engedélyezett, minőket a bevándorolt népfajok a világ egy államában sem élveznek» Óváry, ki legközelebb Magyarország gazdasági és pénzügyi fejlődéséről fog cikkrovaot küldeni az olasz lapoknak, jelenleg Párisban van.” *Nemzet* 12 (1893) 3943. sz., 1. Lásd még: *Egyenlőség* 12 (1893) 32. sz., 11; *A miksolti kir. kath. gymnasium millenaris értesítője az 1894–95. tanévről*, Miskolc 1895, 19. Vö. Riedl Frigyes levele Óváry Lipóthoz 1899. október 28-án: „Engedje meg, hogy... gratuláljak ahhoz a hazafiúi sikerhez, melyet Rómában az oláh liga törekvéseivel szemben – szóval és tettel – aratott.” MNM Újkori Dokumentumgyűjtemény, l.sz. 2004.3.11.

¹⁴² *Pesti Napló* 45 (1894) 272. sz., 7. Lásd még: *Kolozsvár* 8 (1894) 212. sz., 3. Önálló munkát is megjelentetett Párisban: LEOPOLD ÓVÁRY, *Les roumains de Hongrie et l'Etat Hongrois*, Paris 1894. Ezirányú tevékenységét ki is figurázták: *Kakas Márton* 6 (1899) 42. sz., 13.

¹⁴³ LIPÓT ÓVÁRY, *Die dacoromanische Frage und der ungarische Staat*, *Ungarische Revue* 14 (1894) 469–526; Uő, *La Questione Dadoromana e lo Stato Ungherese*, Roma 1894.

¹⁴⁴ *Pesti Hírlap* 29 (1907) 186. sz., 3; *Magyarország* 14 (1907) 140. sz., 6; *Pesti Hírlap* 29 (1907) 50. sz., 10. Vö. „Óváry Lipót országos főlevéltárostól Hajsza Magyarország ellen (*La caccia all'Ungheria*) címmel olasz nyelvű röpirat jelent meg, melyet szerzője az olasz közvélemény felvilá-

Óváry nem csak politikai ügyekről értekezett az olasz sajtóban, hanem például az 1879-es szegedi árvíz pusztításait is bemutatta. Ugyanakkor a hasonló itáliai természeti katasztrófák iránt sem maradt érzéketlen. Jó példa erre, hogy az 1883-as ischiai földrengés áldozatainak támogatására létrejött budapesti bizottság tagjaként aktív szerepet vállalt az augusztus 16-án a Margit-szigeten megtartott ünnepély megszervezésében.¹⁴⁵

Olasz–magyar publicisztikai tevékenységének nagy tragédiája, hogy az első világháborúban a két nemzet véres harcokat vívott egymás ellen. Mindezt Csánki Dezső is felismerte: „Mint gyakorlott tollú s 1878 óta a m. kir. miniszterelnökség sajtóosztályának tagjaként is állandóan működő publicista, szintén főleg Olaszország számára dolgozott. E téren különösen az olaszországi magyar-ellenes román izgatók ellen olasz nyelven kiadott cikkeivel, röpirataival és felolvasásaival aratott sikereket és szerzett kiváló érdemeket. Mily szomorú, hogy e hosszú és buzgó, lelkes és lankadatlan hazafias működés a szeretett, sőt bálványozott Olaszország hűtlen támadásának s a románság diadalának csüggesztő, sőt kétségbeejtő látványában végződött.”¹⁴⁶

Mindebből látszik, hogy Óváry elsősorban a magyar, de a nemzetközi tudományosságban is ismert és elismert személynek számított. Ugyanakkor a nemzetközi szakirodalom alig ismerte, és meglepően keveset használta tudományos munkáit.¹⁴⁷ Ennek hátterében az állhatott, hogy míg Óváry publicisz-

---

gosítása céljából Itália szabadelvű sajtójának ajánl. A bevezetésben... sajnálkozását fejezi ki, hogy a Magyarország ellen szórt rágalmnak néhány tekintélyes olasz lap hasábjain is helyet találtak.” Budapesti Hírlap 28 (1908) 15. sz., 9; „Óváry Lipót, a miniszterelnöki sajtóiroda megbízásából több olasz lapban cikket közöl...” Pesti Hírlap 31 (1909) 307. sz., 16. E cikkeiről a politikai vezetőket is tájékoztatta, például Apponyi Albertet: MNM Újkori Dokumentumgyűjtemény, I.sz. 2004.3.17.

¹⁴⁵ A sajtó arról is cikkezett, hogy az Óváry Nápolyból hozott hűtőhordókat. Nemzet 2 (1883) 223. sz., 3; 228. sz., 3; 239. sz., 3. Sőt, „Óváry Aranka és Arpadina kisasszonyok, igen festői délolasz pornői jelmezekben... hűsítő italokat, egy kis asztalkán pedig mindenféle terracotta-tárgyakat árultak.” Magyar Polgár 17 (1883) 215. sz., 3. Erről az olasz sajtó is beszámolt: „*Nella stessa città di Buda-Pest una festa datasi per iniziativa del cav. Leopoldo Ovary, veterano delle guerre della nostra indipendenza, e sotto la direzione del signor Oscar Gömör, produsse la somma netta di lire 634 20 a favore dei danneggiati d'Ischia.*” Gazzetta Ufficiale (1883) 206. sz., 3858.

¹⁴⁶ CSÁNKI, *Óváry Lipót*, 217.

¹⁴⁷ Fraknói például a *Nuntiaturreichthe aus Deutschland* első kötetinek recenzálása során fájalta, hogy Óváry vonatkozó írásait nem citálták. FRAKNÓI, *A római-porosz történeti intézet legújabb kiadványa (Fraknói-bibl., 352. sz.), 413, valamint uo., 681; Vö. CVH I/20, 42.*

tikai tevékenysége jelentős részét olasz nyelven folytatta, addig tudományos eredményeit elsősorban magyarul publikálta.¹⁴⁸

Nyugdíjazását követően a 75. évén túl járó Óváry már egyre kevésbé végzett tudományos munkát, helyette politikai babérokra tört: 1910-től a Nemzeti Munkapártban vállalt vezető szerepet,¹⁴⁹ és Újpest város képviselőtestületébe is beválasztották. Emellett részt vett az Országos Központi Honvédegylet munkájában, például a honvédmenház felügyelő bizottságának tagja volt.¹⁵⁰ 1911. április 9-én tartott aranylakodalma még sajtóvisszhangot váltott ki,¹⁵¹ de az idő múltával lassan visszavonult az újpesti Klauzál utca 2. alatti házába, s eltűnt a nyilvánosság elől.¹⁵² Az MTA-ban is elsősorban reprezentációs szerepe lett, tagajánlással és emlékbeszédekkel foglalkozott.¹⁵³

Egészségi állapota egyre romlott, 1916-ban már súlyos betegen érte felesége halálhíre az újpesti Károlyi-kórházban.¹⁵⁴ Az aggastyán Óváry – aki 1918-ban a harmadik legidősebb akadémikus volt¹⁵⁵ – 1919. április 3-án az egykori budapesti Tisza Kálmán tér 13. szám alatt végelgyengülésben hal meg. Az MTA Nagy Gyulát kérte fel emlékbeszédre, ennek megtartásáról azonban nincs forrásunk. A Fiumei úton, a Nemzeti Sírkertben a 48-asok útján temették el.¹⁵⁶ Levéltári kollégája, Csánki Dezső 1920-ban a *Századok* hasábjain írt róla nekrológot,

¹⁴⁸ Kivétel: LIPÓT ÓVÁRY, *Negoziati tra il re d'Ungheria e il re di Francia per la successione di Giovanna I d'Angiò (1374–1376)*, Archivio Storico per le Province Napoletane 2 (1877) 107–157.

¹⁴⁹ Budapesti Hírlap 30 (1910) 247. sz., 4.

¹⁵⁰ Pesti Napló 61 (1910) 227. sz., 17; Pesti Hírlap 33 (1911) 43. sz., 65.

¹⁵¹ MTA KIKK Ms. 5164, n. 387; Óváry Márki Sándornak: „Ünnepünk fényesen sikerült. A nagyszámú gratulációk közt említést érdemel Viktor Emanuel királyé, ki az itteni konzult bízta meg szerencsekívánatainak tolmácsolásával.” MTA KIKK Ms. 5164, n. 368; Az Ujság 9 (1911) 98. sz., 8.

¹⁵² Például Pesti Napló 66 (1915) 282. sz., 14.

¹⁵³ A II. osztályba külső tagnak ajánlotta a Collège de France tanárát, Arthur Maxime Chuguet-t, illetve Carlo Malagola velencei levéltárigazgatóról tartott emlékbeszédet. Pesti Hírlap 31 (1909) 81. sz., 8.

¹⁵⁴ Pesti Hírlap 38 (1916) 314. sz., 12. Márki Sándor november 13-ai naplóbejegyzése: „Óváry Lipótné szül. Pessina Klementina meghalt. Előkelő olasz családból származott; cividalei utam alkalmával most 17–18 éve ismerkedtem meg vele. Ny. b.! Ura is nagybetegen fekszik az újpesti Károlyi Kórházban.” *Márki Sándor naplói. IV: 1915–1919*, szerk. ERDÉSZ ÁDÁM, Gyula 2023, 133.

¹⁵⁵ Magyar Tud. Akadémiai Almanach, 1918, 151.

¹⁵⁶ „Óváry... temetése vasárnap délután fél négy órakor lesz a kerepesi úti temetőben. Mint 48-as honvédet, Kossuth Lajos mauzóleuma mögött, a honvédek számára fentartott temető-részben fogják örök nyugalomra helyezni.” Pesti Napló 69 (1918) 82. sz., 7. Először a 38. parcellában temették el, innen került a 30. parcellába a sírhelye. TÓTH VILMOS, *„Nemzeti nagylétünk nagy temetője”. A Fiumei úti sírkert és a Salgótársáni utcai zsidó temető adattára*, Budapest 2018, 188.

melyben a halála körüli csönd mögött a tanácsköztársaság kaotikus időszakát látta.¹⁵⁷ Emlékét elsősorban szülővárosa őrzi: Veszprém városa 2007-ben állított neki emlékművet.¹⁵⁸

7. ÖSSZEGRZÉS

Óváry Lipót Garibaldi katonájaként került Nápolyba 1861-ben. Az addig újságírással és lapszerkesztéssel foglalkozó ifjú ezt követően kezdte el történeti kutatásait azon nápolyi könyv- és levéltári gyűjteményekben, amelyeket magyar szempontból még nem vizsgált előtte senki. Első sikerei – például a Margit-legenda megtalálása – országos hírnevet és általános elismerést hoztak számára. 1870-től a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából módszeresen kutatta át a nápolyi és Nápoly-környéki gyűjteményeket. Legfontosabb eredményei kezdetben az Anjou-kori Magyar Királyság itáliai kapcsolatai kapcsán születtek, majd megtalálta a nápolyi Farnese-levéltár kutatása közben a III. Pál pápa pontifikátusa idejéből származó diplomáciai irategyüttest. Ennek feldolgozásával Óváry beírta magát a vatikáni magyar történeti kutatások historiográfiájába.¹⁵⁹ 1876-os hazatértét követően az Országos Levéltár al-, majd főlevéltárnoka lett, azonban ekkor sem szakadtak meg a vatikáni vonatkozású kutatásai: Ipolyi Arnoldddal és Fraknoi Vilmosmal adta ki a *Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526* című kötetet a *Monumenta Vaticana Hungariae* sorozatában. Burgio nuncius jelentéseiről a későbbiekben is írt, s Fraknoival együtt Buonvisi bécsi nunciának az 1680-as évekbeli jelentéseit is sajtó alá rendezte az MVH keretében. Többször próbált a vatikáni levéltárban is kutatni, legközelebb 1879-ben került a *Cortile del Belvedere*hez, ám végül e terve megvalósíthatatlan maradt.

¹⁵⁷ „A bolsevik uralom idején, midőn az osztálygyűlöletre alapított kormányzat a «régí rendszer» alkotó munkásait még halálukban is üldözte, hunyt el, s a nagy nyilvánosság számára csöndben, sőt úgyszólván titokban, a közélet, főleg pedig a történettudomány terén végzett munkálkodásának és szerzett érdemeinek kegyeletes méltatása nélkül tért örök nyugalomra, életének patriarcha-korában.” CSÁNKI, *Óváry Lipót*, 216–218. Egykori „ingatlana socializáltott”. AÉ 30 (1919) 282.

¹⁵⁸ Felirata: „Itt állt az a ház, amelyben megszületett / Óváry Lipót (1833–1919) / Kossuth és Garibaldi katonája / a magyar-olasz történelmi kapcsolatok / tudós kutatója. / A táblát elhelyezték / Veszprém város polgárai / 2007” BÁNDI LÁSZLÓ, *Veszprém emlékjelei*, Veszprémi Szemle 10 (2008) 3–4. sz., 44–56, 46–47.

¹⁵⁹ CVH I/20, 112–113.

Óváry mindeközben az újságírást sem hagyta abba, gyakran írt beszámolókat, leveleket és tudósításokat az itáliai élet egy-egy szegmenséről, vagy fontosabb olaszországi eseményekről, sőt egy darabját még színházban is játszották. Tehetségére a magyar állam is felfigyelt, s az egyre erősödő nemzetiségi ellentétek idején a miniszterelnökség sajtóosztályának állandó publicistájaként rendszeresen írt – elsősorban a román – nemzetiségi álhírek és támadások kapcsán az olasz és francia újságokba. Jól használta a korabeli médiumokat: kutatásairól, eredményeiről, terveiről rendszeresen értesítette a sajtót. Részt vett a magyar és a nemzetközi tudományos életben, több akadémia és egyesület, társulat tagja volt, nemzetközi történész-kongresszusokon is előadott. Ugyanakkor mivel tudományos műveit elsősorban magyarul írta, a nemzetközi egyháztörténeti kutatás számára alig ismert munkássága.

DOKUMENTUMOK

1.

Pest, 1865 ősze

Arany János levele az MTA Történelmi Bizottságához

Levelet kapott Óvárytól, melyben újabb forrásokat küld, s anyagi támogatást kér.

Ennek kapcsán Arany a Bizottság véleményét kéri.

(MTA KIKK RAL 1865, n. 817/225 – *concept.*)

Tisztelt Bizottság!

Folyó évi szeptember 11-én Óváry Lipót úrtól Nápolyból egy, augusztus 30-án kelt levelet vettem,¹⁶⁰ melyben júliusi küldeménye megérkezéséről tudakolva, újabb okmányokat küld, s választ, egyszersmind némi segélyösszeget kér. Én az okmányokat (I-XVI. szám) azonnal áttettem a Bizottság előadója, Nagyságos Toldy Ferenc úrhoz: de Óváry úrnak nem válaszolhattam 1) mert a júliusi küldemény megérkeztéről, mely egyenesen Toldy úr ő nagyságához volt intézve, sem írhattam bizonyost 2), mert a kérdés után tiszt. díj utalványozását a t. Bizottság nélkül nem eszközölhettem. Most szerencsém van Óváry úr levelét, eredetiben áttenni, azon kéréssel, méltóztassék a t. Bizottság

¹⁶⁰ Erről lásd MTA KIKK RAL 1865, n. 817/222.

intézkedni annak értelmében, engem pedig képessé tenni, hogy mielőbb válaszolhassak, ez esetben az ide zárt levél visszaküldéséért esedezvén

Teljes tisztelettel

Pest

A Tiszt.

Alázatos

2.

Nápoly 1869. december 25.

Óváry Lipót levele Toldy Ferencnek

Utasításokat vár a nápolyi kutatásokat illetően.

(MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 73 – *m.p. orig.*)

Nápoly 1869. dec. 25.

12. vico S. Gregorio Armeno

Nagyságos Úr!

November 28-án Nagyságodhoz intézett soraim válasz nélkül maradván, esedezem, méltóztatnék Nagyságod engem mielőbb a m. akadémiának irányítani, illetőleg a nápolyi kutatások iránti szándékáról felvilágosítani.

Végleges hazamenetelemet csakis az itteni kutatások netáni folytatása reményében halasztván el; a köztünk történt megállapodás után bizonyosnak látszott megbízás elmaradása esetében el vagyok határozva jövő január hóban hazatérni.

Kívánatos volna tehát, ha a t. Akadémia lehető leghamarabb határozná ügyemben.

Fölhasználván ez alkalmat Nagyságodnak a közelgő újévre hő szerencsekívánataim kifejezésére, mély tisztelettel maradok

Nagyságos Úr

igaz híve

Óváry Lipót

3.

Nápoly, 1870. március 27.
 Óváry Lípót levele Toldy Ferencnek

Fizetése késése miatt aggódik, ezért nem adta le a jelentését sem. Beszámol a kutatásairól.

Javasolja, hogy a posta helyett a konzulon keresztül küldjenek csomagot.

(MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 74 – *m.p. orig.*)

Nápoly 1870. márt. 27.
 12. vico S. Gregorio Armeno

Nagyságos Úr!

Rajner Gyula ügyvéd barátom Pestről még f. h. 8-án kelt levelében értesített, miszerint Nagyságod nyilatkozata szerint az akadémiai megbízást, utasításokat s háromhavi díjt tartalmazó küldemény már f. március 5-én indítottat volna el Pestről.

Sietek Nagyságoddal tudatni, miszerint e küldemény mind mai napig nem érkezett kezemhez.

Ez az oka, hogy eddigi munkálkodásomról még jelentést nem tettem. Kutatásaim eredménye máris igen kedvező; mennyivel fényesebb volna, ha a t. Akadémia csak pár szóval válaszolt volna többszörös megkereséseimre. Eddigelé mintegy 112 igen nevezetes okmányt találtam, ezek közt a Nagy Lajos s Tarantói Lajos s r^ó Johanna közt kötött fegyverszüneti szerződést, melyet első jelentésem keretében lesz szerencsém a t. akadémiának átküldeni. Ez okmány igen el van mosódva, mert az azt tartalmazó codex a masaniello-fölkelés alkalmával a Castel-Capuanót környezet víz árkaiba hanyatott volt, mely alkalommal mintegy 100 regesta veszett el. Átírásával majd két hétig fáradoztam, bár csak alig két sűrű ívnyi tartalma.

Sok nevezetes codexet találtam a múzeum kéziratárában is.

De midőn az embert családi gondok terhelik, az ily nyugalmas kedélyállapotot igénylő munka igen nehezen megy. Én pedig már négy hónapja minden foglalkozásomról lemondva s magamat egyedül kutatásoknak szentelve, tökéletesen kereset nélkül vagyok.

Múlt hónapban küldtem meg a t. akadémiának Baldi magyar szótárának másolatát. Ennek vételéről sem méltóztatott a t. Akadémia csak egy szóval is megnyugtatni.¹⁶¹

¹⁶¹ Erről 1866-ban is írt: „Az itteni múzeumi könyvtár írott codexei közt egy a 16-dik században bizonyos Baldi olasz által írt magyar szótár őriztetik, melyből szintén volt szerencsém a napokban mutatványt küldeni a t. magyar akadémiának” Nefelejtés 8 (1866) 10. sz., 127; „Toldy Ferenc

Ami a még meg nem érkezett küldeményt illeti, annak késése tán azon körülménynek tulajdonítható, miszerint az Pesten a szekérpostán adatott föl. Az osztrák-magyar szekérposta pedig semmi összeköttetésben nem állván az olasz postákkal, az azzal küldött csomagok a határszélen magánszállítók által vétetnek át továbbszállítás végett. Ezek pedig igen lassan járnak el a szállításban, s amellett jó magasra szabják a szállítási díjakat. Legcélszerűbb közvetítő volna a t. Akadémia közt s köztem az itteni osztrák-magyar consul, ki egyszersmind bankár is.¹⁶² Fő dolog pedig meghatározni, kivel kelljen leveleznem, és kinek leveleimre válaszolni.

Méltóztassék Nagyságod illető helyen intézkedni, hogy e bizonytalan helyzetből [!] egyszer kiszabaduljak. Magamat Nagyságod szíves kegyeibe ajánlván maradok

igaz híve
Óváry Lipót

4.

Nápoly, 1870. október 25.

Óváry Lipót levele Toldy Ferencnek

Köszöni a szerződése meghosszabbítását. Egész Itáliára érvényes ajánlólevelet kér, hogy adott esetben Monte Cassinóban, Cavában és a vatikáni levéltárban is tudjon kutatni. (MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 78 – *m.p. orig.*)

Nápoly 1870. oct. 25.
46. Vico dei Giganti
[vett. oct. 28.]¹⁶³

Nagyságos Úr!

7. h. 21-ki igen becses sorait, melyekben megbízatásomnak jövő évre való meghosszabbításáról értesíteni méltóztatik, köszönettel s hazafiúi örömmel vettem, lehetővé tétetvén ez oly érdekes kutatásokat teljesen kimerítenem.

---

jelentette, hogy Óváry Lipót Olaszországból ismét küldött a Baldi-féle XVI. századi szókönyv magyar-olasz-latin toldalékának másolatából egy küldeményt. Az első 851, az utóbbi 2048 szóból áll. A nyelvtörténetileg fontosabbakat Toldy F. fölemlíté.” (Fővárosi Lapok 8 [1871] 3. sz., 13), s Toldy maga is felhasználta a munkát: Óváry így írt erről neki 1870. április 23-án: „A Baldi-szótárra vonatkozólag én szerencsémnek tartandom, hogy az Nagyságod becses munkájában helyet találанд. Méltóztassék tehát azon kéziratall saját bölcs belátása szerint rendelkezni.” MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 77.

¹⁶² Óváry ezen terve sikerrel járt, s nagyrészt a későbbiekben a konzulon keresztül intézte a kapcsolattartást.

¹⁶³ Toldy által, utólag ráírva.

Az ajánló levelet illetőleg mindenesetre célszerűbb leend azt egész Itáliára kiállítani, mert én a jövő év folyamában mindenesetre ki fogok rándulni Monte Cassinoba s Cávába; de megtörténhetik az is, hogy időközben megnyílik a megbecsülhetetlen kincseket rejtő római vatikáni levéltár, s ez alkalmat minden egyébnek ideiglenes mellőzésével azonnal meg kellendne ragadnom.

Ugyancsak főntebbi becses levelében köszönettel vettem a szeptemberi díj fejében küldött 125 forintot illetőleg francia aranyra váltva 250 frankot.

Mély köszönetemet fejezván ki végre Nagyságodnak érdekében tanúsított szíves közbenjárásáért, alázattal esedezem, méltóztassék nekem egy példányt küldeni az „Akad. Értesítő” azon számából, melyben az irántam hozott határozat közölve leend; mély tisztelettel s hazafiúi üdvözlettel maradván

Nagyságos Úr

örök híve s alázatos szolgálja
Óváry Lipót

5.

Nápoly, 1871. június 25.

Óváry Lipót levele Toldy Ferencnek

Részletesen leírja hazatérési tervének, valamint az akadémiai megbízásának történetét, pénzügyi nehézségeit, illetve aktuális kutatásait. Nehezményezi fizetése késését, kéri annak pontos ütemezését.

(MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 83 – *m.p. orig.*)

Nápoly 1871. jún. 25-én
295. Strada Tribunale

Nagyságos Úr!

Természetem ellen levén az alkalmatlankodás, nem hiheti Nagyságod, mennyire restellem, valahányszor kénytelen vagyok terhére válni leveleimmel, de szolgáljon mentségemül saját helyzetem [!], melyet íme őszinte hazafiúi bizalommal bátorkodom Nagyságodnak a következőkben leírni.

Én azelőtt a tanári s journalistikai pályán, melyen 1866 óta, midőn törzsszázadosi állásomról lemondtam, szép sikerrel működtem, 350–400 frankot kerestem havonkint. A honvág, melynek családom iránti tekintetből oly soká ellenálltam, végre erőt vőn rajtam, s én 1868-ban elhatározám a hazamenetelt – félbeszakítván tanári pályámat s csekély áron eladván a két évig vezetett „Progresso Nazionale” című lapomat.

Valamint már azelőtt többször följánlottam volt szolgálatomat a t. m. akadémiának az itteni levéltáraknak magyar érdekekben való kikutatását illetőleg, úgy most is a Hazában való végmegtelepedésem előtt figyelmeztettem az akadémiát s a m. kormányt hazatérési szándékomra, késznek nyilatkozván azonban annak effektuálása előtt lehetőleg kimeríteni az itteni levél- és kézirat-tárakat – ha erre különösen megbízatnám.

1868-ban, kéthavi honlétem¹⁶⁴ alkalmával, ajánlkozásomnak semmi eredménye nem lévén, két ajánlat állott rendelkezésemre. Simonyi Ernő a Magyar Ujság szerkesztését vala reám bízandó 200 ft havi díjjal, – Pulszky,¹⁶⁵ Festetics Béla s Stempf K.¹⁶⁶ pedig azon ajánlatot tevék, alakítsunk egy társulatot, s én szerezzek olaszhon főbb városaiban lóvasúti engedélyeket, kötelezván magunkat annak idejében a tőkét előteremteni. Én, a M. U. politikáját nem osztván, az utóbbi ajánlatot fogadtam el – s ez volt romlásom. Midőn olaszhon legnagyobb városától, Napolytól az engedélyt kinyertem, – társaim cserbenhagytak a tőkével, s én, ki hosszú évek alatt meggazdálkodott, s íme, utazásokra, tervek készítésére költött filléreimet láttam kockáztatva s családom jövőjét veszélyeztetve, hazamentem (1869 októberben) társaimat kötelezettségeinek teljesítésére figyelmeztetendő. Társaim – kik szintén meg valának csalatva az ez ügyben vállalkozott Weikersheim ház által – csak ígéretekkel tartottak, s én ez ígéretetek teljesítése reményében valék visszatérendő Nápolyba. Eközben vala szerencsém Nagyságoddal találkozhatnom, s a találkozásnak, valamint a Szilágyi tanácsos úrnáli későbbi értekezésünknek eredménye lőn az akadémiai megbízás, melyet én a lóvasútügy nem sikerülése esetére elfogadni késznek nyilatkozám. A lóvasút nem sikerült, én tönkre voltam téve – eddigelé csak a katonai s tudományos világban ismert szerény, de becsületes nevem – enhibámon kívül a pénzvilágban méltatlanul meghurcolva. Becsületesem megmentém, de anyagilag tönkre jutottam. Örömmel kaptam az alkalmon, bár, tekintve a csekély fizetést, nem kis káromra, csendesen munkálkodhatni hazai tudományosságunk érdekében.

Ezeket azért voltam bátor előrebocsátani, hogy megértessem Nagyságoddal, miszerint én, valamint minden időmet az akadémiai megbízás teljesítésének szentelem, úgy egyedül a t. Akadémia tiszteletdíjára vagyok utalva. Min-

¹⁶⁴ Vö. „[Óváry Lipót] hazánkfia, a nápolyi «Il Progresso nazionale» szerkesztője városunkban időzik. Óváry jelenleg az olasz levéltárakban levő, s hazai történelmünket sok oldalról földérítő okmányok másolásával foglalkozik.” Nefelejts 10 (1868) 32. sz., 382.

¹⁶⁵ Pulszky Ferenc.

¹⁶⁶ Stempf Károly.

den hónap elsején 85 frank lakbért s 120 frank tanpénzt (a növelében levő két nagyobbik leányomért) levén kénytelen fizetni, alig 125 frankom marad a házi szükségletek fedezésére. Képzelheti most Nagyságod, mily zavarba jövök, midőn illetőségem pontosan meg nem érkezvén, én kötelezettségeimnek elejét teendő mindenféle expediensek után vagyok kénytelen kapkodni.

Pedig méltóztassék elhinni Nagyságod, busásan megérdemlem a nekem szánt illetőséget. Reggeli 8-tól 12-ig a Gerolomini könyvtár gazdag kézirat-tárának, 1-től 5-ig a Grande Archivi kutatásával foglalkozom, este pedig alig győzöm nappali munkámat lemásolni s rendbe szedni. Nemcsak tudományos művek tanulmányozására, de még hírlapolvasásra is alig marad néhány percem. Kérem tehát Nagyságodat, méltóztassék intézkedni, hogy ezentúl minden hónap végével kapjam meg illetőségemet, ha pedig – mit, bár különösnek tetszik, hogy Nagyságod szíves tudósítása ellenére ma június 25-én nem kaptam még meg májusi havi díjamat – nem hihetek, valami nehézség adta volna elő magát, esedezem, kegyeskedjék azt Nagyságod nekem azonnal távirati úton tudatni, tekintetbe vevén, miszerint mint súlyos terhekkal megrakott családapa ily folytonos bizonytalanságban nem élhetek.

Jövő jelentésem érdekesnek ígérkezik. Találtam eddigelé a többi közt egy becses levelet Pázmány Pétertől, továbbá egy 1621-ben a bécsi udvarhoz menesztett pápai követ utasításait. Ezen majd 10 ívre menő okmány érdekes fényt vet a 17-dik századbéli magyar s német viszonyokra.

Végül még egy alázatos kéréssel vagyok bátor Nagyságodat terhelni: kegyeskedjék ugyanis számomra Horváth Mihály Magyarország történetét¹⁶⁷ megvétetni, azt nekem vagy a postán keresztkötés alatt biztosítva, ha pedig keresztkötés alatt biztosítani nem lehet (itt megteszik), vagy úton frankirozatlanul megküldeni (akár maga által a könyvárus által, hogy Nagyságodnak ne legyen alkalmatlansága), s a könyvek árát s az esetleges vitelbért illetőségemből levonni.

Magamat Nagyságod becses kegyébe ajánlván, maradok

alázatos szolgája
Óváry Lipót

¹⁶⁷ HORVÁTH MIHÁLY, *Magyarország történelme I–VIII*, Pest 1973.

6.

Nápoly, 1871. július 10.

Óváry Lipót levele Toldy Ferencnek

Köszöni a beérkezett fizetését. Beszámol az aktuális kutatásairól. Örülne egy madridi megbízásnak. A levéltárban örömmel fogadták az MTA kiadványait.

(MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 111, n. 85 – *m.p. orig.*)

Nápoly 1871. júl. 10.
295. Strada Tribunali

Mélyen Tisztelt Nagyságos Úr!

F. h. 5-ki igen becses sorait a mellékelt májusi-júniusi illetőséggel együtt köszönettel vettem.

Buzgón gyűjtöm az adatokat jún.–júliusi jelentéseimre, melyet e hó végén küldendek be, s mely tekintve több Mátyás királyhoz s magyar főurakhoz menesztett leveleket, Pázmán Péternek Barberini bíbornokhoz, Hunyadi János s több magyar praelatus részéről Capistranhoz intézett leveleket, igen érdekes leend. Pázmán bíbornok levele valódi magyar levél latin szavakban. Bíbornok levén, a pápa vonakodott őt követni minőségben elfogadni – ez ellen protestál a levelében.

A Hyerosalomitánusok könyvtárát már teljesen kikutattam, e hét folyamában kezdendem meg a S. Martino-i könyvtár híres kéziratárában kutatását. – E zárdába, mely magas hegyen van számárháton kellend fölmásznom. Ezután a Brancacciana s Nazionale könyvtárakra kerülvén a sor. Az arragoniai levéltár (Grande Archivio-ban) kutatását szintén e hó folyamában fejezendem be. A Nápolytól többé-kevésbé távol fekvő Monte Cassinoi, Cava-i, Beneventoi s Monteverginei levél- s könyvtárakat f. é. augusztus–szeptemberben vizsgálandom meg.

A madridi levéltár kutatását illetőleg hő köszönettel vettem a t. Bizottságnak rólam való szíves megemlékezésének hírét. A legnagyobb készséggel fogom elfogadni a megtisztelő megbízást, meg levén győződve, miszerint a föltételes megállapításában a t. Bizottság szíves tekintettel leend a hosszú útra s családi viszonyaimra.

Részemről természetesen azon leendnék e kutatást a lehető legrövidebb idő alatt befejezni – hacsak az anyag sokasága szép családom átköltözését nem teszi szükségessé.

Esedezem, kegyeskedjék Nagyságod a t. Bizottságnak köszönetemet kijelenteni Horváth Történetének szíves följánlásáért. Köszönettel veszem az új

kiadás eddig megjelent 3 kötetét a régi kiadásból kiegészítve. A küldemény, mint biztosan értesültem, keresztkötés alatt biztosítva postán föladható.

A Grande Archivio a napokban vette könyvtárusi úton az Akadémia által cserében küldött Történelmi Tár több kötetét, mit Trinchera igazgató¹⁶⁸ rendkívüli örömmel fogadott. Azon leszek, hogy a Grande Archivio minden eddig megjelent érdekes kiadványát megküldje az akadémiának. Több becses kiadványt már 1864-ben küldött meg általam.

Magamat Nagyságod nagybecsű kegyeibe ajánlva maradok

örök híve
Óváry Lipót

7.

Nápoly, 1871. december 6.

Óváry Lipót levele Toldy Ferencnek

Elküldte a jelentését, valamint beszámol a Farnese-levéltári kutatásáról.

Az esetleges római kutatásához szükséges szállást szervezi.

(MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 91 – *m.p. orig.*)

[Vett. dec. 9.]¹⁶⁹

Nápoly 1871. dec. 6-án
295. Strada Tribunale

Mélyen Tisztelt Nagyságos Úr!

M. h. 25-ki kedves sorait az irántam való megbecsülhetetlen jóakaratának kifejezéseivel mély hálaérzettel olvastam.

Fő igyekezetem lenned magamat Nagyságod szíves barátságára érdemessé tenni.

A napokban ismét egy érdekes jelentést indítottam útnak a t. akadémiára. Több fontos jelentésen kívül egy névtelen velencei krónika Magyarországot érdeklő bő kivonatát közlöm.

Elkezdtem a farnesi levéltár aknázását s valódi kincsebányára találtam. Hat nap óta egy köteggel foglalkozom – s találtam eddigelé 60 hungarikát – van pedig a farnesi levéltárban 2000 ily köteg. Meddig lesz dolgom a levéltárral,

¹⁶⁸ Francesco Trinchera levéltár-igazgató. Vö. MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 106.

¹⁶⁹ Toldy által, utólag ráírva.

előre nem mondhatom, nem levén semmi cathalogus a legbecsesebb eredeti kéziratok, levelek, jelentések számozatlanul vannak megokba összekötvé! [...]

Jó még, hogy a levelezések országokra vannak fölosztva – így én a bécsi levelezésekkel kezdtem, meg fogom azonban utóbb tekinteni a többi köteget is. E hónap végével veendik első farnési küldeményemet újévi ajándécul.

Bármennyire érdekes azonban e levéltár, jónak látnám, ha most, míg Andrássy a külügyminiszter, elkezdenők a római kutatást is, ezt pedig azért, mert Rómában jelen akadémiai tiszteletdíjam szálláspénzre sem levén elég az uralgó roppant drágaság miatt, könnyen volna kieszközölhető, hogy Rómában az osztrák tulajdonú Palazzo Venezia-óriási palotában¹⁷⁰ kis szállást jelöltetne ki nekem Andrássy, melynek fejében aztán az osztrák akadémiának is tehetnék némi szolgálatot. A dolog megérdemli, hogy Nagyságod a Bizottságban előhossa. Én egyelőre csak helyet foglalni szeretnék Rómába, s a kutatást csak akkor kezdeném meg, mikor már itt mindent befejeztem.

Remélem, hogy a lacrima Christi¹⁷¹ eddig már szerencsésen megérkezett, s magamat Nagyságod további szíves kegyeibe ajánlván maradok Nagyságodnak örök híve:

Óváry Lipót

Éppen prés alól veszem ki leveletem, midőn megérkezik Nagyságod f. h. 2-ki becses levele a novemberi rátával együtt, melyért fogadja szíves köszönetemet. De mit mondjak ama nagyszerű meglepetésről, melyet Nagyságod becses s jóltalált arcképével nekem szerezni méltóztatott? [...] Ennyi szívességet csakugyan nem érdemeltem meg. Köszönöm, Nagyságos Úr, e nagybecsű emléket.¹⁷²

Sajnálom, hogy a bor késik. Eddig tán azonban megérkezett már.

Becsés levelének tudományos részét illetőleg fönntartom magamnak a választ közelebbre. Addig is magamat Nagyságod kegyeibe ajánlván maradok örök híve

Óváry Lipót

Kedves s derék István fiának kérem őszinte üdvözetemet kijelenteni.

¹⁷⁰ A Palazzo Veneziaában működött az első világháború előtt az osztrák-magyar követség.

¹⁷¹ Híres nápolyi borfajta, amit Toldy örömmel fogadott: „élvezni fogjuk családi körben ez olasz nectárt”. Toldy 1871. november 25-én, Pestről Óvárynak MTA KIKK Ms. n. 1403/1.

¹⁷² Óváry következő, december 13-ai levelében magáról is küldött egy arcképet Toldynak, valamint 1873-ban Trinchera is kért Toldyról arcképet. MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 92; II0.

8.

Nápoly, 1873. március 27.

Óváry Lipót levele Toldy Ferencnek

Fiát megkeresztelték, köszöni, hogy Toldy elvállalta a keresztapaságot.

Fizetése sokat késik, emiatt nehéz helyzetbe került.

(MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 107 – *m.p. orig.*)

Nápoly 1873. marc. 27.

4. Vico Canalone a Forcella

Igen Tisztelt Nagyságos Úr, Szeretett Komám Uram!

F. h. 19-ki becses sürgönyét rendkívüli örömmel vettem s a mart. 15-kére szánt keresztelést f. h. 21-én vittem véghez az itteni székesegyházban. Trinchera teljes örömmel fogadta el Nagyságod képviselőtét s általam köszöni a szíves megtiszteltetést.

A pap kérdezte, hogy hát micsoda szent az a Toldy – mondám: magyar szent – így belenyugodott. Nagyságod nevét Toldy Ferenc-nek írták be, s így a Toldyt kereszt, a Ferencet pedig vezetéknevnek vették.

Anyá s fiú hála Istennek megvannak, különösen a fiú valódi Herkules s igen szép.

Nagy baj azonban, hogy az Akadémia ennyire megfélekedzik rólam dacára szakadatlan s szenvedélyes munkálkodásomnak! Íme, már március vége felé járunk, s nem kaptam még meg februárt! – Gondolják meg, hogy Itáliában vagyok, hol még a levegő sem jár ingyen, különben itt Nápolyban minden méregdrága – s nekem családomról kell gondoskodnom.

Helyzetem, Tisztelt Nagyságos Úr, már nem tartható. Esedezem, kegyeskedjék nekem e sorok vétele után azonnal sürgönyözni, mint áll dolgom?, hogy magamat tájékozhassam, mert ily bizonytalanságban nem tudom, mihez kezdjek.

Ismét találtam több Rorario-féle érdekes jelentést, az egyikben a János király orvosától – ki János halála után Itáliába jött – vett érdekes magyar híreket, János király haláláról adatokat stb. közli. Több igen érdekes tábori levelet találtam az 1542-ki meghíúsult hadjáratról. Egyszóval dolgozom folyvást – de csak is saját szenvedélyem unszolásánál fogva – mert bizony a t. akadémiának irántami magatartása rendkívül elkedvetlenít.

Bocsásson meg Nagyságod e kifakadásért – de hát, miért nem intézkedtek m. évben, midőn én még m. é. októberi jelentésemben fölkértem, hogy vagy a 73-ki megerősítés idejében kieszközöltessék, vagy pedig ez meg nem történhetvén én magam iránt intézkedhettem volna.

No de most már megtörtént a baj – s alkalmasint a még boldogult Eötvösünk¹⁷³ által előírt – működésemről adandó hat-hat havi jelentés föl nem küldése miatt – s melegen kérem Nagyságodat, méltóztassék intézkedni, hogy ha már ez évi megerősítem ki nem eszközölhető – meghagyám a február-márcusi rátákat, – hogy aztán – bár kissé későn – dolgom után láthassak.

Ajánlom magamat Nagyságod szíves kegyeibe, s hő üdvözetemet, valamint új komaasszonyáét is jelentve vagyok

örök híve s szolgája

Óváry Lipót

9.

Pest, 1873. október 31.

Toldy Ferenc levele Óváry Lipótnak

Küldi az októberi fizetést, közli, hogy a nápolyi missziót csak decemberig finanszírozzák. Kéri, hogy fotózza le a magyar vonatkozású nápolyi emlékeket.

Valószínűsíti, hogy a könyvtári állás sikerülhet.

(MTA KIKK Ms. n. 1403/6 – *m.p. orig.*)

Pest, oct. 31/73

Tisztelt barátom,

Itt megyen az octóberi ráta. Még kettő következik. Fájdalom kettő csak, mert addig bírja a miniszter elhatározása, s a Bizottságnak nincs módja s ereje a missziót folytatni.

Ne mulassza el Kegyelmed a Nápolyban levő, a Magyarországot érdeklő pár emléket lefényképeztetni. Ilyennek tartom az András sírkövét, bár csak feliratot tartalmaznak. Ilyennek Mária királyné síremlékét. – Tán a Margit-legenda első lapját is. – Florencet szükséges lesz a Mediciában levő Corvinoxdek leírása ... néhány csinos képet lefényképeztetését is. A költségéről tudósítson Kegyelmed, rögtön megküldöm.

Itt tán a legbiztosb állás lenne Kegyelmednek a most épülő egyetemi könyvtárban a curator-ság, különösen a Kézirati Osztályban. Bizony nem lesz fényes, de tán lehet existálni, kivált, ha szállással lesz, mint gondolom, összekapcsolva. Bírom a hihetőleg leendő igazgató szavát (mert én az év végével ez állásról lelépek)¹⁷⁴. S itt, levén talaj lábai alatt, ha egyáltalában kellene már állás

¹⁷³ Eötvös József († 1871).

¹⁷⁴ Toldy 1843-tól 1874-ig vezette a könyvtárat.

után nézni, mégis jobb, mint semmi. Mikor lesz különben [sollicit]álva [?] ez állás, még nem tudom, de esztendő múlva hiszem, hogy lesz.

Szívesen üdvözlöm kedves hitvesét, ölelve a kedves gyermekeket, általam igen tisztelt atyjokkal együtt

T

10.

Nápoly, 1874. július 21.

Óváry Lipót levele Toldy Ferencnek

Nem kapta még meg a belügyminiszter által megígért megbízást. Egy 1848-49-es diplomáciai forráskiadványon dolgozik. Államsegélyt szeretne, ehhez kéri Toldy segítségét.

Megkapta az az olasz koronarend lovagkeresztjét, felajánlkozik egy párizsi kutatóútra.

(MTA KIKK Magy. irod. lev. 40 III, n. 118 – *m.p. orig.*)

Nápoly 1874. jul. 21.

Vico Zurolo n. 6.

Igen Tisztelt Nagyságos Úr!

A hazából való elutazásom előtt Szapáry¹⁷⁵ Ó Excellentiája nemcsak nekem, de másoknak is biznysággal ígérte volt, hogy rövid idő múlva ki fog engem küldeni külföldi levéltárak szervezésének tanulmányozása végett, s hogy elküldetésem befejezése után a magyar állami levéltárnál alkalmazni fog. En ez ígéret folytán úgy rendeztem itt ügyeimet, hogy bármily percben érkeznek a meghívás, ez engem családommal együtt indulókészen találjon.

Most már azonban, fájdalom, 4 hónapja, hogy várom a jó szerencsét, míg tán otthon teljesen megfélekedtek már rólam! [...] Anyagi helyzetem mindennap aggasztóbbá válik, s ha szíves jóakaróim nem segítenek hathatós közbenjárásukkal, a haza egy becsületes, munkaképes s nem érdemtelen fiát veszítendi bennem [...].

Én most itt egy nagyobb művön dolgozom: összegyűjtöm az 1848-49-ki diplomáciai levelezéseket, melyeket olasz s francia nyelven szándékozom kiadni, – de a hat havi passivitás folytán mindenemből kipusztulván, e munkát csak úgy fejezhetném be, ha kormányunk, tekintettel a hazának eddig tett szolgálataimra, némi államsegélyben részesítene, melyet majdani hivatalba lépésemkor köszönettel rónék le.

¹⁷⁵ Szapáry Gyula, ekkor belügyminiszter.

Erre nézve kérem Nagyságodat, kegyeskedjék hathatós befolyásával oda-működni, hogy vagy ily ideiglenes államsegélyben részesítessem, vagy ígért alkalmaztatásom további késedelmet ne szenvedjen.

Ismervén Nagyságod jó szívét, bizonyos vagyok, hogy e sürgős kérésemet nem fogja visszautasítani.

Becsés választát várván maradok a legmélyebb tisztelettel

Nagyságod

alázatos szolgája
Óváry Lipót

U.i. Az olasz kormány az avignoni regestákról s magyar történelmi érdekkű kutatásaimról írt s a Grande Archivionak ajándékozott terjedelmes emlékiratomért engem az olasz koronarend lovagkeresztjével volt szíves kitüntetni, mint tán Nagyságod eddig már a hírlapokból értesült.

[*A levél oldalára, fekvő írva*] Addig is, míg levéltárunkat szervezni kezdik, igen szívesen vállalnék egy akadémiai küldetést kutatások végett, leginkább Párisban, hol, mint hallom a külügyminisztériumi levéltár, mely roppant becsű okmányokat tartalmaz, megnyitattot a kutatóknak. Lehet ily küldetésre reményem?

11.

Budapest, 1879. március 5.

Óváry Lipót levele a pápához

Elküldi legújabb történelmi munkáját és engedélyt kér, hogy a vatikáni levéltárban és könyvtárban kutathasson.

(AAV Segreteria di Stato, Anno 1879, Rubrica 284, fasc. 3, fol. 250^{rv}, 252^{rv} – *m.p. orig.*)

Santissimo Padre

Con la posta di quest'oggi mi sono presa la libertà di umiliare alla Santità Vostra una mia opera publicatasi testé dall' Accademia delle Scienze Unghe-rese-contenente alcune corrispondenze diplomatiche del glorioso antecessore della Santità Vostra, Papa Paolo III e del cardinale Alessandro Farnese, riguardanti la storia d'Ungheria-corrispondenze ricavate da me dall'Archivio [250^v] Farnesiano annesso all'archivio di stato in Napoli.

Pregando la Santità Vostra di perdonarmi questo mio ardire e gradire la modesta opera mia, io oso rivolgere alla Santità Vostra un'altra mia umilissima istanza, che cioè la Santità Vostra si benignasse concedermi il permesso di poter

far delle ricerche storiche riguardanti la patria mia – l'Ungheria – nel celeberrimo e ricchissimo archivio e nella Biblioteca del Vaticano.

Sarebbe questa la mia [252r] somma felicità.

E baciando i santissimi piedi della Beatitudine Vostra, sono col più umile rispetto

Budapest 5 marzo 1879.

della Santità Vostra
Umilissimo e fedelissimo servitore
Cav. Leopoldo Óváry
vice archivario del Regno d'Ungheria,
socio direttivo della Società Storica Ungherese
e membro di varie accademie

12.

1879. március 19.

Nina bíboros levele Óváry Lipótnak

Köszöni a küldeményt. A pápa áldását küldi. Ha elküldi Óváry a kutatni kívánt iratok listáját, intézkedni fog.

(AAV Segreteria di Stato, Anno 1879, Rubrica 284, fasc. 3, fol. 251rv – cop.)

Sig. Cav. Leopoldo Óváry
vice-archivista del Regno di Ungheria
Budapest 19 Marzo 1879

Rimase regolarmente nelle mani del S. Padre l'opera da Lei non/son quasi pubblicata [?], certamente alcune corrispondenze diplomatiche del pontefice Paolo III e del Card. Farnese intorno all' Ungheria. E son lieto di poterla accertare che un tale omaggio di divozione [?] riuscì ben accetto alla Santità Sua, la quale, a pegno di grato averne, Le impartisco di cuore l'applicò benedizione.

E qui mi piace significarle, che per attingere le bramute notizie, tanto della Bibliotheca, quanto dagli Archivi Vaticani, ja vestiersi di dare un esatta specifica delle Opere e dei documenti, sui quali vogliansi istituire le ricerche. È infatti, ovvio che, senza [?] rifatte indicazioni, il relativo permesso dovrebbe essere illimitato; né le competente autorità potrebbero portare quel, giudizio, che i regolamenti ad esse riscuotono, in ordine alla convenienza di dare. O menò, comunicazione delle Opere, e dei Documenti [...] desiderosi e richiesti. [251v]

A questo specifico poi, ch'Ella non dubito vorrà trasmettere, dovrà andare avisto il nome della persona, la quale in di Lei vuol sarebbe incaricata di fare

gli analoghi studi queste [?] volte Ella stessa non avesse in animo di condursi in Roma.

Ció detto per opportuno sui norma ed a testimonianza del desiderio che si ha di agesdorle il prefissosi scopo, mi volgo dell'incontro per dichiararsi un sensi di perfetto etim...¹⁷⁶

13.

1879. április 4.

Óváry levele Nina bíborosnak

Köszöni a válszát, küldeni fogja a kutatni kívánt források listáját.

(AAV Segreteria di Stato, Anno 1879, Rubrica 284, fasc. 4, fol. 3r-4v - m.p. orig.)

Eminentissimo Signor Cardinale

Con ineffabile gioja ricevetti la pregiatissima lettera dell'Eminenza Vostra, in data 19 marzo p.p., nella quale si compiaceva annunziarmi, aver il Santissimo Padre non solo gradito la modesta opera mia contenente alcune corrispondenze di Paolo III, ma avermi eziandio impartito la Apostolica Sua Benedizione.

Riserbandomi di baciarne gli far poco i Santissimi piedi ringrazio per ora l'Eminenza Vostra di quanto si degna comunicarmi riguardo alle ricerche storiche che io avrei intenzione di fare nell' Archivio e nella Biblioteca del Vaticano, e fra poco mi prenderò la libertà di rimettere personalmente all'Eminenza Vostra l'elenco dei documenti e registri che io avrei il sommo desiderio di studiare.

Et intanto prego l'Eminenza Vostra di gradire i sensi della mia più sincera devozione.

Budapest, 4 aprile 1879.
dell' Eminenza Vostra

Um.^o e obb.^{mo} servo
Cav. Leopoldo Óváry
vice archivario del Regno Ungheria

[*címzés a 3r lap alján*] All'Eminentissime Signore il Signor Cardinale Nina,
Segretario di Stato della Santa Sede Apostolica
Roma

KANÁSZ VIKTOR

¹⁷⁶ A szó vége olvashatatlan.

KÖNYVÉSZET
MVH – MREV – CVH
Nekrológok, életrajzi irodalom, lexikográfia*

A) MONUMENTA VATICANA HUNGARIAE

MVH I/1

Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375 / Rationes collectorum pontificiorum in Hungaria 1281–1375, Budapest 1887 (LXXVII + 524 p.) (IPOLYI ÁRNOLD beszercebányai püspök *Előszavával*, X–XVI; FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ *Bevezetésével* II–LXXIII).

MVH I/2

Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311 / Acta legationis cardinalis Gentilis 1307–1311, Budapest 1885 (CXX+512 p.) (PÓR ANTAL *Bevezetésével*, XLVIX–CVII; FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ *Előszavával* [*Az oklevéltár ismertetése*] CIX–CXX).

MVH I/3–4

IX. Bonifác pápa bullái. I: 1389–1396. II: 1396–1404 / Bullae Bonifacii IX. p. m. IX. I: 1389–1396. II: 1396–1404, Budapest 1888–1889 (XXXVIII + 368 és 656 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével* XXI–XXXVIII).

MVH I/5

A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523 / Liber Confraternitatis Sancti Spiritus De Urbe 1446–1523, Budapest 1889 (XXVIII + 168 p.) (BUNYITAY VINCE *Előszavával* XVII–XXVIII).

MVH I/6

Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490 / Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos pontifices datae et ab eis acceptae 1446–1523, Budapest 1891 (LXXV + 280 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével*, XXXIX–LXIV; DÉCSÉNYI-SCHÖNHERR GYULA *Előszavával*, LXV–LXXV).

* * *

---

* C) A kötetben idézett, fontosabb tételek szerepelnek. A teljes sorozat könyvészete: CVH I/20, 15* és 18–19*. *Open Access: <https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cvh>*. A következő (D–E–F) alfejezetek válogatás jellegűek.

MVH II/1

Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526 / Relationes Oratorum Pontificiorum 1524–1526, Budapest 1884 (CLIV + 472 p.) (IPOLYI ARNOLD püspök *Előszavával*, XV–XXI; FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével* LXXXIX+CLIII) [Sajtó alá rendezte ÓVÁRI LIPÓT].

MVH II/2

Buonvisi bíbornok bécsi nuntius jelentései. Budavár felszabadításának kétszázados emlék-ünnep alkalmából közrebocsátva / Relationes Cardinalis Buonvisi in Imperatoris et Hungariae Regis curia nuntii apostolici anno MDCLXXXVI exaratae. In anniversarium arcis Budae ducentis abhinc annis recuperatae memoriam typis vulgatae, Budapest 1886 (CLVI + 310 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével* LXXV–CLVI) [Sajtó alá rendezte ÓVÁRI LIPÓT].

MVH II/3

Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből 1592–1600 / Relationes Nuntiorum Apostolicorum in Transilvaniam missorum a Clemente VIII 1592–1600. A Vatikáni Magyar Okirattár-Bizottság megbízásából a vatikáni s egyéb külföldi levéltárakban gyűjtötte és közrebocsátja VERESS ENDRE, Budapest 1909 [XXXVI + 488 p.] [F(RAKNÓI) V(ILMOS) *Bevezetésével*, V–XX].

B) MONUMENTA EPISCOPATUS VESPRIMIENSIS

MREV I

A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja a Római Magyar Történelmi Intézet / Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis. Munificentia Caroli L[iberi] B[aronis] Hornig episcopi Veszprimiensis edita a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. I: 1103–1276, Budapest 1896 (CLX + 410 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével*, LXIX–CLX).

MREV II

A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja a Római Magyar Történelmi Intézet / Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis. Munificentia Caroli L[iberi] B[aronis] Hornig episcopi Veszprimiensis edita a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. II: 1276–1415, Budapest 1899 (CII + 468 p.) (FRAKNÓI VILMOS *Bevezetésével*, XXXIX–CII).

MREV III

A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja a Római Magyar Történelmi Intézet / Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis. Munificentia Caroli L[iberi] B[aronis] Hornig episcopi Veszprimiensis edita

a *Collegio Historicorum Hungarorum Romano. III: 1416–1492*, Budapest 1902 (CXXVI + 394 p.) (LUKCSICS JÓZSEF *Bevezetésével*, LXV–CXXVI).

MREV IV

A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára, báró Hornig Károly veszprémi püspök megbízásából közrebocsátja Lukcsics József dr. / Monumenta Romana Episcopatus Vespriensis. Munificentia Caroli L[iberi] B[aronis] Hornig episcopi Vespriensis edidit Josephus Lukcsics dr. IV: 1492–1526. Pótlékkal az I–III. kötethez / Cum supplementis ad tomm. I–III, Budapest 1907 (CXII + 564 p.) (*Bevezetés* LXIX–CXII [I: A veszprémi püspökök 1492–1526. II: A veszprémi püspökök okmányok alapján kijavított névsora. III: Az oklevéltár befejezése]).

C) COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CVH I/1

ARTNER EDGÁR: „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”. *AVatikáni Levéltárnak... Okiratai... / "Hungary as Propugnaculum of Western Christianity". Documents from the Vatican Secret Archives (ca 1214–1606)*, bev. TUSOR PÉTER; kiad. SZOVÁK KORNÉL–TÖRÖK JÓZSEF–TUSOR PÉTER, Budapest–Róma 2004 (CCVI + 336 p.).

CVH I/1exc.

TUSOR PÉTER: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban / The Hungarian Historical Research in the Vatican*, Budapest–Róma 2004 (CCXXIX p.).

CVH I/3

TUSOR PÉTER: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században / Purpura Pannonica. The "Cardinalitial See" of Strigonium and its Antecedents in the 17th Century*, Budapest–Róma 2005 (334 p.).

CVH I/4

Gli Archivi della Santa Sede e il Regno d'Ungheria (secc. 15–20). In memoriam Lajos Pásztor / Az Apostoli Szentszék levéltárai és Magyarország (15–20. sz.). Tanulmányok Pásztor Lajos, a Vatikáni Titkos Levéltár magyar levéltárosának emlékére, a cura di GAETANO PLATANIA–MATTEO SANFILIPPO–PÉTER TUSOR, Budapest–Roma 2008 (XVIII + 322 p.).

CVH I/5

Erdély és a Szentszék a Báthoryak korában. Okmánytár II (1595–1613) / Transilvania and the Papacy in the Age of the Báthorys. Documents II (1595–1613), bev., kiad. KRUPPA TAMÁS, Budapest–Róma–Szeged 2009 (XXXI + 303 p.).

CVH I/7

Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605) / Documents of papal Consistories about the Lands of the Holy Crown of Hungary (1426–1605), bev. TUSOR PÉTER, kiad. TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR, Budapest–Roma 2011 (LXVIII + 304 p.).

CVH I/8

Magyarország és a római Szentszék. [I:] Források és távolatok (Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére) / Hungary and the Holy See of Rome. [I:] Sources and Perspectives (Studies in Honour of Cardinal Erdő), szerk. TUSOR PÉTER, Budapest–Róma 2012 (466 p.).

CVH I/9–10

Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536) / The Camera Apostolica's Documents about the Lands of Hungarian Holy Crown (1297–1536). I: Obligationes, Solutiones. II: Divisiones, Provisiones, Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Obligationes particulares, Legationes, Varia, Taxae, ed. † LUKSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS ET AL. (NEMES GÁBOR; KOLTAI ANDRÁS–KALOTAI NOÉMI–KISS GERGELY–MATUS ZSANETT; C. TÓTH NORBERT–BUJDOSÓ ÁDÁM), Budapest–Roma 2014 [(XIV + 384 p. és 488 p.).

CVH I/12

Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brévéi (1523–1526) / The Hungarian-related Breves of Pope Clement VII (1523–1526), bev., kiad. NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2015 (XXII + 207 p.).

CVH I/13

TUSOR PÉTER: *Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány) / Pázmány, the Jesuit Prelate. His Appointment as Primate of Hungary, 1615–1616 (A Micropolitical Study)*, Budapest–Róma 2016 (460 p.).

CVH I/15

Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni kutatások a 21. században [Tanulmányok Török professzor tiszteletére] / Hungary and the Holy See of Rome. II: Hungarian Historical Research of the 21th Century in the Vatican [Studies in Honour of Professor Török], szerk. TUSOR PÉTER–SZOVÁK KORNÉL–FEDELES TAMÁS, Budapest–Róma 2017 (436 p.).

CVH I/16

Regesta supplicationum 1522–1523. A VI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények / The Supplications Relating to the Kingdom of Hungary Approved under Pope Hadrian VI, bev., kiad. LAKATOS BÁLINT, Budapest–Róma 2018 (288 p.).

CVH I/17

Pápai csapatok Magyarországon (1595–1597, 1601) [Gianfrancesco Aldobrandini levelezése] / *Papal Troops in Hungary (1595–1597, 1601) [The Correspondence of Gianfrancesco Aldobrandini]*, bev., kiad. KRUPPA TAMÁS, Budapest–Róma 2020 (XXIX + 290 p.).

CVH I/18

Ordinationum documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523). Ex Libris formatarum Camerae Apostolicae collecta / Klerikusszentelések a Római Kúriában a Magyar Szent Korona országaiból (1426–1523). Az Apostoli Kamara Libri formatarum bejegyzései, bev., kiad. FEDELES TAMÁS, Budapest–Róma 2021 (LXXXVI + 576 p.).

CVH I/20

TUSOR PÉTER: *Monumenta és Collectanea. Magyar történeti kutatások a Vatikánban (1881–2021) / Hungarian Historical Research in the Vatican (1881–2021)*, Budapest–Róma 2022 (262 p.).

CVH I/21

Magyarország és a római Szentszék III / Hungary and the Holy See of Rome. Exquisiteae lubricationes Cornelio Szováák amicaliter dicatae, szerk. TUSOR PÉTER–KANÁSZ VIKTOR, Budapest–Roma 2022 (468 p.).

CVH I/22

GIULIO MERLANI: *Papato e politica internazionale nel Seicento. Il nunzio Francesco Buonvisi alla corte di Leopoldo I d'Asburgo imperatore e re d'Ungheria / Pápaság és nemzetközi politika. Francesco Buonvisi nuncius Habsburg I. Lipót császár és magyar király udvarában*, Budapest–Roma 2023 (280 p.).

* * *

CVH II/5

KRUPPA TAMÁS: *A kereszt, a sas és a sárkányfog. Kelet-közép-európai törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korban (1578–1597) / The Cross, the Eagle and the Dragon's tooth. Plans for an anti-Ottoman league and battles against the Ottomans in the Báthory era (1578–1597)*, Budapest–Róma 2014 (516 p.).

CVH II/6

TUSOR PÉTER: *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről. Családja, katolizálása, misszionálása. (A Pázmány–Tholdy archívum irataival / Péter Pázmány's Process of Enquiry. His Family, Catholicisation, Missions (With the Papers of the Pázmány–Tholdy Archives)*, Budapest–Róma 2017 (462 p.).

CVH II/7

ROTRAUD BECKER–PÉTER TUSOR: *”Negozio del S.r Card. Pasman”*. Péter Pázmány’s Imperial Embassy to Rome in 1632 (With Unpublished Vatican Documents) / Pázmány Péter 1632-es császári követsége Rómában (Kiadatlan vatikáni forrásokkal), Budapest–Rome 2019 (482 p.).

CVH II/8

The Legation of Angelo Pecchinoli at the Court of the King of Hungary (1488–1490) / Angelo Pecchinoli pápai legációja a magyar királyi udvarban (1488–1490), intr., ed. by ANTONÍN KALOUS, Budapest–Rome 2021 (LXXIX + 307 p.).

CVH II/9

Forgách Ferenc Okmánytár. Levelek és iratok (1586–1615) / Ferenc Forgách Chartulary. Letters and Papers (1586–1615), bev., kiad. KRUPPA TAMÁS, Budapest–Róma 2022 (XXXIII + 496).

D) NEKROLÓGOK

ÁLDÁSY ANTAL: *Fraknói Vilmos (1843. február 27. – 1924. nov. 20.)*, Századok 58 (1924) 837–841.

ÁLDÁSY ANTAL: *Fraknói Vilmos emlékezete*, KSz 39 (1925) 449–460.

ÁLDÁSY ANTAL: *Fraknói Vilmos emlékezete*, Turul 40 (1926) 1–5.

ANGYAL DÁVID: *Fraknói Vilmos (1843. február 27. – 1924. november 20.)*, Magyar Bibliofil Szemle 1 (1924) 129–131.

BERZEVICZY ALBERT: *Fraknói Vilmos emlékezete (Felolvasta a M. Tud. Akadémiának 1927 május 8-án tartott ünnepi közülésén)* (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek 20/2), Budapest 1927.

BERZEVICZY ALBERT: *Fraknói Vilmos emlékezete. Felolvastatott az Akadémia 1927 május 8-án tartott ünnepi közülésén*, BSz 207 (1927) 599. sz., 1–39.

BERZEVICZY ALBERT: *Fraknói Vilmos síremléke előtt. Beszéd Fraknói Vilmos síremlékének felavatásán, 1929 okt. 10.*, BSz 215 (1929) 624. sz., 289–291.

BERZEVICZY, ALBERT: *Guillaume Fraknói, historien hongrois (1843–1924)*, Revue des Études Hongroises 6 (1928) 139–165.

BERZEVICZY, ALBERTO: *Il vescovo Guglielmo Fraknói*, Corvina 4 (1924) 5–6.

CSÁNKI DEZSÓ: *Fraknói Vilmos (1843–1924)*, LK 2 (1924) 208–211.

SZÁSZ KÁROLY: [*Búcsúztató beszéd*] *Fraknói Vilmos ravatalánál*, A Kisfaludy-Társaság Évtapjai 57 (1924–1928) 350.

TÓTH LÁSZLÓ: *Fraknói Vilmos (1843–1924) †*, MKSz (1924) 98–105. [Budapest 1925. külön is].

E) ÉLETRAJZI IRODALOM

- á–r: *Dr. Fraknói Vilmos*, Vasárnapi Újság 22 (1875) 16. sz. 1–2.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *Fraknói Vilmos és a „Monumenta Vaticana Hungariae Historiam Illustrantia” megindítása*, MEV–Regnum 8 (1996) 3–4. sz., 61–72.
- ADRIÁNYI GÁBOR: *Fraknói Vilmos javaslata a Szentszék levéltári forráskiadására*, MEV–Regnum 19 (2007) 1–2. sz., 149–160.
- ADRIÁNYI, GABRIEL: *Der Beitrag des ungarischen Domkapitulars und Historikers Vilmos Fraknói (1843–1924) zur Öffnung der Vatikanischen Gebeimarchiv*, Festgabe für Karl Josef Rivinius SVD (Theologie und Hochschule 1), hg. v. Reimund Haas–Eric W. Steinhauer, Münster 2006, 183–203.
- BÁRÁNY ZSÓFIA: *Fraknói Vilmos „Akadémiánk tudós, szeretetreméltó főtitkára”*, A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai (szerk. Szilágyi Adrienn), Budapest 2023, 261–268.
- CSÁSZTVAY TÜNDE: *Fraknói Vilmos emlékülés*, MEV–Regnum 6 (1994) 1–2. sz., 247–248.
- CSORBA LÁSZLÓ: *A Római Magyar Történeti Intézet megalapítása és első évei (1895–1922)*, Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos, kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995) (szerk. uő), Budapest 1998, 7–18.
- CSORBA LÁSZLÓ: *Fondazione dell’Istituto Storico Ungherese a Roma (1895–1922)*, Cento anni al servizio delle relazioni ungaro-italiane. Gli istituti ungheresi, scientifici, culturali ed ecclesiastici di Roma (1895–1995) (a cura di László Csorba), Budapest 1998, 7–17.
- DRASKÓCZY ISTVÁN: *Fraknói e le ricerche della storia medievale in Ungheria*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004 (Conferenze e convegni), a cura di László Csorba–Gyöngyi Komlóssy, Roma 2005, 372–379.
- ERDŐ PÉTER: *Das oberste Patronatsrecht der ungarischen Könige in der Forschung von Vilmos Fraknói*, Folia Theologica 8 (1997) 157–168.
- ERDŐ PÉTER: *Il supremo patronato dei re ungheresi nella ricerca di Vilmos Fraknói*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004, 357–364.
- FAZEKAS CSABA: *Fraknói Vilmos béketerve 1917 őszén*, Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica 26 (2022), 3. sz., 84–95.
- GALAMBOS FERENC: *Fraknói Vilmos 1843–1924*, Könyvtáros 27 (1977) 617–619.
- GERGELY JENŐ: *Fraknói e la Chiesa Cattolica in Ungheria*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004, 365–372.
- GRAFINGER, CHRISTINE MARIA: *Ricerche di Vilmos Fraknói nel Vaticano*, CVH I/4, 247–254.
- HERMANN ÉGYED: *Fraknói Vilmos*, Jelenkor 5 (1943) 24. sz., 8–9 (újraközölve: RÓNAY LÁSZLÓ, *A lelkek visszabódítása. Katolikus újjászületés 1890 és 1920 között*, Budapest 2014, 197–206).

- HERMANN, EGIDIUS O. Praem.: *Guillaume Fraknói*, Nouvelle Revue de Hongrie 68 (1943) 226–233.
- HORVÁTH JENŐ: *Történet szemléletünk egysége és a történelmi Magyarország. Karácsonyi és Fraknói szellemi öröksége*, Budapest 1937.
- KUNSZERY GYULA: *Fraknói Vilmos és a „Buda halála”*, Vigilia 29 (1964) 575–576.
- MRKONJIC, TOMISLAV: *Una proposta di Vilmos Fraknói per la mediazione di Benedetto XV durante la prima guerra mondiale*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004, 343–356.
- NAGY KATALIN: *Fraknói Vilmos kutatási kérelmei a Vatikáni Apostoli Levéltárban (1881–1885)*, CVH I/21, 307–322.
- PÁSZTOR LAJOS: *Guglielmo Fraknói e gli archivi italiani*, Rassegna d’Ungheria 4 (1944) n. 1 (Gennaio), 3–8.
- PÁSZTOR LAJOS: *L’Istituto Storico Ungherese a Roma e il vescovo Vilmos Fraknói*, Archivio della Società Romana di Storia Patria 100 (1977) 143–166.
- PÁSZTOR LAJOS: *Vilmos Fraknói e i «Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia»*, Rivista di Studi Ungheresi 10 (1995) 44–59.
- ROTTLER FERENC (szerk.): *Egyház, műveltség, történetírás. Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos* (Történetírók Tára), Budapest 1981.
- ROTTLER FERENC: *Fraknói Vilmos történetírói pályakezdése (1861–1871)*, Századok 103 (1969) 1046–1076.
- ROTTLER FERENC: *Vilmos Fraknói’s publicistische Tätigkeiten*, Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Historica, Budapest 1970, 87–100.
- SANTIFALLER, LEO: *Briefe von Wilhelm Fraknói zu Theodor Sickel aus den Jahren 1877 bis 1906*, Römische Historische Mitteilungen 6–7 (1962–1964) 191–351.
- SEBŐK FERENC: *Fraknói Vilmos jelentősége a Jagelló-kor kutatásában*, Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére (szerk. Koszta László), Szeged 1995, 431–443.
- SOMKUTI GABRIELLA: *Fraknói Vilmos a Széchényi Könyvtár élén*, Könyvtáros 41 (1991) 481–487.
- SOÓS ISTVÁN: *Fraknói e le ricerche di storia moderna in Ungheria*, Annuario dell’Accademia d’Ungheria in Roma 2002–2004, 380–388.
- SZEKFŰ GYULA: *Aszázszentendős Fraknói Vilmos*, Olasz Szemle 2 (1943) 3. sz., 1267–1274.
- SZEKFŰ GYULA: *Il centenario della nascita di Guglielmo Fraknói – 1943*, Corvina 6 (1943) 425–434.
- SZILÁGYI ÁGNES JUDIT: *Fraknói Vilmos barátai és tudományos ellenfelei*, Tanító 40 (2002) 10. sz., 30–31.
- R. TAKÁCS OLGA: *Fraknói Vilmos olasz kapcsolatai*, A magyar művelődés és a kereszténység III. (A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai Róma–Nápoly, 1996. szeptember 9–14.), szerk. Jankovics József–Monok István–Nyerges Judit, Budapest–Szeged 1998, 1323–1327.
- R. TAKÁCS OLGA: *Fraknói Vilmos olasz kapcsolatai*, Európai Utas 8 (1997) 1. sz. 67–68.

- R. TAKÁCS OLGA: *Róma ellenállhatatlan. Vonások két századvégi pap-tudós portréjéboz, Vigilia* 57 (1992) 6. sz., 436–441.
- TULOK MAGDOLNA: *A százéves Római Magyar Akadémia Fraknói-könyvtárának viszonytagságai, Könyvtári Figyelő*, 41 (1991) 1. sz., 68–74.
- TUSOR PÉTER: *Fraknói Vilmos és a püspöki kar. A római történeti intézet alapítástörténetéhez (1905–1913)* (CVH III/3. Fraknói Műhelyelőadások 3), Budapest 2025 [s.a.].
- TUSOR PÉTER: *Fraknói, Haynald, Ipolyi és a Monumenta Vaticana [Hungariae]. Egy historiográfiai diskurzus (2004–2024) tanulmányai* (CVH III/2. Fraknói Műhelyelőadások 2), Budapest 2024.
- TUSOR PÉTER: *Vilmos Fraknói's Heritage in Rome. The Hungarian Historical Research in the Vatican* (Storia d'Ungheria – History of Hungary 1) Viterbo 2024.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: *Változatok a liberalizmusra, Liget* 7 (1994) 4. sz., 3–17; A tűzvész tanú (Liget Könyvek), Budapest 1995, 34–52.
- ŽABOKLICKI, KRZYSZTOF: *A lengyel történészek Rómában Fraknói Vilmos idejében és a Lengyel Könyvtár megalapítása, MEV–Regnum* 7 (1995) 3–4. sz., 171–177.
- ZELLIGER ALAJOS: *Magyar írók életrajza. Fraknói Vilmos, Figyelő* 24 (1888) 228–230.

F) LEXIKOGRAFIA

- BILICSI ERIKA: *Fraknói Vilmos, Akadémikusok. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai* (MTA KIK), <https://akademikus.mtak.hu/adatlap/fraknoi-vilmos/>.
- BRÜSZTLE, IOSEPHUS (ed.): *Recensio univrsi cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis I–IV, Quinque-Ecclesiis 1874–1880, IV, 317–318.*
- FEKETE GÉZÁNÉ (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai (1825–1973)*, Budapest 1975, 79–80.
- FODOR JÓZSEF: *S.E.R. Fraknói Vilmos dr. (1874-ig Frankl), Várad felszabadítása 1692-ben és XII. Incze pápa, Fraknói Vilmos váradi kanonoktól. Nyomtatott a vatikáni pápai nyomdában, Róma 1892, repr. Nagyvárad 2024,*¹ I–IV.
- FRANKNÓI (BIS 1874 FRANKL), VILMOS, *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* (Leibniz-Institut für Ost- und Südost-Europaforschung), <https://www.biolex.iost-regensburg.de/BioLexViewview.php?ID=824>.
- Fraknói (Frankl), Wilhelm (1843–1924), Historiker, Österreichisches Biographisches Lexikon* (Austrian Centre for Digital Humanities and Cultural Heritage), https://biographien.ac.at/oeb/oebl_F/Fraknoi_Wilhelm_1843_1924.xml.
- Fraknói, Vilmos, Deutsche Biographie*, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd116692537.html?language=en>.

¹Fraknói közleménye a centenáriumi X. Fraknói Akadémia alkalmából jelent meg hasonmás kiadásban, püspöki előszóval, életrajzi függelékkel és a források fordításával.

KOZÁK PÉTER: *Fraknói Vilmos történész, római katolikus püspök*, 2013 (<https://www.nev-pont.hu/palyakep/fraknoi-vilmos-f64b2>).

Magyar Életrajzi Lexikon I, szerk. KENYERES ÁGNES, Budapest 1967, 535. MZsL 290.

MARKÓ LÁSZLÓ: *Fraknói Vilmos*, Markó László–Burucs Kornélia–Balogh Margit–Hay Diana (szerk.), *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai (1825–2002) I–III* (főszerk. Glatz Ferenc), Budapest 2003, I, 366–368.

ROMSICS IGNÁC: *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*, Budapest 2011, 579–580.

SZÖLLÖSY KÁROLY: *A magyarországi római katolikus papság irodalmi munkássága a XI. századtól egész 1885-ig bezárólag I*, MS 17 (1886) 87–120, 108–109.

VICZIÁN JÁNOS: *Fraknói (1874-ig Frankl) Vilmos*, MKLex, ord. alph. (<https://lexikon.katolikus.hu/F/Fraknoi.html>).

Összeállította: TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR

RÖVIDÍTÉSEK

AAV	Archivio Apostolico Vaticano
AE	Archivum Ecclesiasticum
AÉ	Akadémiai Értesítő (A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője)
AHP	Archivum Historiae Pontificiae
ANR-Bihor ACERC	Románia Nemzeti Levéltára Bihar Megyei Szolgálat (Arhivele Naționale ale României – Serviciul Județean Bihor), A Nagyváradi Latin Szerartású Székeskáptalan Levéltára (Capitulul Episcopoi Romano-Catolice)
ASRS AA.EE.SS	Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali, Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
BDHIR	Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom
BSz	Budapesti Szemle
CAV	Collectanea Archivi Vaticani
CST	Collectanea Studiorum et Textuum (<i>Collectanea Studiorum et Textuum I/1–6. II/1–2</i> ; szerk. TUSOR PÉTER, Budapest 2015–2024)
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae (<i>Collectanea Vaticana Hungariae I/1–24. II/1–II</i> ; szerk. TUSOR PÉTER, Budapest–Róma 2004–2024)
DBI	Dizionario Biografico degli Italiani (vol. 1–100, Roma 1960–2020)
DF	Diplomatikai Fényképtár
DL	Diplomatikai Levéltár
DHHE	Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae
ELTE EKK	Eötvös Loránd Tudományegyetem – Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Kézirattár
ESz	Egyháztörténeti Szemle
GyEL	Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ Levéltára
HK	Hadtörténelmi Közlemények
HTK	Hittudományi Kar
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
KEMKI ADK	Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet, Archivum és Dokumentációs Központ
KPI	Központi Papnevelő Intézet
KSz	Katolikus Szemle (Katholikus Szemle)
LK	Levéltári Közlemények
LSz	Levéltári Szemle

MEI	Magyar Egyháziroldalmi Iskola
MÉL	Magyar Életrajzi Lexikon (<i>Magyar Életrajzi Lexikon I–IV</i> , főszerk. KENYERES ÁGNES, Budapest 1967–1994)
MEV–Regnum	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum
MHH	Monumenta Hungariae Historica (Magyar Történelmi Emlékek)
MHI	Monumenta Hungariae Italica (Olaszországi Magyar Oklevéltár)
MKL	Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája
MKLex	Magyar Katolikus Lexikon (<i>Magyar Katolikus Lexikon I–XVII</i> , szerk. DIÓS ISTVÁN–VICZIÁN JÁNOS, Budapest 1993–2014)
MKsz	Magyar Könyvszemle
MNG	Magyar Nemzeti Galéria
MNL-OL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
MOE	Magyar Országgyűlési Emlékek
MÖStA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs
MREV	Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis (<i>Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára I–IV</i> , szerk. FRAKNÓI VILMOS–LUKCSICS JÓZSEF, Budapestini 1896–1907)
MS	(Új) Magyar Sion
MTA (RAL)	Magyar Tudományos Akadémia (Régi Akadémiai Levéltár)
MTA KIK(K)	MTA Könyvtár és Információs Központ (Kézirattár)
MVH	Monumenta Vaticana Hungariae (<i>Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni Magyar Okirattár; I/1–6. II/1–3</i> , szerk. FRAKNÓI VILMOS, Budapestini 1881–1909)
MZsL	<i>Magyar Zsidó Lexikon (Magyar Zsidó Lexikon</i> , szerk. Ujvári Péter, Budapest 1929)
MZsO	Magyar–Zsidó Oklevéltár
NBD	Nuntiaturberichte aus Deutschland
PKt	Pálos Könyvtár
PL	Prímási Levéltár
PPKE	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
<i>Püspöklexikon 1804–1918</i>	<i>Magyarország egyházmegyei és főpásztorai. Intézménytörténeti – életrajzi lexikon 1804–1918 (CST III/I–V)</i> , szerk. SZIRTES ZSÓFIA–TUSOR PÉTER–RUPERT KLIEBER, Budapest 2024
OSzK(K)	Országos Széchényi Könyvtár (Kézirattár)
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
ÖStA HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv
RMK	Régi Magyar Könyvtár
RMNY	Régi Magyarországi Nyomtatványok
RNyT	Régi Nyomtatványok Tára
SZINNYEI, <i>Magyar írók</i>	SZINNYEI JÓZSEF, <i>Magyar írók élete és munkái I–XIV</i> , Budapest 1891–1914

-
- THEINER, *Vet. mon. Hung.* AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia*. I: 1216–1352. II: 1352–1526, Romae–Parisiis–Vindobonae 1859–1860
- THEINER, *Vet. mon. Slav.* AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*. I: *Ab Innocentio PP. III. usque ad Paulum PP. III (1198–1549)*. II: *A Clemente VII usque ad Pium VII (1524–1800) cum additamentis saec. XIII et XIV*, Romae–Zagrabiae 1863–1875
- TSz Történelmi Szemle
TT (Magyar) Történelmi Tár
VFL Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár

SUMMARIES

I. CHAPTERS FROM THE FRAKNÓI BIOGRAPHY

I. THE FAMILY AND HOMELAND OF VILMOS FRAKNÓI

Vilmos Fraknói was an important figure of the Hungarian ecclesiastical middle class of the 19th century, who had an exceptional clerical career. Thanks to his talent and the support of his patrons and superiors, he was able to pursue his academic activities professionally as a priest.

From a rural background in Nyitra (Nitra) County, as a Catholic priest of Jewish origin, he came to the forefront of Hungarian ecclesiastical and secular science, and for a time he was a member of the leadership of the Hungarian Academy of Sciences. Vilmos Frankl was born on 27 February 1843 to Jewish parents in Ürmény, Nyitra County. His father, Sándor Frankl, served as a manorial physician on the Ürmény estate of the Hunyady Counts, one of the most advanced farms in Nyitra County, and converted to Catholicism. His wife, Johanna Gerstl, however, remained a Jew until her untimely death in 1845.

The study includes a source-based description of place and time of birth, village of birth and baptism. The family circumstances of the parents are examined: the ancestors of Sándor Fraknói and Johanna Gerstl and their life histories; the father's remarriage; an overview of Fraknói's siblings and relatives. Vilmos was baptised at the age of two, when he was a toddler, while his mother was still alive, in the Roman Catholic ceremony in the Catholic Church of St. László (Ladislaus) of Ürmény, part of the Archdiocese of Esztergom, together with his two sisters. Sándor Frankl later became a manorial physician at the Érsekújvár (Nové Zámky) estate of the Archdiocese of Esztergom, and allowed his talented son to enter the Church.

The presentation of Vilmos Fraknói's family circumstances and the early stages of his life also sheds light on the assimilation strategies of Hungarian Jewry and the role of the Catholic Church in social mobilization in the middle third of the 19th century.

BALÁZS RÉTFALVI

2. ON FRAKNÓI'S EARLY CAREER AS A HISTORIAN
(with his letters to Prince Primate Simor publicized)

Based on the 1924 *curriculum vitae* of Fraknói's and his biography of the previous year, the essay traces the years of his studies, their decisive moments and the actors in his career choice. A surprising result is that Fraknói, born in 1843, was – according to his own account – a minor seminarian in Nagyszombat (Trnava), which dates from 1849–1850, since the institution closed its doors in 1850. He eventually continued his secondary school studies at the Benedictines in Esztergom, where he was greatly influenced by Jakab Zsigmond Ferenczy OSB, his professor of History and Hungarian. From 1855 he was a student and *convictor* at the Archepiscopal Gymnasium in Nagyszombat, from 1856 a cleric, a resident of the *Seminarium Marianum*, and from that time on a fellow student of Károly Hornig. He was only 15 years old, when in the summer of 1858, he was assigned to the Central Seminary by Prince Primate János Scitovszky. It was within the walls of the *Seminarium Centrale*, reading the books of the Pauline library, that his vocation as a historian matured. His first publications were related to the Seminary's School of Ecclesiastical Literature and he was involved in the translation into Hungarian of St. Augustine's *De Civitate Dei*.

His determination to become a historian turned into a firm decision by his successful application to the Hungarian Academy of Sciences in 1859–1860, and especially by the favourable assessment of Antal Csengery and Gusztáv Wenzel. Imre Szabó, papal prelate and rector of the seminary, and Cardinal János Scitovszky helped him to achieve this goal. Thanks to them, he was able to remain a resident of the Central Seminary after completing his theological studies, and in 1862 he enrolled in the Faculty of Arts, where he obtained a second doctorate after two years, in addition to his theological one. This special opportunity was based on Fraknói's early schooling and rapid study progress. According to canon law, he could not even be ordained as a subdeacon in 1862, at the age of 19.

From among the other ecclesiastical patrons to advance Fraknói's career, the Bishop József Lonovics of Csanád, the appointed Archbishop of Eger, who had returned home from exile, requires specific mention. It was at Lonovics's encouragement that he began to study Péter Pázmány. His three-volume series of Pázmány monographs (1868–1869 and 1872), based on eight years of research, brought Fraknói corresponding and full membership of the Academy, and the recognition and support of Mihály Horváth, who was initially reticent in the development of his academic career. After years of teaching at the Gymnasium in Nagyszombat in 1864/1865 and at the Lyceum in Esztergom in 1865–1871, Fraknói came to Pest and there, thanks to Arnold Ipolyi, with whom he became friends, came into closer contact with Horváth.

In addition to Scitovszky, who ordained Fraknói a priest in the Esztergom Basilica in 1865, another Archbishop of Esztergom, János Simor, also played an important role in the development of his scientific career. An analysis of Fraknói's letters to the

Prince Primate, published in the appendix, forms the second, more extensive part of the study. The documents allow us to draw several important conclusions. Fraknói's first research trips to Rome, Italy (1867 and 1870), Spain and France (1868) were made possible thanks to Simor's permission and various general and personal recommendations (e.g. to cardinals, Prime Minister Andrassy). All this, in addition to the undoubted personal interest of the Prince Primate in History, shows the extent to which contemporary interest in Fraknói's research, and in history in general, was different from that of today. It is noteworthy that Fraknói expects and anticipates direct ecclesiastical and didactic benefits from his expected results. What is more, when referring to the examples of his great predecessors, he formulates – in general terms – expectations towards the Prince Primate. In 1872 and 1873, both Fraknói and Simor stated that the main aim was to write a synthesis of Hungarian church history with a modern approach. Fraknói finally realised his "life's goal" in his monographic treatise on the relations between the Holy See and Hungary.

The letters preserved in the Primate's Archives, published in the Appendix, contain historically important information that Fraknói not only started his *Hungarica* research with the assistance of his archpastor, but also began to explore the archives of Hungarian aristocratic families thanks to Simor's intervention. This enabled him to study the documents of the Batthyány archives in Köpcsény (Kittsee) in the summer of 1872. The impressions he gained there may also have contributed to the fact that a few years later he began to collect private archives for deposit at the National Museum, which Antal Áldásy considered to be an outstanding achievement of his oeuvre. Fraknói's achievements in the systematic research of the *Hungarica* are better known, viz. the systematic exploration of diplomatic reports in Italy, especially in Rome and in Simancas. The discovery that Fraknói had not gained access to the Vatican archives before 1881 is a real gem in the history of research. He could only obtain indirect access to his material through the archives staff, for the first time by Theiner in the summer of 1870. The repertory-like information he had on the *Archivio Segreto's* fonds and Hungarian-related documents were based on lists from Paris, dating back to the Napoleonic period. In 1874, Fraknói intended to use the Prince Primate's new cardinal's dignity to have a senior official of the Vatican archives copy the Hungarian aspects of the 16th-century reports of the Viennese nuncios with him.

In the light of 14 years of persistent, increasingly impatient waiting, it is understandable why Fraknói, putting everything else aside, hurried to Rome in the spring of 1881 to finally receive the first two volumes of the *Nuntiatura Germaniae*, the reports of Cardinal Legate Campeggio preserved in the *Archivum Arcis*, the first four volumes of the *Lettere dei Principi* and the accounts of the papal tithes in Hungary. And even more understandable is the organisation of the broad ecclesiastical coalition which, with the persuasion of 43 bishops, cathedrals, chapters, grand chaplains, canons and monastic magistrates, made possible the foundation of the *Monumenta Vaticana Hungariae* in 1882 and the publication of the first volumes soon afterwards.

In view of the preceding events, it is surprising that from 1881 the main role of the episcopate was played not by Cardinal and Primate Simor, but by Cardinal Lajos Haynald, Archbishop of Kalocsa, in supervising and supporting the research of Hungarian history in the Vatican.

PÉTER TUSOR

3. VILMOS FRANKL AND THE HUNGARIAN
SCHOOL OF CHURCH LITERATURE
(1859–1861)

The study provides an insight into a little known period of Vilmos Frankl/Fraknói's life, the period of the first scientific attempts of the scholar who was to lay the foundations for modern Hungarian historiography and systematic Vatican research. Between 1858 and 1862, Vilmos Frankl was a student at the Central Institute for the Education of the Clergy (*Seminarium Centrale*) in Budapest. Since 1813, the seminary had a self-education circle for seminarists, which has continued its work under the name of the Hungarian Ecclesiastical Literature School since 1850 to this day. It has been intended to promote the linguistic, stylistic and rhetorical skills of the seminarians, in the framework of which translations, poems and studies are prepared and presented at their meetings; they also evaluate each other's work. The annual "output" is usually published as the *Munkálatok* (Acts) publications.

The present study shows that, in addition to the renowned scholar's priestly vocation, he had strong historical-scientific goals and interests from a very young age, and that he developed a strong affinity for them as a seminarist. Already at such an early age, at the dawn of his career, he displayed an objective critical vision, combined with a mature self-awareness. He is largely responsible for the establishment of this evaluative perspective within the School. Frankl was a full member of the School for two academic years between 1859 and 1861, but remained closely associated with it until his death. Between 1879 and 1892, Fraknói also offered a prize for the best students who had written the best dissertations on religious studies (preferably on church history).

GYÖRGY SÁGI

4. NOTES ON CANONICATE OF VILMOS FRAKNÓI IN NAGYVÁRAD (ORADEA)

The scholarly and commemorative literature on Vilmos Fraknói's career as a historian, science organizer and patron of the arts has so far paid little attention to the activities of this eminent scholar in relation to his ecclesiastical dignitaries. Even the few exceptions have mostly dealt with the difficulties and conflicts of his career as a high priest. Fraknói formulated his own human and research identity primarily in the context of his status as a clergyman, and by his own admission his main aim in life was "to explore the history of the Catholic Church in Hungary". Besides the titles and dignities he held in the Catholic Church, and which he mostly acquired early in life (canon of Nagyvárad [Oradea], titular abbot of Szekszárd, bishop-elect of Arbe [Rab], abbot of Szentjobb), gave him a social status and influence that greatly assisted him in his work. The most significant of these were his dignified ecclesiastical positions in the Diocese of Nagyvárad – his 46-years membership of the Cathedral Chapter of Nagyvárad and his nearly quarter of a century as Abbot of Szentjobb – provided a stable and substantial financial basis for his life and professional career. This paper summarises the historical and cultural background of Vilmos Fraknói's canonry at Nagyvárad, and his ecclesiastical, scientific and artistic activities related to the Nagyvárad *stallum*.

Vilmos Fraknói received his appointment on 24 March 1878, and on 8 April of the same year he was invested in one of the canonries, called literary canonry (*stallum litterarium*), of the Cathedral Chapter of Diocese of Nagyvárad. This peculiar and unique institution, uncommon in the history of the Hungarian Catholic Church, was then only 70 years old, but it was established at the beginning of the 19th century as the institutionalisation of a much older, almost half a millennium old local ecclesiastical tradition. Founded by King St. Ladislaus in the last decades of the 11th century, initially as a collegiate and later as a cathedral chapter, it was an important institution of ecclesiastical culture, especially historiography, in Hungary. Thanks mainly to its bishops of Italian and Dalmatian origin, it was already from the first third of the 15th century significantly influenced by the emerging Italian Proto-Renaissance and later by humanist culture. As a consequence, from the 1430s onwards, it became a common practice within the see to grant prestigious canonical estates to their holders, usually young ones, so that they could use them for higher studies abroad, mainly in Italy. In addition, it later became a means of rewarding acquired humanist culture and merits in its dissemination, and some members of the chapter established one of the earliest humanist literary circles (*contubernium, convivium*) of the early European Renaissance outside Italy at the court of Bishop János Vitéz (1445–1465) of Nagyvárad. The process, which continued with interruptions until the mid-16th century, came to an end with the late medieval disintegration of the diocesan organisation. After the religious wars, the Turkish destruction and the

difficult decades of reorganising the diocese afterwards, this tradition was revived at the court of Bishop Ádám Patachich (1759–1776), who organised a literary, artistic and scientific circle with an arcadian approach, now inspired by the ideas of the Church Enlightenment, partly using the canonry of the See. This custom was institutionalised at the beginning of the 19th century, when the former chapter of 10 stalls was enlarged to include 16 of them, and part of the new canonry posts were reserved to reward ecclesiastical figures who had distinguished themselves in the scientific and literary life of the country.

Vilmos Fraknói gained such a literary *stallum* at a relatively young age, which, with his annual net income of 15 to 20 000 forints per year, made him one of the 300 most important landowners in Hungary. Although the holders of the literary stallum were full members of the Nagyváradi Chapter, the special rules that applied to them gave them a great deal of freedom and room for manoeuvre within the framework of a regulated, ecclesiastical way of life. In the case of Fraknói, this meant almost complete exemption from the obligation of residency and from the liturgical duties of the chapter during the entire period of his canonicate. As a consequence, he gave up his right of gradual promotion in the chaplaincy as early as 1891, and retained all the time the minor titles he had held, the archpriesthood of Central Szolnok and later of Kraszna.

Despite his relatively loose relationship with his see, which became increasingly distanced from the end of the 19th century, Vilmos Fraknói's connections with the Diocese of Nagyváradi are well traceable. During his canonicate of more than four decades, he spent a considerable amount of time at Nagyváradi: initially – but less frequently in the later period – he spent the Christmas and the Easter holidays there, as well as the Cathedral's annual *patrocinium* (August 15, the Assumption of Mary), and attended the most important events in the life of the Cathedral (inaugurations, promotions, priestly anniversaries, funerals), as well as for recreation and official functions not directly related to the work of the Chapter.

Only a few, less significant episodes of his work as a historian can be linked to Nagyváradi, but many traces of his artistic patronage are still preserved in the city's built heritage (the ceiling paintings of the parish churches of Nagyváradi and Szentjobb, the 19th century stained glass ornaments and windows of the Episcopal Cathedral and Residence, the majolica relief of St. Ladislaus, etc.). In 1925, the literary canonry seat vacated upon the death of Vilmos Fraknói was inherited by Sándor Ernst, rector of the *Seminarium Centrale* in Budapest, but after the Second World War, the political situation and the loss of landed estates that had provided remuneration meant that the custom of donating literary stalls disappeared. The study concludes with Vilmos Fraknói's will, dated 1891 and authenticated by the members of the Nagyváradi Chapter, which contains one of the earliest version of his plans for a large-scale science patronage.

TÜNDE BALLA–ATTILA LAKATOS

5. A HISTORIAN IN A NEW ROLE

Fraknói, Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences

The name of Vilmos Fraknói is closely intertwined with the Hungarian Academy of Sciences and Hungarian historiography. Already in 1860, he won a prize in the Academy's competition, which attracted the attention of Arnold Ipolyi, and with his support he entered the academic world. In 1870 he was elected a corresponding member of the Academy, and in 1873 he became a full member and secretary of Class II.

At the Academy, he launched several new initiatives to modernize the study of History, and succeeded János Arany as Secretary-General in 1879. During his tenure as Secretary-General, a number of projects were carried out, such as the erection of the statue of János Arany, the Széchenyi Memorial Year, the interior design of the Academy's new building, and multiple donations enriched the Academy. During his office the Academy became the centre of the Hungarian scientific life.

As Secretary-General, he played a major role in the management and reorganisation of the Academy's staff, which, while not one of his most creative tasks, was an essential part of his job. His correspondence and reports not only deal with the internal affairs of the Academy, but also reflect his personal commitment and respect for his colleagues.

He left a lasting mark on the history of the Academy through his significant work as a historian and his role in its administration. He resigned as Secretary-General in 1889 to devote more time to his work as a historian.

ATTILA HÓGYE–CSONGOR CZIRÁKI

6. VILMOS FRAKNÓI AND THE EPISCOPAL
THRONE OF PÉCS

One of the most interesting questions of Vilmos Fraknói's life is why, despite his fame and work, he remained a member of the ecclesiastical middle class, why he could only be a titular (elected) bishop, why he could not actually head a diocese. During his lifetime, contemporary journalism was concerned with the question, and numerous reports claimed to know that the scholar priest would become Bishop of Nyitra, Vác, Kassa or Pécs, while other sources mentioned him as a candidate for the title of bishop of Nagyvárád. Upon his passing, obituaries and later memoirs also raised this question, and in particular, there arised some surprising theories concerning the bishop's seat at Pécs. According to several reports, in 1896 Fraknói was the candidate of the Hungarian government for the Bishopric of Pécs (*Quinqueecclesien.*), but the idea was ultimately defeated by Rome's opposition. The present paper uses Viennese and Vatican sources to clarify the events.

On 17 October 1896, Gyula Wlassics, Minister of Religion and Public Education, addressed a transcript to the common (Imperial and Royal) Ministry of Foreign Affairs in order to appoint Fraknói as Bishop of Pécs, among other issues. Referring to a verbal consultation with the Emperor-King, he asked for the consent of the Holy See. However, during the Foreign Minister's negotiations with the Vienna nuncio, it soon became clear that the Holy See did not consider Fraknói's appointment acceptable. The reasons given were a lack of pastoral experience, an unsuitable lifestyle and a lack of administrative skills. However, Wlassics insisted on Fraknói's candidacy. He asked Prince Primate Kolos Vaszary and Bishop Lőrinc Schlauch of Nagyvárád for information, and they cleared him of these charges. The government, citing the support and praise of the two prelates and Fraknói's academic merits, called on Agenor Gołuchowski, the Monarchy's Foreign Minister, to obtain the Apostolic See's prior approval. However, during the negotiations conducted through the Monarchy's Holy See envoy, the Papal Secretariat of State did not change its position. Fraknói, who had meanwhile arrived in Rome, unsuccessfully sought an audience with the Pope, and the difficulties surrounding his case finally led him to declare that he would not accept his appointment as Bishop of Pécs and would resign as a candidate. This meant that, despite any further attempts by the Hungarian government, he was finally deprived of the episcopate.

What could have been behind the Holy See's decision? In addition to the reasons listed by the Viennese nuncio, Hungarian public opinion at the time also mentioned Fraknói's family background and the Masonic stamp. The nunciature's reports reveal that József Samassa, Archbishop of Eger, was a serious domestic opponent of Fraknói, who made the same accusations against him before Nuncio Emidio Taliani did. We must suspect the Cardinal Secretary of State, the powerful Mariano Rampolla, of being behind the Holy See's refusal. The head of Vatican diplomacy must have frowned upon the increasing familiarity of Fraknói in Roman circles, and in particular his intimate relationship with Pope Leo XIII. His association with Masonic scholars, and perhaps also his background, might have been a source of resentment. At the same time, his appointment as bishop of the diocese, with the obligation of residency, would have been an excellent way of removing Fraknói from the Eternal City. This paper attempts to resolve and understand the contradiction.

With Rome's hindering of Vilmos Fraknói's higher ecclesiastical career, Hungarian and universal Catholicism became poorer with a great archpriest. Despite his title of bishop of Arbe, Fraknói remained a member of the ecclesiastical middle class until his death. His spiritual and human legacy, however, elevates him far above those who preceded him in his ecclesiastical career in the memory of posterity.

PÉTER TUSOR–VIKTOR KANÁSZ

7. FRAKNÓI AND THE TEMPTATION OF AUSTRIAN CITIZENSHIP

The study traces the last years of Vilmos Fraknói's career in Vienna in the context of the transnational family ties that developed as a result of the bourgeois mobility that unfolded in the Austro-Hungarian Empire. Through marriages in Moravia, his entire family had moved to Vienna by the turn of the century, and he provided advice and financial support for the education that would lay the foundations for their social advancement. He also officiated at the marriage ceremonies of several family members, usually in places that made the public aware of their status as members of the bourgeoisie. In 1914, in preparation for his retirement in Hungary, he followed his relatives and bought an apartment in the imperial city, which may have been personally motivated by a search for support in old age.

He remained present in Hungarian science and public life with his studies and political initiatives, and returned to Budapest for an extended period in October 1918. He described the bourgeois democratic revolution as a natural evolutionary phenomenon, and his statements legitimised the Károlyi government and its foreign policy, which met the Entente's expectations. In mid-November, the Ministry of Religion and Public Education, under his chairmanship, set up a special commission to prepare the sharing of the Monarchy's cultural heritage, which envisaged bilateral negotiations with Austria on the basis of the traditional Hungarian conception of public law, applying the principles of quota and parity. He arrived in Vienna on 17 March 1919 to coordinate the preparatory work for the sharing of court museums and common archives and to start negotiations, but he did not carry out any further substantial activities in this field. Although the Government of the Council (Soviet) Republic of Hungary confirmed his mandate and notification at the beginning of April, the successor body to the commission he chaired, the Directorate for Art and Museums, dismissed him two weeks later and ordered him to return home.

However, Fraknói did not comply with the order, and in May 1919 he took Austrian citizenship because of the hopeless conditions at home and for his personal safety. However, his decision was not made public and his notification was not revoked. This gave him the opportunity, as the chairman of the Hungarian liquidation committee, to examine the confidential historical documents relating to the outbreak of the First World War, and he attempted to clarify the role of the Hungarian government and István Tisza in the origins of the First World War in a German-language study published in the autumn on the basis of primary sources. After a year, he successfully applied for a revocation of his Austrian citizenship with the intention of emigrating. It was not until early 1922 that he finally left Austria, to escape the trap of tax prosecution for failure to file income tax returns during his Austrian citizenship. According to his later statement, he wanted to die in Hungary and be buried in Hungarian soil.

IMRE RESS

8. THE END OF THE CAREER

The last months, funeral and early memories of Vilmos Fraknói

By his old age, Vilmos Fraknói had become a nationally recognised and famous figure. His statements and scientific works were of considerable public interest. He celebrated his 80th birthday in 1923, but was diagnosed with colon cancer and underwent surgery in the spring of 1923 in Vienna. He then moved finally back home, lived in Zebegény and Budapest, then in the Park Sanatorium in Pest, and later spent his last months in the Red Cross Hospital in Buda. Here he worked mainly on the processing of the Corvin Library and on writing the history of the Hungarian Academy of Sciences, and finally passed away on 20 November 1924.

Fraknói was considered by the Hungarian Academy of Sciences and the Szent István (St. Stephen) Society as one of their own, providing funeral honours. The scientist was laid in state in the columned hall of the Academy. From there, his coffin was taken by horse-drawn carriage to the cemetery on Kerepesi út, accompanied by his relatives, Ferenc Kollányi and his admirers. The funeral service was conducted by Ottokár Prohászka. On the initiative of Albert Berzeviczy, a dignified burial monument was erected by 1929. The scholar-priest's memory did not fade after his death: a multitude of memorials, recollections and articles have recalled his figure. And on the 100th anniversary of his birth, he was commemorated by Gyula Szekfű in his native country and by the *Osservatore Romano* in his second homeland, Rome. The memory of this leading scholar of Vatican-Hungarian research was suppressed by the communist dictatorship following the Second World War. Despite this, the memory of Vilmos Fraknói lives on to this day, his importance is symbolised by the Vilmos Fraknói Prize, established by the Hungarian state in 2000, and his scholarly work is carried on by the academical Research Group of the Catholic University bearing his name.

VIKTOR KANÁSZ

II. FRAKNÓI'S OEUVRE AS A HISTORIAN AND SCIENTIST

I. FRAKNÓI, THE CATHOLIC HISTORIAN AND SCIENCE FOUNDER

Vilmos Fraknói's view of History was not free from the influences of Romanticism, and was based on historicism embedded in positivism. The quality and quantity of his work, his founding of series, journals and institutions, and in part his scientific creative actions in his academic positions, led him to be described as 'surpassing the sci-

entific achievements of his contemporaries'. Gyula Szekfű and Egyed Hermann gave his oeuvre a worthy place in the 1940s. Later, Marxist criticism obscured Fraknói's figure. Current historiography praises his work, but does not elevate it above those of his contemporaries. In the context of the 19th century and the early 20th century, the term 'conservative' is wrongly applied to him.

His approach, extending well beyond historicism, can be seen most directly and clearly not in his historical works, but in his publications on church politics. His writings reveal both a distinctive and a modern conception of Catholicism around 1870. On a historical basis, Fraknói sought to reassess the liberal, unfavourable view of 19th century Hungarian Catholicism. He expected the Catholic high clergy to play an organic, rather than an isolationist role in the life of the country, in the fields of science, culture and education. His own career would be a model of these ideals: from the late 1870s for a good decade, his career as an ecclesiastic (abbot, canon, bishop-elect) and secular career would simultaneously be upward. The latter was never in politics, but exclusively in the world of science (Secretary-General and then Vice-President of the Hungarian Academy of Sciences). His ecclesiastical publicity reveals in detail the framework of thought and interpretation within which his scientific texts can be placed. His goals as a historian were determined by his attitude to church politics. With his academic work, Fraknói aimed at the internal transformation of his own church as much as at reinterpreting its place and role in Hungarian society. By means of historicism, he sought to incite the high priesthood, historicising in appearances and jealously guarding its multiple privileges and, of course, its estates, to action.

As a scholar, Fraknói was first and foremost a Catholic, both ultramontane and a patriot. His choice of subjects and his approach to history are determined by his Catholicism. It is through this lens that he views his own time as well as history. It is within this framework that the objectives of his historiography and the realisation of those objectives need to be considered. At the same time, he is free from apologeticism. As early as 1861, he summed up his basic stance by stating that the historian's "special field is the past, his main law is love for justice". He exposed the conflict of Cardinal Péter Pázmány with the Holy See in the same way as he exposed the character flaws of Ignác Martinovics, a Jacobin revered as a national martyr. Fraknói was passionate about Catholic ideas in his quest for historical truth. His approach is based on the fact that he no longer sees historical problems as apologetic, but as a professional historian from the perspective of a teleological salvation history. In this respect, he is very close to Ranke, but he also surpasses him. It is his indirect theological approach, combined with his liberal arts studies, which gives the reason for his 'aspect-based' historiography, as emphasised by Gyula Szekfű. The Catholic character of his approach to history is indirect, apart from his works explicitly written on ecclesiastical history. His works are never theologised or made theological, or even religiously biased. Nevertheless, he sees the fulfilment of the Hungarian history he researches and views in holistic continuity in the fulfilment of its Catholic character, and he is constantly looking for

examples and experiences from the past. An excellent example of this is his biography of Werbőczy, published in 1899. Only some of his publications are directly concerned with church history, and a good part of them are on diplomatic, political or cultural history. He should not be, therefore, regarded as a mere church historian. Fraknói does not establish a transitional, path-finding perspective, but a new voice and with it a new vision in the ‘professionalising’ and ‘specialising’ Hungarian historiography.

Fraknói’s idea was a spiritually renewed Catholicism, autonomous and modern, i.e. socially sensitive, cutting-edge in science and culture, independent of the liberal state, but unfolding within a system of national liberalism and gaining recognition for itself in the free competition provided by liberalism. In his own church, he was close to Ottokár Prohászka and Sándor Giesswein. In the ‘race to win souls’, he himself was a leading figure in the field of historiography, in the organisation of scientific studies and, as a church dignitary, furthering scientific studies and the patronage of the arts. In addition to his unique approach, Fraknói’s historiography is characterised by a prolific professionalism based on incredible diligence. His treatment of diplomatic reports, which focuses on the widest available source base, brought a new tone and quality to domestic historiography. He can be regarded as the most important founders of modern medieval, early modern and modern historiography in Hungary, including many sub-disciplines, because of the versatility and scope of his work. His decades of research in Rome, his institute and his Vatican series have placed his oeuvre in a European perspective. His writings still serve as the starting point or the constituent elements of new narratives, whether medieval or early modern, and even, in part, in the field of modern scholarship. Alongside his Roman scholarly heritage, this is another enduring foundation of his local value as a historian.

Vilmos Fraknói can be defined as a “professional, progressive Catholic and patriotic priest-historian with a European horizon” in the ranks of historians of the period of the Reconciliation. He is the most emblematic figure of the beginnings of scientific historiography in Hungary.

PÉTER TUSOR

2. FRAKNÓI’S VATICAN RESEARCH AND THE MEDIEVAL HUNGARIAN HISTORY

One of the main focuses of Vilmos Fraknói’s work as a historian and writer was on the 15th–16th centuries, and in particular on the biographies of the public clergy – and to a lesser extent of the seculars. As a member and official of the Academy of Sciences, he played no small part in the organisation and management of scientific research, but the impact of his work began to be perceived in the long run. His research in the Vatican and the institutionalisation and regular organisation of source research there

focused attention on a source area that provided a wealth of small data sources for the study of everyday life and culture in the Middle Ages, an approach that later became dominant in Hungarian medieval research.

Among other things, Fraknói's efforts to systematically and completely explore the entire archival holdings and units of the Vatican's Hungary-related research proved decisive. By establishing the two series of source publications, which he founded and whose volumes he either compiled and edited himself or designated the content and the editor, he created a source base for researchers which not only facilitated subsequent scholarly research, but also determined both its themes and its direction. In particular, the volumes of the *Monumenta Vaticana* containing the Lateran bulls of Pope Boniface IX had a major impact on later studies, as did the source publications exploiting the lists of papal tithes, the Gentile-documents, the Matthias Corvinus correspondence and the registers of the Society of the Holy Spirit. The *Monumenta Romana* has become a model enterprise in the compilation of diocesan documentary archives, and the canonisation record in the first volume has proved to be a fertilizer in many fields of historiography.

The content of the sources Fraknói chose for publication later set the course for the development of historical geography, ecclesiastical social history – especially prosopography – diplomatic history, the history of religion and other fields of research in Hungary. His syntheses on the reign of Matthias and the Jagellonians, his syntheses on the history of relations between the Holy See and his monograph on the royal canon law are, like his source publications, reference works and handbooks for modern historiography, which form the basis for further research.

KORNÉL SZOVÁK

3. VILMOS FRAKNÓI, THE FOUNDER OF THE HUNGARIAN MEDIEVAL STUDIES

Fraknói's research on *Hungarica* (Hungary-related issues) in foreign archives and libraries has always been at the forefront of historiography, emphasising his merits. At the same time, Fraknói's role in increasing the domestic source base has not been emphasised. His early works were still written on strictly medieval topics in the early 1860s. These he created on the old, rudimentary source base, and today they have only historiographical value. From 1863 on, he published mainly modern church history studies, books and source publications, closely connected with his teaching activities in Nagyszombat (Trnava) and later in Esztergom. He clearly returned to pre-Mohács topics after his appointment as head of the library (2 April 1875), obviously after having become acquainted with the rich manuscript material of the Széchényi Library of the Hungarian National Museum. The present paper describes Fraknói's

pioneering role in Hungarian medieval studies, as head of the library, in the expansion of domestic sources and the preservation of domestic sources between 1875 and 1878. Together with his colleague János Csontos, he invented the institution of “family inheritance”, and thus began the process of bringing the documents of Hungarian noble families preserved in the rural mansions of the country into the museum.

His parallel with Gyula Pauler is particularly important for the understanding of Fraknói’s oeuvre, since they were not only contemporaries and fellow historians, but they had been friends since the 1860s. Fraknói took part in the reorganisation of the archives in the early 1870s and, seeing that the archives were only interested in collecting public records, opened the museum to private records. As a result, a well-defined – and instinctive – division of labour between the two institutions was established.

Since the cultivation of auxiliary sciences is particularly emphasized in medieval studies, the second part of the essay describes Fraknói’s relationship to the Hungarian Heraldic and Genealogical Society, founded in 1883. He declined Béla Radványzky’s invitation to participate in the foundation, but this is not to be seen as a sign of Fraknói’s insensitivity to the auxiliary sciences, but as an *ex officio* pose: the “treasury” opposition of the Academy’s Secretary-General to any “new formation”. Fraknói soon became reconciled to the Society, joined it, and in 1885 he also became a member of the board of directors. Later, some of his publications appeared in *Turul*.

Fraknói wrote summary biographies and thematic monographs instead of minor auxiliary research, but always used the latest methods of auxiliary science. His role in medieval studies is well illustrated by a comparison between the state of medieval studies in Hungary in 1860 and the state it had reached in 64 years by the time of Fraknói’s death in 1924. In Hungarian medieval studies, the results of the following six decades (1924–1982) are not even close to the previous one.

GYÖRGY RÁCZ

4. FRAKNÓI AND THE BEGINNINGS OF THE EARLY MODERN RESEARCH

The paper takes stock of the work of Vilmos Fraknói in the field of early modern history. Fraknói’s works on the 16th to 18th centuries can be grouped around four main topics: research on Péter Pázmány’s biography and his oeuvre; the history of domestic education and attendance at foreign universities; the history of Hungarian Diets (National Assemblies); and the relations between the Papacy and the Kingdom of Hungary. In addition, there is a fifth area on the frontier of the early modern period, the biography of Ignác Martinovics (1755–1795), leader of the Jacobin movement in Hungary. In conclusion, Fraknói’s research in several areas is still indispensable today, above all his findings on the life and work of Péter Pázmány, his works and source

publications on the relationship between the papacy and the Kingdom of Hungary, and last but not least his source publications on the history of the 16th century Hungarian Diet.

ISTVÁN FAZEKAS

5. TRAPPED IN NARRATIVES
Fraknói's textbook and reactions to it

The grammar school textbook of Vilmos Fraknói (Frankl), published in 1863 (corrected editions: 1864, 1866), received considerable press coverage. He was asked to write the book in the years before the Austro-Hungarian Compromise, when he was a university student, to counterbalance the Protestant secondary school textbooks that were so numerous at the time. Transylvania was portrayed as a place of unrest and the Transylvanian princes in a negative light. It was not widely praised in the press at the time of its publication, but later it was used as a point of attack against Fraknói in much of the press, as it was described as 'unpatriotic'. The textbook also played an important role in the smear campaign against the author in the 1870s. In the press, the accusations made against the textbook sought to appeal to emotions rather than to act as substantive criticism.

ZITA LÓRINCZ

6. GUIDED TOUR OF
THE LIBRARY EXHIBITION OF VILMOS FRAKNÓI
(1877)

In 1877, the Hungarian National Museum organised an exhibition on History and Literature of the Széchényi National Library, which included documents, codices and antiquarian books, as well as portraits and landscapes. Vilmos Fraknói, now in his second year as keeper of the library, put together an extremely rich exhibition.

His catalogue was published in the journal *Magyar Könyvszemle*, which he founded. Several documents appear in the subject index which are related to Fraknói's previous and later book research and his work as director. The Corvinas – with special reference to the philological research of János Vitéz –, the humanistic book culture and the tangible presentation of the retrospective historical bibliography in Hungarian, including the publications of Péter Pázmány, are all key points of interest for the librarian. With his multifaceted approach to these topics, Vilmos Fraknói anticipated many aspects of modern book history and library science. And through his work as a

scholar-organiser, he elevated bibliographical and book-historical research, practised as an auxiliary discipline before, to the status of a discipline in its own right.

The overview analysis of the exhibition object list reveals in detail the criteria for the selection of the presented library documents and evaluates the related research of Vilmos Fraknói from a scientific-historical point of view.

MÁRTON SZOVÁK

7. ABOUT THE SCIENTIFIC DEBATES OF VILMOS FRAKNÓI

Albert Berzeviczy, Chair of the Academy of Sciences for more than thirty years, named Kálmán Thaly, Lajos Kossuth and Henrik Marczali as Fraknói's most important debating partners in his 1927 work *The Memory of Vilmos Fraknói*. The designation of the debate partners – and thus indirectly of Fraknói's most important research topics – was in line with the scientific policy of the time, but the sources show that Fraknói had only one open exchange of correspondence with Thaly and Kossuth (in 1875 and 1877 respectively), and that he worked with the former on occasion. He maintained a particularly good and regular working relationship with Henrik Marczali, the third named debating partner. Fraknói's works on Hungarian statehood and public law were also subject to debates, but these are not mentioned in the memorial speech.

JULIANNA ORSÓS

8. FRAKNÓI'S PUBLIC JOURNALISM (1870–1918)

Vilmos Fraknói is remembered primarily as an outstanding historian, as a canon of Nagyvárád, or as the Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences. However, less is usually said about Vilmos Fraknói's public journalistic activities. Yet, throughout his long creative career, in addition to the many tasks he attended, he also expressed his public views on issues he considered important. In the period under review, he published more than 30 articles on three major topics. In the 1870s, he took a stand on the challenges of the period to Catholicism, including the issue of Catholic autonomy. In 1882, he became involved in the cultural debates (*"Kulturkampf"*) in Hungary concerning the forthcoming educational decrees, and continued to do so afterwards. Finally, during and after the First World War, he investigated the causes of the unfolding catastrophe and

the possibilities for peace. Fraknói's views, insights and positions in the fields of ecclesiastical, cultural and foreign policy are important elements in understanding his personality and his oeuvre.

RÓBERT P. OLÁH

9. THE LITERATURE OF THE FRAKNÓI OEUVRE
Science metrics analysis

Vilmos Fraknói's vast body of work was almost common knowledge even among his contemporaries, and his necrologues invariably highlighted his rich scientific heritage. The bibliography has also provided an opportunity to examine his work in terms of scientific metrics. He published 67 monographs and an impressive 226 papers, mainly in journals. He was also a prolific contributor to encyclopaedic dictionaries, with 230 in all.

So far, no attention has been paid to Vilmos Fraknói's reviews, although several of them are very interesting and educational. He wrote a total of seventeen of them during his lifetime, so he did not often make use that kind of publication. In his reviews, Fraknói stressed the importance of archival research and source publications in Hungary and abroad, especially in Italy, which were intended not only to serve Hungarian historiography but also to serve foreign historians who wished to study the history of Hungary. His review of the Vatican archival research is particularly interesting, and he made the important point that the focus of research should be on the 14th and 15th centuries.

In addition to his scientific publications, he published a substantial number of articles on other topics, almost a hundred in all. Of particular interest are his debates on scientific works, often of a topical and sectarian nature, the two most exciting of which were with Kálmán Thaly and Lajos Kossuth. More than a quarter of his non-academic publications are publicist writings, focusing largely on two periods or topics. Fraknói held strong views on Catholic autonomy and secularization. The other period, productive in journalistic terms, was the First World War. In his publicism, he did not deny his status as a historian: he collected, analysed, argued and synthesised information. His editorial work plays a major role in his oeuvre. He wrote few eulogies or necrologues, but almost all of them were about people he admired and to whom he owed a great deal, such as Flóris Rómer, Arnold Ipolyi, Lajos Haynald and Sándor Szilágyi.

GÁBOR NEMES

III. ITALY, ROME, VATICAN

I. HUNGARIAN HISTORIOGRAPHY IN A EUROPEAN CONTEXT

Vilmos Fraknói and his "Hungarian school of history" in Rome (1882–1905)

After the official opening of the Vatican Archives in January 1881, Vilmos Fraknói, canon of Nagyvárad, abbot of Szekszárd, and Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences, who earlier had been researching in Rome with special permission but had no direct access to the material, rushed to the Eternal City in May. He held talks with Cardinal Secretary of State Ludovico Jacobini, Cardinal Joseph Hergenröther, the archivist of the Holy Roman Church, and was even received in private audience by Pope Leo XIII (1878–1903). Fraknói's plan, presented to them, was for the Vatican sources to be published by the Apostolic See itself, partly with the help of priest-historians and at the expense of the Hungarian Church, in a series of its own. As he explained in a variety of ways, this venture would enable the papacy to catch up with the states actively supporting modern historiography without any particular sacrifices, and at the same time the international reputation of Hungarian Catholicism and scholarship would be greatly enhanced. Ultimately, his ambitious idea was well received by the Curia, provided that he succeeded in raising the necessary funds. At the same time, he asked for – and did receive – research permission to study Vatican sources relating to Hungary between 1300 and 1526.

On his return home, Fraknói immediately started organising. First of all, he informed Cardinal Primate János Simor, Cardinal Archbishop Lajos Haynald of Kalocsa, Bishop Arnold Ipolyi of Besztercebánya (Banská Bystrica) and Bishop Lőrinc Schlauch of Szatmár (Satu Mare) of the outcome of his negotiations in Rome. On 16 August 1881, having secured their support, he asked the Chapter of Nagyvárad to offer 500 forints per year for the publication costs of the newly established Vatican series, the *Monumenta Vaticana*, and “to ask all the chapters of the country to offer certain annual contributions for this purpose.” On the same day, the canons of Nagyvárad called upon all the chapters and the most wealthy monastic orders of the country, and one or two bishops to make donations. As the rest of the episcopate felt neglected, they were addressed by Fraknói in a letter of 23 November.

With one or two exceptions, the reactions were so favourable that in the summer of 1882, a total of about 170,000 lire were available for a period of ten years. In the meantime, a major confusion, fortunately successfully averted, was caused by the fact that in early March 1882, either in response to an action in Rome, or following a bishops' meeting, or both, Lajos Haynald modified Fraknói's ambitious idea. The undertaking was limited to the publication of sources relating exclusively to Hungary. Haynald's letter to the Holy See and Fraknói's negotiations in May 1882, when he hurried to the Eternal City to overcome the problems, had already included the matter of publishing Hungarian documents in the Vatican from the very beginning, i.e.

from 1881. In other words, the preliminary ideas were retroactively modified. In the course of his personal discussions in the Curia, Fraknói managed to avert the difficulties – the State Secretariat had also had concerns about the planned publication of the nuncios' reports – and to clarify the details. Following Lodovico Jacobini's agreement by letter of 19 May 1882, the founding meeting of the participants in the enterprise was held in Budapest on 4 June 1882, with Cardinal Haynald presiding.

The meeting precisely outlined the objective pre-approved by Rome and defined the name of the series. According to this, the aim of the undertaking is nothing less than the publication of "the historical monuments in the Papal archives relating to our Church and our country, in two series: *a*) the publication of the correspondence of the papal nuncios at the court of the Hungarian kings; *b*) the adaptation, completion and continuation of Theiner's *Monumenta Hungariam Sacram illustrantia*. The title of the work be: *Vatican Hungarian Documentary Library. Monumenta Tabularii Vaticani Hungarica*", which was later modified. At the meeting, an editorial committee was finally elected to direct the research, organise the publication and manage the funds. The institutional backing was provided by the Szent István [St. Stephen] Society, the scientific organisation of Hungarian Catholicism. Fraknói published the foundation documents in the summer of 1882 in the pages of the *Magyar Sion*. It was not only the historiographical importance of the enterprise that prompted him to do so. The haste seems to indicate that he also wanted to prove that the idea had been limited to the Hungarian dimension all along.

Between 1884 and 1891, under the direction of the Monumenta Vaticana-Commission, but actually under the direction of Vilmos Fraknói, eight volumes, mostly of heavy size, were published in quick succession, divided into two *series*. The editions were extremely ornate and sophisticated, with a large historical introduction in Latin and Hungarian, an index and, if not a large number of notes, an appendix of notes providing the most important information.

In the end, no publisher was indicated on the volumes published in Budapest, but the briefer of Pope Leo XIII praising the enterprise and the Papal and Hungarian coat of arms were placed at the beginning of each work. The publications were very well received by the peer review.

* * *

The ten-year pledges of the Hungarian chapters and archpriests expired in 1892, and were not renewed. The Monumenta Vaticana-Commission was not dissolved, but at the end of the first decade, which was not only encouraging but also bright, the work was continued in a completely new framework and along a new concept. Following the example of the Prussian and Austrian institutes that had been set up in the meantime, Fraknói also saw the future in institutionalisation. In his end-of-life retrospective, he speaks of his Institute of Hungarian History in Rome as early as 1882, when the *Momu-*

menta Vaticana Hungariae was launched. From 1892 onwards, the focus was on the establishment of the headquarters and the legal character of this virtual scientific institute. However, as he had not received any substantial support for this idea in Hungary, he alone realised his plan. The temporary fall in property prices in Rome enabled him to buy a plot of land in the park of the former *Villa Patrizi* from the proceeds of his own ecclesiastical benefices. It was here, near *Porta Pia*, that the headquarters of the Fraknói Institute of Hungarian History in Rome was built in 1894. However, it was not legally established. The building, with its solid elegance, was a private institute for Hungarian researchers who came to the Eternal City, above all for Vatican research.

Fraknói's Institute of History, which quickly became a scientific and cultural centre, soon launched a new type of series. As French research sought to make full use of the 13th-century Vatican source material, and the Germans and Austrians had already divided up the early modern material from Vienna (Prague) nunciature, which also contained a wealth of Hungarian references, Fraknói focused his institute's investigations on the 14th and 15th centuries. In contrast to the method of the *Monumenta Vaticana*, the Hungarian sources in the various Vatican registers, which were systematically reviewed as far as possible, were not selected according to their archival place or a particular historical topic, but were to be published according to dioceses. This procedure not only corresponded to the nature of the papal registers of the period, which mainly contained entries by diocese, but also made it possible to publish more colourful and often complementary sources (suplications, papal documents on various subjects). By the way, it was expected that the diocese concerned would support the publication of Roman sources from its own history. The latter idea, thanks to Cardinal Károly Hornig, was realised in the diocese of Veszprém, one of the largest dioceses in Medieval Hungary.

Despite the strikingly similar typography, it cannot be stated that *the Monumenta Romana* of the Hungarian dioceses was intended to replace the earlier *Monumenta Vaticana*. Indeed, the former method was by far not suitable for the publication of recent age Vatican sources. The best proof of this is the last volume of the *Monumenta Vaticana*, published in 1909 after a long hiatus, containing the reports of the papal nuncios of Transylvania.

The picture of the heyday of Hungarian research in the Vatican at the end of the 19th and the beginning of the 20th century includes, in addition to the above mentioned series, the works of the thirty or so researchers working in Rome, and especially the independent works of the twenty or so members of the Institute. The syntheses of Vilmos Fraknói, who had been appointed Abbot of Szentjobb by King Franz Joseph, on the right of the Hungarian kings to appoint bishops and on Holy See–Hungarian relations stand out by far among the smaller, larger publications and studies. The third volume of the latter, published by 1903, was not only the crowning achievement of the renowned author's Roman activities, but also the actual final chord. Because of his advanced age, Fraknói found himself less and less suitable to manage and maintain his private institute. His attempts to hand over his enterprise

to the Diocese of Nagyvárad and the Hungarian episcopate failed for various reasons. And since, despite the wide professional recognition of the institute's work, the supply of personnel in Hungary was also stagnating, he returned to Budapest in 1905. The building of his institute was rented by a nearby clinic until 1913, when he donated the building to the Hungarian state for the purposes of the Hungarian Institute of History in Rome, founded in the same year. Fraknói finally closed down and sold the Artists' House, which was built next to the Historical Institute building in 1904, at the beginning of 1913.

The present study and its summary differ in two essential points from the text that was originally prepared for the review of the historiographical antecedents of the *Collectanea Vaticana Hungariae* when it was launched in 2004 (CHV I/1exc.), and then republished 18 years later with an expanded version (CVH I/20). The first one is that Fraknói's idea of a virtual Roman institute of Hungarian history had already been present, practically from 1882, when the *Monumenta Vaticana Hungariae* was founded. The other is that between June and March 1881 Fraknói was indeed thinking of a universal edition of the *Monummeta Vaticana* published by the Holy See, which he was forced to modify retrospectively.

PÉTER TUSOR

2. "My dear friend and son of great respect!"

THE CORRESPONDENCE BETWEEN RÓMER AND FRAKNÓI
AND THE MONUMENTA VATICANA

The incompletely preserved correspondence of Flóris Rómer and Vilmos Fraknói is the private correspondence of two very busy, dedicated people, scientists and friends, but their letters also frequently discuss official business, their research, scientific endeavours and scientific organisation.

Vilmos Fraknói's short letters are not generally informative about his travels in Italy, but the publication of invaluable sources in the Vatican Archives is the subject of a flurry of enthusiastic letters between the two men. Organisational matters relating to the publication of the *Monumenta Vaticana* series are the most frequently discussed ones among the letters dating back to 1881–1882. Fraknói tried to involve Rómer in his work, saying 'Viribus unitis we would go further' (6 June 1881), he often invited him to Rome. But Rómer is only involved in the organisation, editing and checking of the Latin texts, and he uses his contacts and his experience as a scientific organiser to help Fraknói in his enormous work. For example, it was thanks to him that the Chapter of Nagyvárad took an initiative role in the publication of the *Monumenta Vaticana*. The long-planned joint trip to Rome with Fraknói and the research in the Vatican archives were ultimately cancelled.

TERÉZ CSÉCS

3. THE ENCHANTMENT OF NAPLES
Lipót Óváry and the Hungarian historiography in Italy

Lipót Óváry arrived in Naples in 1861 as a soldier of Garibaldi. Afterwards, at the encouragement of Bartholomeo Capasso, he began his historical research in the library and archival collections of Naples which had not been studied from a Hungarian point of view. From 1870 onwards, on behalf of the Hungarian Academy of Sciences, he systematically researched the collections of Naples and its surroundings. His most important results were initially related to the Kingdom of Hungary's relations with Italy in the Angevine period, and then, while researching the Farnese Archives in Naples, he discovered a set of diplomatic documents from the pontificate of Pope Paul III. By working on these documents, Óváry wrote his name into the historiography of Hungarian historical research in the Vatican. After his return to Hungary in 1876, he became vice-archivist and later chief archivist of the National Archives, but his research on the Vatican did not stop there, and he participated in the *Monumenta Vaticana Hungariae* series. He also made several attempts at research in the Vatican archives, the closest he came to the *Cortile del Belvedere* was in 1879, but this project was not realised.

Meanwhile, Óváry continued writing for the press, and as a permanent publicist in the press department of the Prime Minister's Office, he regularly wrote to Italian and French newspapers about fake news and attacks because of nationalities, mainly Romanian. He participated in Hungarian and international academic life, was a member of several academies, associations and societies, and gave lectures at international conferences of historians. However, since his scholarly works were written mainly in Hungarian, his work is little known to international scholars of church history.

VIKTOR KANÁSZ

4. PAPAL TITHES AND TAX COLLECTORS
 IN 14TH CENTURY HUNGARY
László Fejérpataky and the Hungarian Monumenta Vaticana

The paper reviews the role of László Fejérpataky, considered to be the innovator of historical auxiliary sciences, above all diplomacy, in Hungary, in the Vatican's source research. The young historian joined the staff working on the *Monumenta Vaticana Hungariae* series at the request of Vilmos Fraknói in 1883. At that time, he was working on discovering and publicising documents relating to the activities of Cardinal Gentilis de Monteflorum, the papal legate to Hungary, the result of which was published in 1885.

On his second research trip to Rome (1885–1886), he worked on the Hungarian data in the account books of the 14th-century papal tax collectors begun by Frigyes Pesty, which finally appeared in print in 1887. In addition to the above-mentioned facts, he was also the first to research the archives of the *Dataria Apostolica* with Vilmos Fraknói, Theodor Sickel and some of his Hungarian and Austrian fellow historians, which he reported on in detail in his letters from Rome.

From 1913 until his death in 1923, he took an active part in the work of the Hungarian Historical Commission of Rome, which was part of the Hungarian Academy of Sciences and organised research in the Vatican. The last results of Fejérpataky's Vatican-related work were published after his death. The editorial staff of the *Hungarian Historical Handbook* series asked Fejérpataky to prepare a paleography and a diplomatic summary of papal documents, but his death prevented him from completing these tasks. From the notes and sketches in his estate, his pupil, Antal Áldásy produced a unified manuscript, which was published in 1926, three years after Fejérpataky's death.

TAMÁS FEDELES

5. FERENC KOLLÁNYI AND ROME (1893)

Between January and May 1893, Ferenc Kollányi, on behalf of the Monumenta Vaticana Commission, conducted research on *Hungarica* in the Vatican and Roman state archives, looking through the *supplications* of Pope John IV (1431–1447) and the Annata books of 1471–1560. The Esztergom-Downtown chaplain, then barely thirty years old, wrote ten letters to the general public at home during his absence, which served as the main source material for this study. These letters not only described the methods and sometimes difficult circumstances of his research in Italy, but also the everyday life of the months he spent in the Eternal City. The domestic readership – and the modern man – can get a vivid picture of the carnival and atmosphere of Rome at the turn of the previous century, as well as of the ecclesiastical celebrations that Kollányi experienced (the 50th anniversary of Leo XIII's consecration as bishop, the beatification of Francesco Saverio Maria Bianchi) and the excursions to Naples and Pompeii. In the letters, the young historian reveals his own emotions and thoughts with genuine sincerity, adding fascinating contributions to the historiography of his late 19th Century Vatican research.

Ferenc Kollányi, who was still at the beginning of his career, was inspired by the trip to Rome, which was followed by a second one in 1897 (this time the scholarly cleric visited not only the archives of Rome, but also those of Parma, Florence and Mi-

lan). Known among Hungarian medievalists mainly for his work on church history and church law, Kollányi continued his active scientific activity until his appointment as canon of Nagyvárad in 1911, and he participated in scientific organization until his death in 1933.

TERÉZIA HORVÁTH

6. JÓZSEF LUKCSICS AND THE GOLDEN AGE OF DIOCESAN HISTORIOGRAPHY

József Lukcsics was born on 4 February 1875 in a small village in Transdanubia, Kerta, in a well-to-do peasant family. In 1893, he was admitted to the seminary in Veszprém, and from 1894, as a student of the Central Seminary, he continued his theological studies at the Faculty of Theology of the Royal Hungarian University of Budapest. After his ordination Lukcsics continued his studies at the *Augustineum* in Vienna. While in Vienna he was already engaged in research on church history. In July 1900, after completing his studies and obtaining his doctorate, Károly Hornig, Bishop of Veszprém appointed him chaplain and theology teacher in Pápa. Bishop Hornig introduced him to Vilmos Fraknói, a priest who was by then a nationally renowned scholar. Hornig is said to have invited Fraknói for a ride in his carriage and seated the young cleric opposite him. After Lukcsics passed the exam, his journey from the parish of Pápa soon took him to Rome.

József Lukcsics replaced his predecessor, Miklós Pallay, also a priest of the diocese of Veszprém, who had assisted Fraknói with the first two volumes of the *Monumenta Romana Episcopatus Veszprimiensis*. For the third volume of the *Monumenta*, in addition to transcribing the sources, comparing them with the originals and preparing the index, Lukcsics also wrote the introduction, almost 60 pages long. He also began to revise the series of the Apostolic Chamber. In the course of the work on the volume, several leading figures of Hungarian-related studies at the Vatican (such as Á. Gilbert Zaich, Ferenc Kollányi, Antal Beke, Menyhért Érdújhelyi, Pál Tóth Szabó and Pongrácz Sörös) also contributed to the work of the Vatican's translation process, coordinated by József Lukcsics.

While work commenced on the fourth volume, which was not originally planned, in January 1903, Lukcsics took the lead. It was certainly in this year that he completed his review of the volumes of the Apostolic Chamber in the Vatican archives and in the Italian State archives. A separate publication of the collection was out of the question at that time, and the manuscript can only be published after his death. He also uncovered many valuable sources for the *Monumenta* volumes while arranging the documents at the Veszprém Chapter. Lukcsics was not idle during the summer, when the Vatican archives were kept closed: in 1901, Hornig appointed him episcopal librarian,

and then he was given the task of organising the archives of the Veszprém Chapter. Volume IV and its appendix therefore contain many documents and charters from this archive. For the last volume, he also carried out research in the Budapest University Library, where he worked from 1904, and includes sources from the collection of copies of the 18th century Jesuit historians Gábor Hevenesi and István Kaprinay.

Lukcsics completed his research in Rome in the spring of 1904, and in September 1904 he was already employed at the University Library in Budapest, assisted in his appointment by Bishop Károly Hornig. He worked at the University Library from 1904 until 1909. In February 1909, also with the support of his bishop, he was appointed professor of Church History at the Faculty of Theology. In addition to courses in Hungarian and universal church history, he also gave seminars on Latin palaeography and diplomatic studies, as well as a seminar on ecclesiastical antiquities. One of the highlights of his teaching career was that he was Dean of the Faculty of Theology in the academic years 1912/1913 and 1917/1918. Teaching and university administration left less time for publications. On November 16, 1922, Bishop Nándor Rott of Veszprém appointed him canon and he had to give up his chair. In recognition of his merits and services, he was awarded the title of full professor of the University. His diocesan bishop gave the newly arrived canon some responsibilities: from 1923 to 1935 he held the post of superintendent of the diocese, and also became a synod examiner and judge. In 1924 he became a member of the committee of the Veszprém County Legislature, in 1926 abbot of Kapornak, in 1927 archdeacon of Somogy, and in 1934 papal prelate.

József Lukcsics died unexpectedly. His necrologues remembered him not only for his ecclesiastical career, his sensitivity to social issues or his academic work, but also for his direct manner, his sympathy and his honesty, which made him unheard of in his diocese.

GÁBOR NEMES

7. TRANSYLVANIA IN ROME. THE VATICAN RESEARCH
OF ENDRE VERESS

The pitfalls and lessons of an irregular career arc

The role of Endre Veress, a distinguished Transylvanian historian, in unveiling Hungarian monuments in the Vatican and Italy, as well as his vast published and unpublished oeuvre and legacy, play an inescapable role in the study of Hungarian–Italian relations. His documentary publications have put the Principality of Transylvania on the map of national and international scholarship. Vilmos Fraknói played an unforgettable role in initiating and then continuing his research trips to Rome and Italy, and he soon noticed young Veress's commitment to epistolary and manuscript

research, which was matched by an unconventional work ethic. The result of their collaboration was the publication of the correspondence of the Transylvanian nunciature set up by Pope Clement VIII during the prolonged Turkish wars. Unfortunately, further work was greatly hindered by Veress's eccentric personality. This was not only reflected in his conflict-laden relationship with Hungarian historians, but also in the fact that he alone carried out his research and published his results. These factors played a role in his failure to gain either the academic membership or the university professorship that was the norm at the time. After the First World War, Veress's publications in *Fontes Rerum Hungaricarum* and *Fontes Rerum Transylvanicarum* effectively took over the role of the *Monumenta Vaticana Hungariae* and the Hungarian Academy of Sciences' *Monumenta Hungariae Historica* series.

TAMÁS KRUPPA

APPENDICES

I.

FRAKNÓI-BIBLIOGRAPHY (1861–1924)

The bibliography was mainly based on and supplemented by the following works: *Fraknói Vilmos negyedszázados irodalmi munkássága 1861–1885* [*Vilmos Fraknói's literary activity of a quarter of a century*], Budapest 1886; *Fraknói Vilmos irodalmi munkássága 1860–1910* [*Vilmos Fraknói's literary activity*], Budapest 1910; RÖTTLER, *Egyház, műveltség, történetírás* [*Church, Culture, and Historiography*], 346–353. The bibliography is only complete with regard to the scholarly work of Vilmos Fraknói. It is a hopeless enterprise to provide a complete list of his wide-ranging public and political activities, so only a representative selection is included. The same can be said of the reviews of individual works by Fraknói.

GÁBOR NEMES

II.

FRAKNÓI-DOCUMENTATION *Life interview, autobiography, newspaper articles* 1923–1924, 1926, 1928–1929

The press of the first half of the 20th century devoted considerable attention to Vilmos Fraknói. His name regularly appeared in periodicals of all kinds, with a wide

range of ideas and political backgrounds, and he was the subject of articles in newspapers, literary and political journals. These reports, recollections and interviews, which are often unknown or only scarcely known, can, by supporting and supplementing archival sources, help to explore the life of the scholar bishop and reconstruct his scientific activities. With this in mind, here are 15 selected contemporary documents which may be of help to future research on Fraknói.

The first two articles were written on the occasion of the scientist's 80th birthday. Less well known is the tangled history of the elder Fraknói's post-Trianon housing problems. This is described in three articles in the *Pesti Napló* of October 1924. The everyday life and death of the priest, who worked tirelessly in his last months, is described in the following three articles. Two of the obituaries following Fraknói's death are included in the selection, together with the funeral speech of Károly Szász and the will of the deceased. Several years after Fraknói's death, memoirs of his life were published. Among them are those of Antal Hodinka and Lajos Szalay, and finally the 1929 report of the *Hungarian National Correspondent*, which describes the dedication of Fraknói's grave.

The writings published here do not even begin to cover the "*Fraknóiana*" of the above years in the Hungarian press. The collection of further, shorter or possibly latent, or earlier press sources is a task for future research.

VIKTOR KANÁSZ

III.A

FROM CARICATURES TO SCULPTURES

Images of Vilmos Fraknói

Vilmos Fraknói was one of the most famous historians of his time, and in addition to his scientific pursuits, he was also interested in the arts, and had friendly relations and frequent correspondence with the art world, not to mention the Roman House of Art he founded. Accordingly, from his early days as a young scholar to the present day, a number of pictorial sources have survived. In many cases, these are not only portraits, but also caricatures with political messages, as well as sculptures, paintings and small sculptures that made on his memory.

VIKTOR KANÁSZ

III.B
PHOTO GALLERY

Several photos of Vilmos Fraknói were taken during his life. The selection of photographs aims to provide a comprehensive visual insight into the life of the late scientist. The earliest photo is from before 1888 and the latest from 1924. The published images are the result of extensive research. In addition to the images found in various collections, family photographs of particular importance are those that have been unknown to researchers until now. They have been preserved in the possession of the historian's living lateral relatives, thus further enriching the pictorial source material already known about Fraknói.

VIKTOR KANÁSZ–GYÖRGY SÁGI–PÉTER TUSOR

LIFE PATH
Chronology

The chronological curriculum vitae of Fraknói, based on the results of the studies in the volume and on the literature and lexicography cited in the volume, provides both an overview and a detailed overview of the career of the scholarly high priest. The *Chronology* is not entirely linear. The individual periods of his life, which can be bound to a specific site, are presented separately, sometimes with a summary introduction. Many earlier erroneous data (for example, the year of the bishop-elect of Arbe, 1892, obtained from the air) have been checked and corrected.

PÉTER TUSOR

TABLE OF CONTENTS

Contents (in Hungarian)	v
-----------------------------------	---

PROLEGOMENA

Preface. The Fraknói Centenary (1924–2024) (Péter Tusor)	xI
Gyula Szekfű: The centenarian Vilmos Fraknói	xV
Ágnes R. Várkonyi: Variations on liberalism	xx
László Solymosi: Welcome speech. Centenary Commemorative Conference (Nagyvárad [Oradea], 2–3 May 2024)	xxxvi

I. CHAPTERS FROM THE FRAKNÓI BIOGRAPHY

1. The family and homeland of Vilmos Fraknói (Balázs Rétfalvi)	3
2. On Fraknói's early career as a historian (with his letters to Prince Primate Simor publicized) (Péter Tusor)	25
3. Vilmos Frankl and the Hungarian School of Church Literature (1859–1861) (György Sági)	75
4. Notes on canonicate of Vilmos Fraknói in Nagyvárad (Oradea) (Tünde Balla–Attila Lakatos).	103
5. A historian in a new role. Fraknói, Secretary-General of the Hungarian Academy of Sciences (Attila Hógye–Csongor Cziráki) . . .	133
6. Vilmos Fraknói and the episcopal throne of Pécs (Péter Tusor–Viktor Kanász)	155

-
7. Fraknói and the temptation of Austrian citizenship (Imre Ress) 209
  8. The end of the career. The last months, funeral and early memories of Vilmos Fraknói (Viktor Kanász). 235

II. FRAKNÓI'S OEUVRE AS A HISTORIAN AND SCIENTIST

1. Fraknói, the Catholic historian and science founder (Péter Tusor) 247
2. Fraknói's Vatican research and the medieval Hungarian history (Kornél Szovák) 285
3. Vilmos Fraknói, the founder of the Hungarian medieval studies (György Rácz) 310
4. Fraknói and the beginnings of the early modern research (István Fazekas) 329
5. Trapped in narratives. Fraknói's textbook and reactions to it (Zita Lőrincz) 349
6. Guided tour of the library exhibition of Vilmos Fraknói (1877) (Márton Szovák). 361
7. About the scientific debates of Vilmos Fraknói (Julianna Orsós) 369
8. Fraknói's public journalism (1870–1918) (Róbert Oláh P.) 391
9. The literature of the Fraknói oeuvre. Science metrics analysis (Gábor Nemes). 403

III. ITALY, ROME, VATICAN

1. Hungarian historiography in a European context. Vilmos Fraknói and his "Hungarian school of history" in Rome (1882–1905) (Péter Tusor) 415
2. "My dear friend and son of great respect!" The correspondence between Rómer and Fraknói and the Monumenta Vaticana (Teréz Csécs). 445

3. The enchantment of Naples. Lipót Óváry and the Hungarian historiography in Italy (Viktor Kanász)	485
4. Papal tithes and tax collectors in 14th Century Hungary. László Fejérpataky and the Hungarian Monumenta Vaticana (Tamás Fedeles)	535
5. Ferenc Kollányi and Rome (1893) (Terézia Horváth)	575
6. József Lukcsics and the golden age of diocesan historiography (Gábor Nemes)	591
7. Transylvania in Rome. The Vatican research of Endre Veress (The pitfalls and lessons of an irregular career arc) (Tamás Kruppa) . .	609

APPENDICES

I. Fraknói-bibliography (1861–1924) (Gábor Nemes)	657
II. Fraknói-documentation. Life interview, autobiography, newspaper articles 1923–1924, 1926, 1928–1929 (Viktor Kanász)	695
III.a From caricatures to sculptures. Images of Vilmos Fraknói (Viktor Kanász)	735
III.b Photo gallery (Viktor Kanász–György Sági–Peter Tusor)	756
<i>Life path / Chronology</i> (Péter Tusor)	765
<i>Bibliography (MVH–MREV–CVH. Necrologues, biographical literature, lexicography)</i> (Péter Tusor–Gábor Nemes)	779
<i>Abbreviations</i>	789
<i>Authors</i>	793
<i>Summaries</i> (in Hungarian)	795
<i>Summaries</i> (proofread by László Kristó–Olivér Kőhalmi)	823
<i>Index</i> (György Sági)	851

